

Αρχαία Ελληνική Γλώσσα

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	Νικόλαος Μπεζαντάκος , Καθηγητής του Παν/μίου Αθηνών Ευαγγελία Αστουρακάκη , Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β'θμιας Εκπαίδευσης Μαρία Γαλάνη-Δράκου , Φιλολόγος Βασίλειος Χαραλαμπάκος , Φιλολόγος
ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	Σταύρος Τσιτσιρίδης , Αναπληρωτής Καθηγητής του Παν/μίου Πατρών Λοΐζος Λοΐζου , Σχολικός Σύμβουλος Αναστασία Παπάζογλου , Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β'θμιας Εκπαίδευσης
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Δημήτριος Καλανδράνης , Σκιτσογράφος
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	Σπυρίδων Καράμπαλης , Φιλολόγος
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	Σωτήριος Γκλαβάς , Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ	Κωνσταντίνος Ναστούλης , Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β'θμιας Εκπαίδευσης
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	Η σκεπτόμενη Αθηνά (ανάγλυφο του 470-450 π.Χ., Μουσείο Ακροπόλεως)
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Δημήτριος Γ. Βλάχος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο:

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Γεώργιος Κ. Παλιός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Ιγνάπιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Γεώργιος Χ. Πολύζος
Πάρεδρος ε.θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Νικόλαος Μπεζαντάκος – Ευαγγελία Αστουρακάκη
Μαρία Γαλάνη-Δράκου – Βασίλειος Χαραλαμπάκος

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

Αρχαία Ελληνική Γλώσσα

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή	5
A. Γενικές αρχές του μαθήματος της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας από το πρωτότυπο	
1. Ο σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος	5
2. Οι επιμέρους στόχοι της διδασκαλίας του μαθήματος	6
B. Γενικές προτάσεις αξιοποίησης του διδακτικού υλικού	7
1. Η δομή και η χρήση των βιβλίων μαθητή	7
1.1 Η επιλογή των κειμένων	7
1.2 Η διάρθρωση των Ενοτήτων	8
2. Οργάνωση και μέθοδος της γλωσσικής διδασκαλίας	9
3. Διδακτικές αρχές κατά τον σχεδιασμό του μαθήματος	11
4. Οδηγίες για τη διδασκαλία των επιμέρους Ενοτήτων	12
5. Αξιοποίηση της βιβλιογραφίας και δικτυογραφίας	13
Γ. Προτάσεις αξιολόγησης	16
1. Γενικές αρχές	16
2. Αξιολόγηση του μαθητή	16
Διδακτικές Προτάσεις	
Ενότητα 1	18
Ενότητα 2	27
Ενότητα 3	35
Ενότητα 4	41
Ενότητα 5	47
Ενότητα 6	53
Ενότητα 7	61
Ενότητα 8	70
Ενότητα 9	76
Ενότητα 10	84
Ενότητα 11	90
Ενότητα 12	95
Κριτήρια αξιολόγησης	100

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ

(Με βάση το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών [Α.Π.Σ.] και το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών [Δ.Ε.Π.Π.Σ.] για τη διδασκαλία του μαθήματος της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας από το πρωτότυπο στο Γυμνάσιο)

1. Ο σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος

Το πνεύμα της εποχής και οι σύγχρονες ανάγκες ευνοούν την εξειδίκευση, επιβάλλουν όμως και την απόκτηση **γενικής παιδείας**. Κάτω από αυτό το πρίσμα, η εκπαίδευση πρέπει να αποβλέπει στη διάπλαση ανθρώπων σκεπτόμενων, καλλιεργημένων και δημιουργικών με σφαιρική γνώση **βασικών αρχών και στοιχείων των ανθρωπιστικών και των θετικών επιστημών**.

Το μορφωτικό αγαθό που προσφέρεται από το σχολείο επιβάλλεται να εξασφαλίζει **ολόπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξη** του ανθρώπου που ζει το παρόν και οραματίζεται και συνδιαμορφώνει το μέλλον ως ελεύθερος και δημοκρατικός πολίτης της χώρας του, αλλά και της Ενωμένης Ευρώπης. Το **μάθημα των αρχαίων Ελληνικών** μπορεί –και οφείλει– να διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο στη διαμόρφωση πολιτών με **αίσθηση αυτοσυνειδησίας**, τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επιπλέον, λαμβάνοντας ως δεδομένο το γεγονός ότι η αρχαία ελληνική γραμματεία δίνει εναύσματα για να αναζητηθούν προεκτάσεις και αναλογίες σε κάθε τομέα του επιστητού της σύγχρονης εποχής (π.χ. στην πολιτική, την επιστήμη, την τέχνη) και ότι μεταδίδει διαχρονικά μηνύματα, κρίνεται αναγκαία η **διασύνδεση του μαθήματος** με άλλα μαθήματα (*διαθεματική προσέγγιση*): ιστορία, νεοελληνική γλώσσα, κοινωνική και πολιτική αγωγή, τεχνολογία κτλ. Τα αρχαία ελληνικά κείμενα, πέρα από την ανθρωπιστική παιδεία που παρέχουν, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και στη διαμόρφωση ελεύθερης και υπεύθυνης προσωπικότητας.

Πιστεύουμε ότι η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής και μεταγενέστερης γραμματείας από το πρωτότυπο μπορεί να προσφέρει στον σύγχρονο μαθητή και μελλοντικό Ευρωπαίο πολίτη **διπλή ωφέλεια**: Πρώτον, τη βεβαιότητα ότι η ανθρώπινη σκέψη έχει θεμέλια που μένουν ακλόνητα μέσα στους αιώνες και μπορούν να αποτελέσουν πολύτιμο οδηγό για το μέλλον. Δεύτερον, την άμεση επαφή με την αρχαία ελληνική γλώσσα, ώστε να κατανοήσει τη συνέχεια των διαφόρων μορφών της ελληνικής γλώσσας, από την αρχή της μέχρι σήμερα, μέσω της φυσιολογικής εξέλιξής της. Έτσι, ουσιαστικά η μελέτη της αρχαίας ελληνικής είναι μια πορεία προς τη γλωσσική αυτογνωσία του μαθητή.

2. Οι επιμέρους στόχοι της διδασκαλίας του μαθήματος

Με τη διδασκαλία κειμένων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας από το πρωτότυπο επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να γνωρίσουν την **πνευματική δημιουργία των αρχαίων Ελλήνων**, με την οποία συνδέεται άρρηκτα ο νεοελληνικός πολιτισμός και η οποία αποτέλεσε τη βάση για τη διαμόρφωση του ελληνορωμαϊκού και, αργότερα, του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού. Η συνεισφορά αυτή από μόνη της επιβάλλει τη μελέτη της – όχι όμως και τη μυθοποίησή της.

- Να επικοινωνήσουν με **κείμενα που προβάλλουν τη σπουδαιότητα του αρχαίου κόσμου**, δηλαδή φωτίζουν σημαντικές στιγμές της αρχαίας πολιτισμικής δραστηριότητας και περιλαμβάνουν τα κύρια σημεία για τη δημιουργία μιας εικόνας του αρχαίου κόσμου – κατά το δυνατόν σφαιρικής.

- Να ανακαλύψουν και να εκτιμήσουν τη **λογοτεχνική αξία** των έργων των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων. Αυτό θα γίνει αν γνωρίσουν τους βασικούς κανόνες και τη δομή της αρχαίας ελληνικής γλώσσας μέσα από τα πρωτότυπα κείμενα, χωρίς τη μεσολάβηση του μεταφραστή, και αποκτήσουν έτσι μια πρώτη αίσθηση της αρμονίας, της πυκνότητας, της ακρίβειας και της ποικιλίας αυτής της γλώσσας, όπως χρησιμοποιήθηκε στα κείμενα της κλασικής εποχής. Νομίζουμε ότι η κατανόηση της δομής ενός αρχαίου κειμένου έχει την ίδια παιδευτική αξία με την κατανόηση της λύσης, π.χ., μιας αλγεβρικής εξίσωσης. Εξάλλου, είναι αυτονόητο ότι μελετά κανείς καλύτερα ένα λογοτεχνικό κείμενο στο πρωτότυπό του και όχι μεταγλωττισμένο.

B. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

1. Η δομή και η χρήση των βιβλίων μαθητή

Η δομή των διδακτικών εγχειριδίων των τριών τάξεων του Γυμνασίου υπαγορεύθηκε από τους γενικούς σκοπούς και τους ειδικότερους στόχους του μαθήματος, όπως αυτοί καθορίζονται στο διαθεματικό πλαίσιο και το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών. Τα εγχειρίδια εισάγουν τους μαθητές **σταδιακά** στην αρχαία ελληνική γλώσσα, η μάθηση της οποίας παρουσιάζεται όχι ως αυτοσκοπός αλλά ως μέσο για να αποκτήσει ο μαθητής άμεση πρόσβαση στην αρχαία ελληνική γραμματεία και στον πολιτισμό που τη δημιούργησε, από όπου πηγάζει και ο γλωσσικός πλούτος της Αρχαίας Ελληνικής και κατ' επέκταση της Νέας. Η **σύνδεση**, μάλιστα, **με τη Νέα Ελληνική** αποτελεί βασική αφόρμηση για τη διδασκαλία του λεξιλογίου, της ετυμολογίας, της γραμματικής και του συντακτικού.

Το εγχείρημά μας βασίζεται σε υλικό που στόχο έχει να συγκινήσει τους μαθητές, να τους ευαισθητοποιήσει, να προκαλέσει –και να διατηρήσει– το ενδιαφέρον τους. Η διδακτική πράξη έχει αποδείξει ότι μαθητές που συμμετέχουν **ενεργά και βιωματικά** στη μαθησιακή διαδικασία είναι σε θέση να κατακτήσουν καλύτερα τη γλώσσα και να κατανοήσουν σε μεγαλύτερο βαθμό την αρχαία ελληνική γραμματεία και τον πολιτισμό, καθώς και τον συσχετισμό τους με σύγχρονες μορφές λογοτεχνίας και πολιτισμού. Γι' αυτό και γίνεται ιδιαίτερη προσπάθεια να ενταχθούν **διαθεματικές και δημιουργικές δραστηριότητες** σε όσο το δυνατόν περισσότερες Ενότητες.

1.1 Η επιλογή των κειμένων

Τα κείμενα που επιλέξαμε φροντίσαμε να είναι **ελκυστικά** και ταυτοχρόνως **αποτελεσματικά**, με στόχο να αγαπήσουν οι μαθητές το μάθημα και να αποκτήσουν τις γνώσεις που θα τους επιτρέψουν να κατανοήσουν τις ρίζες της γλώσσας που μιλούν.

Η επιλογή των κειμένων βασίστηκε ακόμη στις **δυνατότητες** που προσφέρουν πολλά από αυτά για **διαθεματικές προσεγγίσεις**. Έγινε προσπάθεια να επιλεγούν κείμενα που να συνδέονται με τη σύγχρονη πραγματικότητα, με θέματα που αφορούν στην καθημερινή ζωή και να ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των μαθητών. Δίνεται έτσι η ευκαιρία στον καθηγητή να εφαρμόσει μια βιωματική μέθοδο διδασκαλίας, που θα καταστήσει τη μαθησιακή διαδικασία πιο ενδιαφέρουσα και αποτελεσματική. Έμφαση δόθηκε στις έννοιες της αλληλεπίδρασης, της επικοινωνίας, της μεταβολής, της ομοιότητας-διαφοράς και του πολιτισμού. Είναι ευνόητο ότι δεν προσφέρονται όλα τα κείμενα για τέτοιου είδους προσεγγίσεις, καθώς επελέγησαν βάσει και άλλων κριτηρίων, που αφορούν κυρίως στη γλωσσική διδασκαλία.

Επίσης, οι αφορμές που δίνει ένα κείμενο για **δημιουργικές δραστηριότητες** αποτέλεσαν βασικό κριτήριο επιλογής. Σε αρκετές Ενότητες προτείνονται δημιουργικές δραστηριότητες τις οποίες μπορούν οι διδάσκοντες, αν υπάρχει χρόνος, να αναθέτουν στους μαθητές, ώστε να αποκτούν αυτοί βιωματική σχέση με το κείμενο.

Τέλος, ακολουθήθηκε η οδηγία των προδιαγραφών συγγραφής που προβλέπει **αφόρμη-**

ση από το κείμενο για τη διδασκαλία της γραμματικής, της σύνταξης και του ετυμολογικού. Ωστόσο, η συγγραφική ομάδα δεν αντιμετώπισε αυτή την προδιαγραφή ως αυτοσκοπό. Έτσι, θεωρήθηκαν αρκετές δύο ή τρεις αφορμήσεις από το κείμενο και συμπληρωματικά παρέχονται παραδείγματα εκτός κειμένου για εμπέδωση του εξεταζόμενου φαινομένου.

1.2 Η διάρθρωση των Ενότητων

Στόχος του εγχειριδίου είναι αφενός να γνωρίσουν οι μαθητές βασικές δομές της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, αφετέρου να αποκτήσουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν αυτή τη γνώση για την κατανόηση αρχαίων ελληνικών κειμένων.

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι οι πληροφορίες για την αρχαία ελληνική γλώσσα και τον πολιτισμό της μεταφέρονται όχι μόνο μέσα από τον γραπτό λόγο, αλλά και μέσα από τη χρήση πλούσιου εικονιστικού υλικού, το οποίο στοχεύει στην ανάπτυξη του «οπτικού/εικονικού γραμματισμού» (visual literacy) των μαθητών.

Η δομή κάθε Ενότητας του βιβλίου μαθητή διακρίνεται σε τρία μέρη:

Το **Α' Μέρος (Κείμενο)** περιλαμβάνει:

- Κείμενο (κατά το δυνατόν αυτούσιο ή με τις ελάχιστες αναγκαίες διασκευές).
- Σύντομη εισαγωγή ή ενημερωτικό σημείωμα για το διδασκόμενο κείμενο.
- Σχόλια γλωσσικά ή ερμηνεύματα απαραίτητα για την κατανόηση του κειμένου. Σε πολλές περιπτώσεις υπάρχει σύνδεση με τη Νέα Ελληνική με αφορμή κοινές λέξεις και φράσεις.
- Ερμηνευτικά σχόλια και στοιχεία πραγματολογικής φύσεως για την πληρέστερη κατανόηση του κειμένου.
- Ερωτήσεις που συμβάλλουν στην κατανόηση του περιεχομένου του κειμένου.
- Διαθεματικές ερωτήσεις που ωθούν στην αξιοποίηση γνώσεων και δεξιοτήτων από άλλα μαθήματα ή που συνδέουν το ιστορικό παρελθόν με το παρόν.

Το **Β' Μέρος (Λεξιλογικά – Ετυμολογικά)** περιλαμβάνει:

- Πίνακα προς συμπλήρωση, ο οποίος αξιοποιεί λέξεις του κειμένου για την επανάληψη των φαινομένων της Παραγωγής και της Σύνθεσης που διδάχτηκαν οι μαθητές στις προηγούμενες δύο τάξεις.
- Ασκήσεις εμπέδωσης λεξιλογίου και ετυμολογίας.

Το **Γ' Μέρος (Γραμματική – Σύνταξη)** περιλαμβάνει:

- Αφορμή από το κείμενο της Ενότητας για τη διδασκαλία των φαινομένων.
- Συστηματική διδασκαλία βασικών στοιχείων της γραμματικής και του συντακτικού, βάσει χαρακτηριστικών παραδειγμάτων, συνοδευόμενη από εποπτικά διαγράμματα και πίνακες. Πολύ χρήσιμος κρίνεται ο συσχετισμός με τα αντίστοιχα φαινόμενα της Νέας Ελληνικής, όπου αυτό είναι δυνατό.
- Ποικίλες ασκήσεις, κυρίως αντικειμενικού τύπου (πολλαπλής επιλογής, μετασχηματιστικές, συμπλήρωσης κενών, αντιστοίχισης κ.ά.) για την κατανόηση και εμπέδωση των διδασκόμενων γλωσσικών στοιχείων.

Το **Επίμετρο** στο τέλος του βιβλίου περιλαμβάνει μικρά παράλληλα κείμενα, χρήσιμα για σύντομες ασκήσεις συγκριτικής ανάγνωσης. Τα κείμενα αυτά συνοδεύονται από σύντομο

γλωσσικό ή ερμηνευτικό σχολιασμό για την καλύτερη αξιοποίησή τους. Ακολουθούν διαγραμματικοί πίνακες φαινομένων της γραμματικής και του συντακτικού, πίνακας ανωμάτων ρημάτων (που περιλαμβάνει και τα ρήματα των προηγούμενων τάξεων), λεξιλόγιο των κειμένων και ευρετήριο γραμματικών και συντακτικών όρων.

2. Οργάνωση και μέθοδος της γλωσσικής διδασκαλίας

Όσον αφορά στις *Διδακτικές Προτάσεις*, στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού υπάρχουν οδηγίες διδασκαλίας για όλα τα μέρη, οι οποίες δίνουν έμφαση στις επισημάνσεις που πρέπει να γίνουν επί του κειμένου ή των φαινομένων. Ο διδάσκων, βέβαια, καλείται να εμπλουτίσει τη διδασκαλία ανάλογα με τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις δυνατότητες της τάξης.

Α' Μέρος (Κείμενο)

Ο **τίτλος** είναι το πρώτο στοιχείο με το οποίο έρχεται σε επαφή ο μαθητής πριν από την ανάγνωση του κειμένου. Η σχέση του με το κείμενο είναι άμεση· προϋδεάζει τον μαθητή για το περιεχόμενο του κειμένου και συνοψίζει τα βασικά θέματά του. Αποτελεί την αφορμή για την πρώτη επαφή με το θέμα του κειμένου ή για τη νοηματική προσέγγισή του στη συνέχεια.

Το **εισαγωγικό σημείωμα** είναι ευσύνοπτο και παρέχει βασικές πληροφορίες για το συγγραφέα και την εποχή του, καθώς και κάποιες διευκρινίσεις που καθιστούν την ανάγνωση και επεξεργασία του κειμένου ευκολότερη. Στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού παρατίθενται συμπληρωματικά σχόλια για τον συγγραφέα και το έργο του, τα οποία ο διδάσκων μπορεί να αξιοποιήσει εφόσον το κρίνει απαραίτητο.

Τα **γλωσσικά σχόλια** είναι σύντομα και περιεκτικά. Δίνουν τη μετάφραση όλων των λέξεων και φράσεων που είναι απαραίτητες για την κατανόηση του κειμένου, καθώς και ομόριζα βασικών λέξεων.

Τα **ερμηνευτικά σχόλια** υποβοηθούν την κατανόηση του κειμένου. Η έκτασή τους κυμαίνεται ανάλογα με τους διδακτικούς στόχους που έχουν τεθεί στην αρχή της Ενότητας. Στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού παρατίθενται και κάποια συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο κάθε Ενότητας.

Οι **ερωτήσεις** που συνοδεύουν το κείμενο στοχεύουν τόσο στην κατανόηση όσο και στη σύνδεση με άλλα μαθήματα ή με τη σύγχρονη πραγματικότητα. Επίσης δίνουν, σε ορισμένες περιπτώσεις, έναυσμα για δημιουργική εργασία ή έρευνα σχετική με τη θεματολογία του κειμένου.

Β' Μέρος (Λεξιλογικά – Ετυμολογικά)

Η **φιλοσοφία** της διδασκαλίας του Ετυμολογικού και του Λεξιλογίου στη Γ' Γυμνασίου **διαφέρει** από εκείνη των προηγούμενων τάξεων ως προς τον **τρόπο**, τη **μέθοδο** διδασκαλίας, **αλλά** και τον **τελικό στόχο**.

Ο **στόχος** της διδασκαλίας του Ετυμολογικού είναι η επανάληψη και εμπέδωση όσων οι μαθητές διδάχτηκαν στην Α' και Β' Γυμνασίου.

Στην τάξη αυτή οι Λεξιλογικοί Πίνακες δεν επικεντρώνονται σε οικογένειες λέξεων, όπως στις προηγούμενες τάξεις, αλλά με την αξιοποίηση λέξεων από το κείμενο στοχεύουν στην επανάληψη του ετυμολογικού κεφαλαίου που κάθε φορά έχει επιλεγεί. Ο Πίνακας κάθε Ενότητας

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

τητας δεν παρατίθεται συμπληρωμένος σε όλα τα σημεία. Οι μαθητές καλούνται να αυτενεργήσουν και να συμπληρώσουν τα κενά.

Ειδικότερα, στις Ενότητες 2-6 επαναλαμβάνονται τα κεφάλαια της **Παραγωγής**, στις ακόλουθες 7-9 τα αντίστοιχα της **Σύνθεσης**, ενώ και τα επόμενα κεφάλαια είναι γενικώς επαναληπτικά.

Για την αξιοποίηση και εμπέδωση της θεωρίας κρίνεται απαραίτητη η παράλληλη χρήση από τον εκπαιδευτικό και τους μαθητές των σχολικών εγχειριδίων της Α' και Β' Γυμνασίου, στα οποία διδάχτηκαν λεπτομερώς τα κεφάλαια της Ετυμολογίας που τώρα καλούνται να επαναλάβουν.

Οι ασκήσεις που ακολουθούν αποσκοπούν και αυτές με την ποικιλία τους όχι μόνο στην επανάληψη και εμπέδωση του ετυμολογικού φαινομένου που επιλέγεται κάθε φορά, αλλά και στη σφαιρικότερη αντιμετώπιση ετυμολογικών φαινομένων και στην αντιμετώπιση της γλώσσας ως ζώντος οργανισμού. Συγκεκριμένα, σε κεφάλαια στα οποία ο Πίνακας επαναλαμβάνει, π.χ., τη θεωρία της Σύνθεσης με α' συνθετικό λέξη κλιτή οι ασκήσεις δεν περιορίζονται μόνο σε αυτό το κεφάλαιο διδασκαλίας αλλά επεκτείνονται και σε ασκήσεις Παραγωγής, μέσα από τις οποίες αξιοποιούνται οικογένειες λέξεων του κειμένου κυρίως. Κατ' αυτό τον τρόπο οι μαθητές δημιουργούν και μαθαίνουν λέξεις μέσα από τις ασκήσεις. Οι ασκήσεις δεν περιορίζονται μόνο στην αρχαία ελληνική αλλά καλύπτουν και τη νέα ελληνική γλώσσα, σε μια προσπάθεια σύνδεσης των μορφών της μίας και ενιαίας ελληνικής γλώσσας.

Στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού, για διευκόλυνση του διδάσκοντος, δίνονται επιλεκτικά και αντιπροσωπευτικά οι απαντήσεις ορισμένων ασκήσεων. Επίσης, δίνονται στον εκπαιδευτικό, σε μερικές Ενότητες, ετυμολογικές ή/και σημασιολογικές πληροφορίες ή λέξεις που παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον. Ετυμολογία λέξεων, λόγιες εκφράσεις και φράσεις της Αρχαίας Ελληνικής (π.χ. από καταβολής κόσμος, ειρήσθω εν παρόδω) που έχουν διατηρηθεί ζωντανές και στη Νέα Ελληνική, άλλοτε χρησιμοποιούνται για ασκήσεις και άλλοτε αποτελούν μικρά ενδιαφέροντα σχόλια, σε μια προσπάθεια η Αρχαία Ελληνική να γίνει προσιτή στους μαθητές.

Γ' Μέρος (Γραμματική – Σύνταξη)

Η οργάνωση της γλωσσικής διδασκαλίας στηρίζεται σε μια πλατιά αντίληψη που υπαγορεύει μια **συνολική και πολυεπίπεδη προσέγγιση του αρχαιοελληνικού λόγου**. Σύμφωνα με αυτή, επιδιώκεται να γνωρίσει ο μαθητής ικανοποιητικά τα βασικά στοιχεία της Αρχαίας Ελληνικής, με παράλληλη άσκηση σε τρία επίπεδα:

- στο επίπεδο του γλωσσικού συστήματος (γραμματικής και συντακτικού)
- στο σημασιολογικό επίπεδο (λεξιλόγιο)
- στο επίπεδο της πρόσληψης του κειμένου (οργανωμένος λόγος).

Αξιοποιώντας αναλογικά την εμπειρία από τη διδασκαλία των ομιλούμενων γλωσσών, δε διδάσκουμε τα γλωσσικά στοιχεία αυτόνομα και ανεξάρτητα από το γλωσσικό περιβάλλον τους (παρά μόνο προς στιγμήν) αλλά ενταγμένα σε συγκεκριμένη μονάδα του λόγου (πρόταση, παράγραφο, μικροκείμενο).

Παράλληλα και συμπληρωματικά προς την κάθετη διάταξη των φαινομένων, προβλέπο-

νται και οριζόντιες διασυνδέσεις των γλωσσικών στοιχείων, ώστε να προβάλλει εναργέστερα η λειτουργία τους στον λόγο αλλά και η μεταξύ τους σχέση.

Ιδιαίτερα αξιοποιείται η γνώση των βασικών γραμματικών και συντακτικών κατηγοριών της Νέας Ελληνικής για τη διδασκαλία των αντίστοιχων της Αρχαίας. Η πορεία αυτή **από τη συγχρονία στη διαχρονία**, και όχι αντίστροφα, είναι αποτελεσματικότερη και ασφαλέστερη, αφού ξεκινά από οικείες προς τον μαθητή δομές και προχωρεί σε μορφές που δεν είναι άμεσα αναγνωρίσιμες.

Συνοργάνωση των γνώσεων

Η συνολική μύηση των μαθητών στον αρχαίο λόγο συνδυάζεται πάντοτε με την άσκησή τους στη γλωσσική κατανόηση των κειμένων. Δεδομένου ότι το νόημα δε βρίσκεται στη μεμονωμένη λέξη ή φράση, στρέφουμε συστηματικά την προσοχή των μαθητών όχι σε ανεξάρτητες λέξεις ή τύπους αλλά σε **οργανωμένο λόγο** και τους ασκούμε στη γλωσσική κατανόησή του.

Η πρωτοβάθμια κατανόηση το κειμένου, που επιχειρείται στην Α' και Β' Γυμνασίου, συμπληρώνεται και ολοκληρώνεται στη Γ' Γυμνασίου με τη **μετάφραση**, η καλύτερα μεταγραφή που είναι σύνθετη πνευματική γλωσσική άσκηση κατά την οποία δε μεταγλωττίζεται τυπικά το αρχαίο κείμενο αλλά αναζητούνται οι νοηματικά ισοδύναμες εκφράσεις της Νέας Ελληνικής, για να αποδοθεί το νόημα και το χρώμα του αρχαίου λόγου.

3. Διδακτικές αρχές κατά τον σχεδιασμό του μαθήματος

Ο διδάσκων οφείλει να τηρεί στον σχεδιασμό του μαθήματος τις βασικές διδακτικές αρχές που αναπτύσσονται παρακάτω:

Παρόθηση: Η συναίσθηση προόδου και επίτευξης στόχων είναι θεμελιώδες στοιχείο παρόθησης, για να συνεχίσουν οι μαθητές να συμμετέχουν ενεργά στη μαθησιακή διαδικασία.

Ενεργός συμμετοχή και αυτόνομη μάθηση: Ο διδάσκων παροτρύνει τους μαθητές κατά τη διάρκεια του μαθήματος να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, είτε εργαζόμενοι αυτόνομα είτε συμμετέχοντας σε ομάδες εργασίας, χωρίς ωστόσο να παραλείπει να τους ενθαρρύνει να ζητούν βοήθεια είτε από τον ίδιο είτε από άλλους συμμαθητές τους (peer learning), όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο.

Ολιστική (σφαιρική) προσέγγιση: Τα κείμενα που περιέχονται στο εγχειρίδιο δεν εξυπηρετούν μόνο την κατανόηση της γλώσσας και την απόκτηση γνώσεων για τις γλωσσικές δομές της Αρχαίας Ελληνικής. Βασικός σκοπός του μαθήματος είναι, επίσης, η επικοινωνία των μαθητών μέσα από τα παρατιθέμενα κείμενα με σημαντικές μορφές της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας και του πολιτισμού που την παρήγαγε.

Εναλλαγή και ποικιλία στη διδακτική πράξη: Παρόλο που το εγχειρίδιο ακολουθεί σταθερή δομή στην προσέγγιση των επιμέρους Ενοτήτων, αυτό δε σημαίνει ότι η διδακτική προσέγγιση των Ενοτήτων πρέπει να είναι πάντοτε η ίδια. Ο διδάσκων οφείλει να βρίσκει τρόπους που κάνουν το μάθημα ελκυστικό και ενδιαφέρον για τους μαθητές. Έτσι, για παράδειγμα, ενδέχεται να κρίνει ότι αφόρμηση για την προσέγγιση του κειμένου μπορεί να αποτελέσει η ανάλυση οπτικού υλικού ή η συζήτηση του τίτλου, ανάλογα με το ποια τεχνική εξυπηρετεί καλύτερα τη συγκεκριμένη Ενότητα.

4. Οδηγίες για τη διδασκαλία των επιμέρους Ενοτήτων

Στους διδακτικούς στόχους κάθε Ενότητας στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού δίνονται οι **διδακτικοί στόχοι** ξεχωριστά για τα τρία μέρη. Εξυπακούεται ότι ο διδάσκων παραλλάσσει και εμπλουτίζει αυτούς τους στόχους με δική του πρωτοβουλία και ακολουθώντας τη δυναμική της τάξης.

Α' Μέρος (Κείμενο)

Στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού δίνεται στις περισσότερες περιπτώσεις **ενδεικτική αφόρμιση**, καθώς και κάποια πρώτα **εισαγωγικά στοιχεία**, που σκοπό έχουν να τοποθετήσουν πρωτογενώς τον μαθητή στον **τόπο**, στον **χρόνο** και στην **υπόθεση**. Ιδιαίτερη σημασία έχει να υπενθυμίζεται στους μαθητές η εποχή του συγγραφέα, ώστε να μπορέσουν σταδιακά να μάθουν τι περίπου χαρακτηρίζει κάθε εποχή, τόσο σε γλωσσικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο είδους κειμένων. Στο παρόν Βιβλίο Εκπαιδευτικού δίνονται ενδεικτικά ολοκληρωμένα σχέδια μαθήματος στις Ενότητες 1, 9 και 10.

Η **παρουσίαση** του **νέου** (ανάγνωση από τον διδάσκοντα και πρώτη απόδοση του νοήματος με τη βοήθεια των μαθητών, που συμβουλευούνται τα γλωσσικά σχόλια) πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο παραστατική και να τονίζει τις λέξεις εκείνες που θα προξενήσουν την επιθυμητή εντύπωση μέσα στην τάξη.

Οι **ερωτήσεις κατανόησης** που ακολουθούν μπορούν να απαντηθούν είτε με λέξεις και φράσεις του κειμένου, οπότε υπηρετείται και ο στόχος της εκμάθησης της σημασίας των λέξεων, είτε και ελεύθερα, στη Νέα Ελληνική.

Τα **ερμηνευτικά σχόλια** αποτελούν βοηθητικό υλικό για την κατανόηση του κειμένου, αλλά σε καμία περίπτωση δεν είναι εξαντλητικά. Συχνά δίνονται και σχόλια πραγματολογικής φύσεως, για να υπηρετηθούν και οι αρχαιολογικοί στόχοι του μαθήματος και να δοθεί έμφαση για περαιτέρω έρευνα των μαθητών.

Το **εικονογραφικό υλικό** του Βιβλίου του Μαθητή δεν πρέπει να μένει ανεκμετάλλευτο. Υπάρχουν προτάσεις για αφόρμιση από μια εικόνα ή για πραγματοποίηση δραστηριότητας ή για σύγκριση και σχολιασμό εικόνων.

Στο τέλος κάθε Ενότητας δίνεται μια **φράση** με χαρακτήρα ρητού, που συχνά συνδέεται άμεσα με το κείμενο και δίνει έμφαση για περαιτέρω συζήτηση πάνω σε θέματα της αρχαίας ελληνικής ζωής και σκέψης.

Β' Μέρος (Λεξιλογικά – Ετυμολογικά)

Οι **πίνακες συμπλήρωσης κενών** αντλούν υλικό από το κείμενο και έχουν ως σκοπό να καλύψουν σταδιακά όλη την ύλη της Ετυμολογίας που διδάχτηκαν οι μαθητές στις δύο προηγούμενες τάξεις. Η αξιοποίηση αντίστοιχων στοιχείων της Νέας Ελληνικής, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω στην οργάνωση και τη μέθοδο της γλωσσικής διδασκαλίας, πρέπει να αποτελεί πάγια τακτική του διδάσκοντος. Λέξεις του κειμένου που χρησιμοποιούνται και σήμερα σε κείμενα του Τύπου ή λογοτεχνικά κ.ά. μπορούν να λειτουργήσουν ως αφόρμιση.

Κάθε Πίνακας συνοδεύεται συνήθως από άσκηση πρακτικής εξάσκησης στη Νέα Ελλη-

νική και την Αρχαία Ελληνική. Περισσότερες ασκήσεις παραγωγής, σύνθεσης λέξεων, καθώς και δημιουργίας προτάσεων, κλιμακούμενης δυσκολίας, ο διδάσκων βρίσκει στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού. Ορισμένες από αυτές μπορούν να αποτελέσουν μέρος ενός ολιγόλεπτου ή ωριαίου κριτηρίου αξιολόγησης.

Στις Ενότητες δίνονται ετυμολογικές ή/και σημασιολογικές πληροφορίες ή λέξεις που παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον. Ετυμολογία λέξεων, λόγιες φράσεις της Αρχαίας Ελληνικής (π.χ. *από καταβολής κόσμου, ειρήσθω εν παρόδω*) που έχουν διατηρηθεί ζωντανές και στη Νέα Ελληνική άλλοτε χρησιμοποιούνται για ασκήσεις και άλλοτε αποτελούν μικρά ενδιαφέροντα σχόλια, σε μια προσπάθεια η Αρχαία Ελληνική να γίνει προσιτή στους μαθητές.

Αρκετά συχνά στο Βιβλίο του Μαθητή και στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού, δίνονται ασκήσεις που στοχεύουν στο να διαπιστώσουν οι μαθητές ότι: α) πολλές λέξεις της Αρχαίας Ελληνικής χρησιμοποιούνται και στη Νέα Ελληνική με την ίδια σημασία, και β) πολλές λέξεις της Αρχαίας Ελληνικής χρησιμοποιούνται και στη Νέα Ελληνική, αλλά με διαφορετική σημασία. Συχνά ζητείται η χρήση λεξικών μέσα στην τάξη, σε μια προσπάθεια να εξοικειωθούν οι μαθητές με τα βοηθητικά εγχειρίδια Αρχαίας και Νέας Ελληνικής.

Γ' Μέρος (Γραμματική – Σύνταξη)

Το Γ' Μέρος κάθε Ενότητας περιλαμβάνει **αναλυτική παρουσίαση γραμματικών και συντακτικών φαινομένων**. Ξεκινώντας από συγκεκριμένες λέξεις ή φράσεις του κειμένου της Ενότητας, που προσφέρονται για τον σκοπό αυτόν, ο διδάσκων καλείται να μυήσει τους μαθητές του στο συγκεκριμένο γραμματικό ή συντακτικό φαινόμενο. Στο εγχειρίδιο καλύπτονται, κατά το δυνατόν, με την απαιτούμενη πληρότητα τα φαινόμενα που παρουσιάζονται και δίνονται, όπου είναι πρόσφορο, πίνακες, διαγράμματα και άλλα βοηθητικά στοιχεία. Ακολουθούν ασκήσεις που έχουν σκοπό να υποστηρίξουν τη διδασκαλία και να υποβοηθήσουν τον έλεγχο επίτευξης του γλωσσικού στόχου.

Σημαντική είναι, τέλος, η συνεχής σύνδεση με όσα γνωρίζουν ήδη οι μαθητές από προηγούμενες ενότητες ή τάξεις.

5. Αξιοποίηση της βιβλιογραφίας και δικτυογραφίας

Η παρατιθέμενη στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού βιβλιογραφία και δικτυογραφία μπορεί να αξιοποιηθεί πολλαπλά:

- Για την άντληση περαιτέρω πληροφοριών από την πλευρά του καθηγητή και την παρουσίασή τους στους μαθητές.
- Για την αναζήτηση υλικού από τους μαθητές που αναλαμβάνουν διαθεματικές δραστηριότητες ή εργασίες έρευνας.
- Για την ενημέρωση μαθητών οι οποίοι από προσωπικό ενδιαφέρον θέλουν να μάθουν κάτι περισσότερο.

Είναι χρήσιμο να γράφεται στον πίνακα μια διεύθυνση ιστοσελίδας ή ένας τίτλος βιβλίου, προκειμένου να έχουν κίνητρα οι μαθητές να αυτενεργήσουν.

Ας σημειωθεί ότι οι δικτυακοί τόποι ανανεώνονται ή και καταργούνται συνεχώς, ενώ νέ-

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

οι γίνονται διαθέσιμοι καθημερινά. Για τον λόγο αυτόν είναι επιβεβλημένο να γίνεται έλεγχος, προτού δοθούν στους μαθητές και να αναζητούνται νέοι μέσα από μηχανές αναζήτησης, όπως το Google και το Yahoo.

Ενδεικτικές διευθύνσεις στο Διαδίκτυο και τίτλοι εκπαιδευτικού λογισμικού για αναζήτηση πηγών και φωτογραφικού υλικού:

α. Αναζήτηση πληροφοριών

<http://www.perseus.tufts.edu/>

<http://www.classics.mit.edu/>

<http://www.csad.ox.ac.uk/>

<http://www.geocities.com/Athens/4752/>

<http://www.gnomon.ku-eichstaett.de/Gnomon/Gnomon.html> (Βιβλιοθήκη για τον κλασικό κόσμο)

<http://argos.evansville.edu/> (μηχανή αναζήτησης για αρχαίους πολιτισμούς – κλασική αρχαιολογία)

<http://www.tlg.uci.edu/~tlg/index/resources.html>

β. Μουσεία και εικονικές περιηγήσεις

Ελληνικά Μουσεία και Συλλογές – Υπουργείο Πολιτισμού: <http://www.culture.gr>

Ελληνικά Μουσεία: <http://www.monopoli.gr/museums.html>

ICOM: <http://www.icom.org/>

ICOM: Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων – Ελληνική Επιτροπή:

<http://www.otenet.gr/icom/index.html/>

<http://www.comlab.ox.ac.uk/archive/other/museums.html>

<http://www.museumlink.com/virtual.htm>

<http://www.museums.reading.ac.uk/vlmp/world.html>

<http://archive.comlab.ox.ac.uk/other/museums.html>

http://www.elsas.demon.nl/index_e.htm

<http://www.dreamscape.com/frankvad/museums.html>

<http://metalab.unc.edu/louvre/>

γ. Τίτλοι εκπαιδευτικού λογισμικού

Η Άρτεμις στην Αρχαία Αθήνα, MLS Multimedia/Exodus, 1999.

Ελληνική μυθολογία: Ένα ταξίδι στη φαντασία, Virtual Reality, 1997.

Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός-Ελληνική Μυθολογία, LIBROCOM.

Η Αθήνα στα χρόνια του Περικλή, εκδ. Ερμής, 1999.

Mythology, EMME Interactive.

Portraits of Byzantium, Lambrakis Research Foundation, 1997.

Μύθοι της αρχαίας Ελλάδας: Οι γνωστοί και άγνωστοι αρχαίοι ελληνικοί μύθοι ζωντανεύουν με ένα πρωτότυπο θεατρικό πολυμεσικό τρόπο, Ι.Ε.Κ. Όμηρος, περιοδικό RAM 122 (1999).

Το Μουσείο του Αιώνα. Ψηφιακό ταξίδι στο Μουσείο του Μέλλοντος, περιοδικό ROM 16 (2000).

δ. Βασικές εκδόσεις αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων

Όσον αφορά στις εκδόσεις των αρχαίων ελληνικών κειμένων, υπάρχουν οι δύο βασικές σειρές της Οξφόρδης (Oxford Classical Texts) και της Λιψίας (Teubner) που περιέχουν εισαγωγή (στα λατινικά συνήθως), το κείμενο και κριτικό υπόμνημα (κριτικές εκδόσεις). Χρηστικές είναι οι εκδόσεις Loeb Classical Library και Budé (Société d'édition Les Belles Lettres) με εισαγωγή για τον συγγραφέα και το έργο του, κείμενο με λίγα σχόλια και μετάφραση αγγλική και γαλλική αντίστοιχα. Ελληνικές χρηστικές σειρές υπάρχουν πολλές:

Βιβλιοθήκη Φέξη Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων (ΦΕΞΗ)

Τα Άπαντα των Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων (ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ)

Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων (ΠΑΠΥΡΟΣ)

Αρχαίο Ελληνικό Θέατρο (ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ)

Αρχαίοι Έλληνες Λυρικοί (ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ)

Αρχαίοι Συγγραφείς (ΕΞΑΝΤΑΣ)

Αρχαίοι Συγγραφείς (ΖΗΤΡΟΣ)

Βιβλιοθήκη των Ελλήνων (ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ)

Ελληνική Βιβλιοθήκη (ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ)

Βιβλιοθήκη Ελλήνων Συγγραφέων (ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ - ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΕΡΓΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ)

Οι Έλληνες (ΚΑΚΤΟΣ)

Αρχαίοι Έλληνες Συγγραφείς (ΠΑΤΑΚΗΣ)

Μικρή Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων (ΤΟΛΙΔΗΣ)

Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων (ΣΤΙΓΜΗ)

Παλαιότερα κυκλοφόρησαν λίγους φροντισμένους, αλλά δυσεύρετους πια τόμους και οι εκδόσεις Δ. Δημητράκου.

Γ. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

(Με βάση το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών [Α.Π.Σ.] και το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών [Δ.Ε.Π.Π.Σ.] για τη διδασκαλία του μαθήματος της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας από το πρωτότυπο στο Γυμνάσιο)

1. Γενικές αρχές

Η αξιολόγηση του μαθητή αποτελεί μια συνεχή παιδαγωγική διαδικασία, με βάση την οποία παρακολουθείται η πορεία της μάθησης, προσδιορίζονται τα τελικά αποτελέσματά της και εκτιμώνται, παράλληλα, άλλα χαρακτηριστικά του μαθητή τα οποία σχετίζονται με το έργο του σχολείου, π.χ. η ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας, η καλλιέργεια ερευνητικού πνεύματος, η δυνατότητα συνεργασίας με άλλους μαθητές. Πρόκειται για ένα οργανικό στοιχείο της διδακτικής – μαθησιακής διαδικασίας, η οποία αρχίζει με τον καθορισμό των στόχων και ολοκληρώνεται με τον έλεγχο της επίτευξής τους. Πρώτιστος στόχος της είναι η συνεχής βελτίωση της διδασκαλίας και της γενικότερης λειτουργίας του σχολείου, καθώς και η συνεχής ενημέρωση εκπαιδευτικών και εκπαιδευόμενων για το αποτέλεσμα των προσπαθειών τους, ώστε να επιτυγχάνονται τα καλύτερα δυνατά μαθησιακά αποτελέσματα.

Η αξιολόγηση του μαθητή διακρίνεται σε **τρία στάδια**:

Στην **αρχική ή διαγνωστική** αξιολόγηση, κατά την οποία βασικός στόχος είναι να διαπιστωθούν το επίπεδο επάρκειας του μαθητή και τα αίτια των ελλείψεων στις γνώσεις του. Εφαρμόζεται κατά την αρχή της μαθησιακής διαδικασίας, αλλά και κατά τη διάρκειά της.

Στη **διαμορφωτική ή σταδιακή** αξιολόγηση, που στοχεύει στον έλεγχο της πορείας του μαθητή προς την κατάκτηση συγκεκριμένων εκπαιδευτικών στόχων. Εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας και έχει κυρίως πληροφοριακό χαρακτήρα. Οι τελικές διαπιστώσεις προκύπτουν από τον παιδαγωγικό δημιουργικό μαθησιακό διάλογο μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή, με σκοπό να εξαχθούν οι πληροφορίες που απαιτούνται για την πιθανή τροποποίηση του σχεδιασμού ή της διδακτικής μεθόδου.

Στην **τελική ή συνολική** αξιολόγηση. Πρόκειται για ανακεφαλαιωτική αλλά και ανατροφοδοτική διαδικασία, προκειμένου να εκτιμηθεί ο βαθμός επίτευξης των διδακτικών και παιδαγωγικών στόχων σε σχέση με τους προκαθορισμένους τελικούς στόχους. Ουσιαστικά συγκρίνεται το μαθησιακό επίπεδο κάθε μαθητή με αυτό που διέθετε πριν και η ομαδική επίδοση της τάξης σε σχέση με την προσδοκώμενη και επιδιωκόμενη.

2. Αξιολόγηση του μαθητή

Γενικά, ο τρόπος αξιολόγησης του μαθήματος μέσα στο σχολείο πρέπει να στοχεύει στην αποτίμηση της προσωπικής στάσης των μαθητών απέναντι στα κείμενα, της επικοινωνίας τους με το περιεχόμενο και τα συμφραζόμενα των κειμένων, της κριτικής τοποθέτησής τους απέναντι σε ερωτήματα που αναδύονται, αλλά και της αρχαιογνωσίας τους και του βαθμού κατάκτησης της γλώσσας.

Αναλυτικότερα:

Οι ερωτήσεις και ασκήσεις που στοχεύουν στην αξιολόγηση βρίσκονται σε αντιστοιχία με τους διδακτικούς στόχους και τη μέθοδο διδασκαλίας και εντάσσονται οργανικά στη διδακτική διαδικασία την οποία αναπροφοδοτούν, ώστε να είναι αποτελεσματικότερη.

Η ποικιλία και η διαβάθμιση των ερωτήσεων επιτρέπει τον ευρύτερο και ουσιαστικότερο έλεγχο των αποτελεσμάτων της διδασκαλίας με βάση τις αποκτηθείσες γνώσεις των μαθητών.

Επιπλέον, στους μαθητές ανατίθενται διαθεματικού τύπου εργασίες, οι οποίες αφορμούνται από το κείμενο και το συσχετίζουν με άλλα γνωστικά αντικείμενα αναδεικνύοντας ενδιαφέροντες πτυχές τους.

Ειδικότερα, **κατά διδακτική δραστηριότητα** ενδείκνυται να χρησιμοποιηθούν οι ακόλουθοι **τρόποι αξιολόγησης**:

Για τον έλεγχο της γλωσσικής κατάρτισης των μαθητών του Γυμνασίου οι ερωτήσεις-ασκήσεις αξιολόγησης πρέπει να καλύπτουν όλα τα επίπεδα της γλωσσικής διδασκαλίας, δηλαδή τη γνώση της γραμματικής και του συντακτικού, την κατάκτηση του λεξιλογίου και την ικανότητα κατανόησης κειμένου. Έτσι, απαιτούνται τρεις κατηγορίες ασκήσεων:

α) Για τη γνώση της γραμματικής και του συντακτικού, αντικειμενικού τύπου:

- πολλαπλής επιλογής διαφόρων τύπων, συμπλήρωσης κενών, αντιστοίχισης, διάζευξης κ.ά.
- μετασχηματισμού φράσεων ή ολόκληρων προτάσεων (π.χ. από τον έναν αριθμό στον άλλο).

β) Για την κατάκτηση του σημασιολογικού επιπέδου της γλώσσας:

- αναγνώρισης της σημασίας των λέξεων από τα συμφραζόμενα.
- κυριολεκτικής ή μεταφορικής χρήσης της κατάλληλης λέξης σε προτάσεις που κατασκευάζουν οι μαθητές ή που τους δίνονται από τον διδάσκοντα.
- αντιστοίχισης λέξεων ως προς τη σημασία ή τον γραμματικό τύπο.
- ετυμολογίας: δημιουργίας οικογενειών ομόρριζων λέξεων, παραγωγής, σύνθεσης ή ανάλυσης λέξεων στα συνθετικά τους μέρη.

γ) Για την κατανόηση του περιεχομένου των κειμένων:

- ανοικτού ή κλειστού τύπου, κατά περίπτωση, που απαιτούν μια προσωπική στάση ή εκτίμηση του μαθητή για το θέμα του κειμένου, τη δράση ή τη στάση των προσώπων και τα περιγραφόμενα.
- ανάγνωσης σύντομων παράλληλων κειμένων του ίδιου ή άλλων συγγραφέων για απλές επισημάνσεις, ανάλογες με την ηλικία των μαθητών και συμβατές με τους σκοπούς της γλωσσικής διδασκαλίας.
- μετάφρασης του διδαγμένου κειμένου.

Οι **δοκιμασίες** που περιλαμβάνονται στο Βιβλίο Εκπαιδευτικού, τόσο οι ολιγόλεπτες όσο και οι ωριαίες, έχουν ως στόχο να διαπιστωθεί, περιοδικά, εάν και κατά πόσο οι μαθητές:

- α) έχουν κατανοήσει το προσφάτως διδαχθέν υλικό,
- β) έχουν ανάγκη από επιπρόσθετη βοήθεια και σε ποια επιμέρους σημεία,
- γ) αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κατανόηση του λεξιλογίου και των γραμματικών και συντακτικών φαινομένων που μπορεί να αποτελούν εμπόδιο στην πρόδοό τους,
- δ) μπορούν να εργαστούν αυτόνομα σε συνθήκες ανάλογες με εκείνες των εξετάσεων.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Α. Κείμενο

Πρωτότυπο κείμενο

Ταῦτα μὲν Αἴγυπτίων οἱ ἱρέες ἔλεγον. Ἐγὼ δὲ τῶ λόγῳ τῶ περὶ Ἑλένης λεχθέντι καὶ αὐτὸς προστίθεμαι, τάδε ἐπιλεγόμενος· εἰ ἦν Ἑλένη ἐν Ἰλίῳ, ἀποδοθῆναι ἂν αὐτὴν τοῖσι Ἑλλησι ἦτοι ἐκόντος γε ἢ ἀέκοντος Ἀλέξανδρου. Οὐ γὰρ δὴ οὕτω γε φρενοβλαβῆς ἦν ὁ Πριάμος οὐδὲ οἱ ἄλλοι προσήκοντες αὐτῶ, ὥστε τοῖσι σφετέροισι σώμασι καὶ τοῖσι τέκνοισι καὶ τῇ πόλι κινδυνεύειν [ἐβούλοντο], ὅπως Ἀλέξανδρος Ἑλένη συνοικέη. Εἰ δέ τοι καὶ ἐν τοῖσι πρώτοισι χρόνοισι ταῦτα ἐγίνωσκον, ἐπεὶ πολλοὶ μὲν τῶν ἄλλων Τρώων, ὁκότε συμμίσγοιεν τοῖσι Ἑλλησι, ἀπώλλυντο, αὐτοῦ δὲ Πριάμου οὐκ ἔστι ὅτε οὐ δύο ἢ τρεῖς ἢ καὶ ἔτι πλέους τῶν παιδῶν μάχης γινομένης ἀπέθνησκον (εἰ χρὴ τι τοῖσι ἐποποιοῖσι χρεώμενον λέγειν), τούτων δὲ τοιούτων συμβαινόντων ἐγὼ μὲν ἔλπομαι, εἰ καὶ αὐτὸς Πριάμος συνοίκεε Ἑλένη, ἀποδοῦναι ἂν αὐτὴν τοῖσι Ἀχαιοῖσι, μέλλοντά γε δὴ τῶν παρεόντων κακῶν ἀπαλλαγῆσθαι. Οὐ μὲν οὐδὲ ἢ βασιληίῃ ἔς Ἀλέξανδρον περιήϊε, ὥστε γέροντος Πριάμου ἐόντος ἐπ' ἐκείνῳ τὰ πρήγματα εἶναι, ἀλλὰ Ἐκτωρ καὶ προεσβύτερος καὶ ἀνὴρ ἐκείνου μᾶλλον ἐὼν ἔμελλε αὐτὴν Πριάμου ἀποθανόντος παραλάμψεσθαι, τὸν οὐ προσῆκε ἀδικέοντι τῶ ἀδελφεῷ ἐπιτρέπειν, καὶ ταῦτα μεγάλων κακῶν δι' αὐτὸν συμβαινόντων ἰδίῃ τε αὐτῶ καὶ τοῖσι ἄλλοισι πᾶσι Τρωσί. Ἄλλ' οὐ γὰρ εἶχον Ἑλένην ἀποδοῦναι οὐδὲ λέγουσι αὐτοῖσι τὴν ἀληθεῖν ἐπίστευον οἱ Ἑλληνες, ὡς μὲν ἐγὼ γνώμην ἀποφαίνομαι, τοῦ δαιμονίου παρασκευάζοντος ὅπως πανωλεθρήν ἀπολόμενοι καταφανῆς τοῦτο τοῖσι ἀνθρώποισι ποιήσωσι, ὡς τῶν μεγάλων ἀδικημάτων μεγάλαι εἰσὶ καὶ αἱ τιμωρίαι παρὰ τῶν θεῶν. Καὶ ταῦτα μὲν τῇ ἐμοὶ δοκέει εἶρηται.

Ἡρόδοτος, Ἱστορίη 2.120

Ἔκδοση: C. Hude, (OCT) ³1927

Συμπληρωματικό υλικό για τον συγγραφέα και το έργο του

Ο **Ἡρόδοτος** γεννήθηκε στην Αλικαρνασσό της Μ. Ασίας. Η γέννησή του τοποθετείται γύρω στο 484 π.Χ. Ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς στη μελέτη του *Περί τοῦ Θουκυδίδου χαρακτῆρος* τοποθετεῖ τὴ γέννηση του Ἡροδότου «λίγο πριν ἀπὸ τους Περσικούς πολέμους».

Ο Ἡρόδοτος ἦταν συγγενῆς του ἐπικού ποιητῆ Πανύαση καὶ πιθανότατα πήρε μέρος σε ἀπόπειρες ἀνατροπῆς του τυράννου Λύγδαμη. Αυτὲς οἱ ἀπόπειρες εἶχαν ὡς συνέπεια τὸν θάνατο του Πανύαση καὶ τὴν ἐξορία του Ἡροδότου στη Σάμο, ὅπου εγκαταστάθηκε μέχρι τὴν οριστικὴ ἀνατροπὴ του Λύγδαμη (454 π.Χ.). Ταξίδεψε στην Ελλάδα (Θράκη, Αθήνα, Δελφοὺς, Δωδώνη, Ολυμπία, Θήβα, Σπάρτη, Τεγέα κ.α.), ἀλλὰ καὶ στην Αἴγυπτο, τὴ Φοινίκη, τὴ Μεσοποταμία, τὴ Σκυθία καὶ σὺς ακτὲς τῆς Μαύρης Θάλασσας, καθὼς καὶ στην Κάτω Ἰταλία. Τα ταξίδια διεύρυναν τοὺς ὁρίζοντες του καὶ πρόσφεραν πολὺτιμο εθνογραφικὸ υλικὸ γιὰ τὸ ἔργο του. Ἐλαβε μέρος στην ἰδρυση τῆς ἀποικίας Θούριοι, ὅπου καὶ ἐμεινε ἀρκετὰ χρόνια. Ἐξη-

σε έως τις αρχές του Πελοποννησιακού πολέμου και εικάζεται ότι πέθανε μετά το 430 π.Χ.

Στο επίκεντρο της ιστορικής του αφήγησης βρίσκεται ο πόλεμος μεταξύ «βαρβάρων και Ελλήνων». Ο Ηρόδοτος είναι ο πρώτος ιστοριογράφος που συνέθεσε το έργο του με ιστορική προοπτική. Ανέμειξε σε παρεκβάσεις εθνογραφικό υλικό και ανέδειξε τα ιστορικά συμβάντα με μια ερευνητική διάθεση. Εύλογα, λοιπόν, ο Κικέρωνας αποκάλεσε τον Ηρόδοτο «πατέρα της Ιστορίας» (pater historiae). Σκοπός του, όπως γράφει ο ίδιος, ήταν να εκθέσει την ιστορική του έρευνα, για να μείνουν ανεξίτηλα τα έργα των ανθρώπων, Ελλήνων και βαρβάρων, και να γίνει αναφορά στα αίτια που οδήγησαν στον πόλεμο. Αρχικά ο Ηρόδοτος παραθέτει μυθικές εκδοχές (1.1-6), ο ίδιος όμως τις διαχωρίζει από τη δική του έρευνα. Στη συνέχεια εκθέτει ως ιστορική αρχή της αντιπαράθεσης τις κατακτητικές βλέψεις του βασιλιά των Λυδών Κροίσου (1.6).

Σύμφωνα, λοιπόν, με την εκδοχή Περσών λογίων (1.1-4), αίτιοι της έχθρας ήταν οι Φοίνικες, οι οποίοι άρπαξαν την Ιώ, κόρη του βασιλιά του Άργους Ινάχου. Αυτή η αρπαγή ήταν το πρώτο από τα αδικήματα που ακολούθησαν. Κάποιοι Έλληνες, πιθανότατα Κρήτες, άρπαξαν την Ευρώπη από τη Φοινίκη, ενώ κάποιοι άλλοι Έλληνες άρπαξαν τη Μήδεια. Στη συνέχεια ο γιος του Πριάμου Αλέξανδρος ή Πάρις, έχοντας ακούσει τις διηγήσεις των γεροντότερων και έχοντας τη βεβαιότητα ότι ο ίδιος δε θα λογοδοτούσε σε κανέναν, απήγαγε την Ελένη. Όταν οι Έλληνες έστειλαν εκπροσώπους ζητώντας πίσω την Ελένη, έλαβαν την απάντηση ότι δεν έπρεπε να ζητούν ικανοποίηση από τους άλλους, αφού οι ίδιοι δεν είχαν δώσει ικανοποίηση για την αρπαγή της Μήδειας.

Στο δεύτερο βιβλίο, το οποίο έχει ως θέμα την Αίγυπτο, ο Ηρόδοτος καταγράφει την εκδοχή Αιγύπτιων ιερέων σχετικά με την αρπαγή της Ελένης. Σύμφωνα με αυτή την εκδοχή (2.112-120), ο Αλέξανδρος άρπαξε την Ελένη από τη Σπάρτη, αλλά δυνατοί άνεμοι τον οδήγησαν τελικά στο Κανωβικό στόμιο του Νείλου, στις Ταριχείες. Εκεί υπήρχε ναός του Ηρακλή, στον οποίο κατέφυγαν ως ικέτες μερικοί δούλοι του Αλεξάνδρου και ανέφεραν όσα είχαν γίνει στους ιερείς και στον αρχηγό της φρουράς. Οι πληροφορίες μεταφέρθηκαν στον βασιλιά Πρωτέα, ο οποίος διέταξε τη μεταφορά όλων στη Μέμφιδα. Ο Αλέξανδρος προσπάθησε με αοριστίες να αποφύγει να πει την αλήθεια στον Πρωτέα, όμως οι δούλοι που είχαν καταφύγει ως ικέτες στον ναό του Ηρακλή τον διέψευσαν. Ο Πρωτέας, έχοντας ως αρχή να μη σκοτώνει τους ξένους που έβρισκαν καταφύγιο στη χώρα του, έδωσε τον Αλέξανδρο και τους συντρόφους του, αλλά κράτησε την Ελένη και τον θησαυρό μέχρι τον ερχομό του Μενελάου. Αργότερα, όταν οι Έλληνες πήγαν στην Τροία και ζήτησαν πίσω την Ελένη και τον θησαυρό, καθώς και επανόρθωση για τις αδικίες που είχαν υποστεί, οι Τρώες έδωσαν ακόμη και όρκους για να πείσουν τους Έλληνες ότι δεν είχαν ούτε την Ελένη ούτε τον θησαυρό, αφού ήταν στην κατοχή του Πρωτέα. Οι Έλληνες δεν τους πίστεψαν, πολιορκήσαν και κατέλαβαν την Τροία και, όταν πια πίστεψαν όσα έλεγαν οι Τρώες, ο ίδιος ο Μενέλαος πήγε στον Πρωτέα και παρέλαβε την Ελένη και τον θησαυρό του. Ωστόσο, ο Μενέλαος, παρότι έτυχε άριστης φιλοξενίας, θυσίασε δύο παιδιά Αιγυπτίων για να φυσήξει αίσιος άνεμος και να μπορέσει να αποπλεύσει για την Ελλάδα. Οι Αιγύπτιοι τον καταδίωξαν και αυτός διέφυγε με τα καράβια του στη Λιβύη.

Συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο της Ενότητας

Ο Ηρόδοτος σχολιάζοντας την παραπάνω εκδοχή των Αιγύπτιων ιερέων προσθέτει ότι, αν η Ελένη βρισκόταν στην Τροία, θα την είχαν επιστρέψει στους Έλληνες, είτε ήθελε ο Αλέξανδρος είτε όχι. Ο Ηρόδοτος καταλήγει παρατηρώντας ότι οι Τρώες, παρότι έλεγαν την αλήθεια, δε γίνονταν πιστευτοί γιατί συνεργούσε η θεία βούληση στην καταστροφή τους, για να μάθουν οι άνθρωποι ότι τα μεγάλα αδικήματα επισύρουν ανάλογη τιμωρία.

Ο **Στησίχορος**, λυρικός ποιητής του βου αι. π.Χ., έχει συνδεθεί με την παραπάνω παραλλαγή του μύθου, σύμφωνα με την οποία η Ελένη βρισκόταν στην Αίγυπτο. Σύμφωνα με την παράδοση, αρχικά ο Στησίχορος έγραψε ένα ποίημα για την Ελένη στο οποίο περιέγραφε τις συμφορές που προκάλεσε. Όταν όμως έχασε το φως του, θεωρώντας αυτό ως τιμωρία επειδή κατηγορήσε μια θεά, ανακάλεσε γράφοντας μια «παλινοδία» και ξαναβρήκε την όρασή του. Στη νέα εκδοχή υποστήριζε ότι οι θεοί κράτησαν την Ελένη στην Αίγυπτο καθ' όλη τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου και στην Τροία βρισκόταν το είδωλό της. Ο Ευριπίδης στην τραγωδία του *Έλένη* ακολουθεί αυτή την εκδοχή.

Ο μύθος της Ελένης έχει εμπνεύσει πολλούς Έλληνες και ξένους σύγχρονους ποιητές και συγγραφείς. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους Ο. Ελύτη, Ν. Καζαντζάκη, Γ. Ρίτσο, Γ. Σεφέρη, G. Apollinaire και P.J. Jouve.

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αυτού του κειμένου αναμένεται οι μαθητές:

- να γνωρίσουν μια άλλη εκδοχή του μύθου για την Ελένη και τον Τρωικό πόλεμο,
- να συνδέσουν την εκδοχή αυτή με την τραγωδία του Ευριπίδη *Έλένη* που διδάσκονται από μετάφραση σε αυτή την τάξη,
- να προβληματιστούν για τα πραγματικά αίτια του Τρωικού πολέμου και να θυμηθούν ότι γνωρίζουν σχετικά από το μάθημα της Ιστορίας,
- να αξιολογήσουν τα επιχειρήματα του ιστορικού Ηρόδοτου και να εντοπίσουν τις λέξεις εκείνες που είναι συναισθηματικά φορτισμένες (*έκοντος γε ή ἄκοντος, φρενοβλαβής, ίνα ἀπαλλαγείεν τῶν παρόντων κακῶν, πανωλεθρία ἀπολόμενοι*).

Ενδεικτικό σχέδιο οργάνωσης μαθήματος**Αφόρμηση**

Ο καθηγητής διαβάζει μερικούς στίχους από το ποίημα του Γ. Σεφέρη *Έλένη* (βλ. Παράλληλα κείμενα): οι μαθητές καλούνται να συγκρατήσουν στο μυαλό τους τα λόγια της Ελένης σχετικά με τη συμμετοχή της στον Τρωικό πόλεμο και με την ευθύνη της γι' αυτόν.

Παρουσίαση του νέου

- Πρώτη ανάγνωση του κειμένου από τον διδάσκοντα με έμφαση στα επιχειρήματα του Ηροδότου για τη μη ανάμειξη της Ελένης στον Τρωικό πόλεμο.

- Δεύτερη ανάγνωση και απόδοση του περιεχομένου με τη βοήθεια των μαθητών, που μπορούν να συμβουλευούνται τα Γλωσσικά σχόλια του κειμένου.

- Είναι σημαντικό στη Γ' Γυμνασίου η δεύτερη ανάγνωση να ακολουθείται από επιλεκτι-

κή συντακτική ανάλυση και παράλληλη επανάληψη των φαινομένων που έχουν ήδη διδαχτεί οι μαθητές. Το κείμενο της Ενότητας προσφέρεται για να δοθεί έμφαση στο κατηγορούμενο και το αντικείμενο.

Ερωτήσεις κατανόησης

- Γιατί ο Πρίαμος θα έδινε πίσω την Ελένη στους Έλληνες;
- Πώς αντιδρούσαν οι Έλληνες όταν τους έλεγαν οι Τρώες ότι δεν είχαν την Ελένη;
- Ποιον θεωρεί υπεύθυνο ο Ηρόδοτος γι' αυτή την αντίδραση;
- Ποιος ήταν ο σκοπός του θείου;

Διδακτικές επισημάνσεις

Οι μαθητές καλούνται να παρακολουθήσουν τον συλλογισμό του Ηροδότου. Ο υποθετικός λόγος στην αρχή του αποσπάσματος, που περικλείει και την άποψη του Ηροδότου, μοιάζει να είναι καλά θεμελιωμένος στην επόμενη περίοδο, που έχει το κέντρο βάρους της στη λέξη «φρονοβλαβής». Η αντίθεση ανάμεσα στην πράξη του Αλεξάνδρου, που από την αρχή καθίσταται σαφές ότι δεν είχε το δικαίωμα να λάβει αποφάσεις εις βάρος του λαού του («έκοντος γε ἢ ἄκοντος»), και στα δεινά των Τρώων οριοθετούν το επιχείρημα του Ηροδότου.

Οι εικόνες της Ενότητας

Η αγγειογραφία που αναπαριστά την Ελένη σε συνδυασμό με το ποίημα του Σεφέρη στα Παράλληλα κείμενα μπορούν να δώσουν αφορμή για σύντομη συζήτηση σχετικά με τον χαρακτήρα της.

Απαντήσεις στις ερωτήσεις

4. Στον Όμηρο ισχύει ένας σχεδόν απόλυτος ανθρωπομορφισμός και οι σχέσεις θεών και ανθρώπων κινούνται μεταξύ δύο αντίθετων πόλων: της φιλίας και της εχθρότητας, της καλοσύνης και της σκληρότητας, της αυθαιρεσίας και της δικαιοσύνης. Εν γένει, στον Όμηρο δεν υπάρχει ένα πάγιο σχήμα ερμηνείας και πρόβλεψης της συμπεριφοράς των θεών έναντι συγκεκριμένων θνητών. Οι θεοί ανταμείβουν, βοηθούν, τιμωρούν ή εξοντώνουν ανάλογα με τις συμπάθειες και τις αντιπάθειές τους συμπεριφερόμενοι σχεδόν σαν κοινοί θνητοί. Μπορούμε ενδεικτικά να αναφέρουμε το παράδειγμα της διαμετρικά αντίθετης συμπεριφοράς της Αθηνάς προς τον Οδυσσέα και τον Έκτορα. Αντίθετα, ο Ηρόδοτος εφαρμόζει ένα σταθερό σχήμα ανάλυσης της θεϊκής συμπεριφοράς και της ανθρώπινης μοίρας: Εάν ο θνητός ξεπεράσει τα όρια, προκαλεί το θείον, το οποίο μερμνά αφενός για την τιμωρία του θνητού και αφετέρου για την αποκατάσταση της τάξης. Το «φθονερὸν θεῖον» αποτελεί βασική αντίληψη του Ηροδότου, η οποία αφορά στον άνθρωπο που ξεπερνά κάποια όρια.

5. Ο Θεός της Καινής Διαθήκης είναι είναι φιλεύσπλαχνος, αντιμετωπίζει με αγάπη όλους τους ανθρώπους και συγχωρεί εκείνους που αμαρτάνουν και μετανοούν.

Πρόσθετες ερωτήσεις – Θέματα για συζήτηση

1. Ποια είναι η γνώμη σας για την άποψη που εκφράζει στο απόσπασμα ο Ηρόδοτος σχετικά με τον Τρωικό πόλεμο;

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

[Απάντηση: Είναι σύμφωνη με τη γενική αντίληψη του Ηροδότου για το «θείον». Από την άλλη πλευρά όμως, προσπαθεί να δει την Ιστορία με ορθολογικά κριτήρια.]

2. Αφού λάβετε υπόψη τη σύγχρονη πραγματικότητα, να διατυπώσετε τη γνώμη σας σχετικά με τις προτεραιότητες στις οποίες υπακούουν οι ηγέτες, όταν καλούνται να επιλέξουν μεταξύ ειρήνης και πολέμου (*Οὐ γὰρ δὴ οὕτω γε φρενοβλαβῆς ἦν... κινδυνεύειν*).

[Απάντηση: Σε τέτοιες περιπτώσεις υπεισέρχονται ποικίλοι παράγοντες, όπως θέματα γεωστρατηγικά, οικονομικά, ιδεολογικά, ισορροπίας δυνάμεων κ.ά. Ένας ηγέτης οφείλει να λαμβάνει υπόψη του την ευημερία και την πρόοδο του λαού του, που σαφώς υπηρετούνται καλύτερα σε καιρό ειρήνης, αλλά βέβαια υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες ένας πόλεμος θεωρείται αναπόφευκτος. Το σημαντικό είναι η αιτία κάθε πολέμου.]

3. Θυμηθείτε από την *Ίλιάδα* που διδαχθήκατε πέρυσι τα σημεία που αναφέρονται στην Ελένη. Πώς παρουσιάζει την Ελένη ο Όμηρος;

[Απάντηση: Η Ελένη στην *Ίλιάδα* παρουσιάζει τρεις διαφορετικές όψεις. Είναι: α) μια γυναίκα που δεν μπορούσε παρά να ακολουθήσει τη μοίρα της και επομένως δεν έχει ευθύνη, β) μια γυναίκα που χωρίς τη θέλησή της ακολούθησε τον Πάρι, και γ) μια γυναίκα που με τη θέλησή της έκανε μια πράξη για την οποία φαίνεται μετανιωμένη.]

Β. Λεξιλογικά – Ετυμολογικά

Ο διδακτικός στόχος της Ενότητας αυτής είναι η επανάληψη όσων οι μαθητές διδάχτηκαν στο πλαίσιο του Ετυμολογικού μέρους κάθε Ενότητας στη Β' Γυμνασίου. Συγκεκριμένα, επαναλαμβάνονται τα φαινόμενα της σύνθεσης λέξεων, καθώς και της ονοματοποιίας και της αλλαγής της σημασίας των λέξεων (κυριολεξία και μεταφορά).

Η επανάληψη συνίσταται σε ασκήσεις που χαρακτηρίζονται από ποικιλία στη μορφή και στα ζητούμενα και σε μεγάλο ποσοστό βασίζονται σε λέξεις οικείες στα παιδιά από τις δύο προηγούμενες τάξεις, τις οποίες μπορεί ήδη να έχουν επεξεργαστεί σε ασκήσεις που επέλυσαν στις επιμέρους Ενότητες.

Θα ήταν σκόπιμο οι ασκήσεις να λυθούν στην τάξη με παράλληλη επανάληψη της σχετικής θεωρίας. Χρήση των σχολικών εγχειριδίων του προηγούμενου έτους μέσα στην τάξη θα συνέβαλε ουσιαστικά στην καλύτερη επανάληψη.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. συνοχή, υπερεμεγέθης, λοχαγός, ναύαρχος, έπουράνιος, βαρύθυμος, ισοβαρής, άξιοθαύμαστος, διαγραφή.

2. **ρήματα:** άτυχέω, -ῶ, εύεργετέω, -ῶ, οικόδομέω, -ῶ, άσθενέω, -ῶ.

ουσιαστικά: εύγένεια (α.ε. ευγενική καταγωγή), άμέλεια, άντιγραφή (α.ε. απάντηση), άταξία.

ρηματικά επίθετα: διαβατός, διαβατέος, προτιμητέος, άποδεκτός, άποδεκτέον, έκλεκτός, έκλεκτέος.

4. χείρ + ποιέω, ποιῶ // λίθος + τέμνω // πολύς + καρπός // άκρα + πόλις // μισέω, μισῶ + άνθρωπος // κακός + δαίμων // δύο + δραχμή // δήμος + κράτος.

5. λιμήν: καταφύγιο, **λάμπω:** είμαι επιφανής, διακρίνομαι (ν.ε.: είμαι πάρα πολύ καθαρός), **ὁδός:** το μέσο, η μέθοδος, **λευκός:** ευτυχής, χαρούμενος, (επί ήχου) ευκρινής (ν.ε.: αγνός, αμόλυντος, καθαρός), **ὕφαινω:** κατασκευάζω, μηχανορραφώ (στη ν.ε. έχει την ίδια σημασία κυρίως στο «εξυφαίνω»), **φάος-φῶς:** γνώση, διαφώτιση (ν.ε.: επεξήγηση, διαλεύκανση).

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να αποδώσετε τη σημασία των παρακάτω φράσεων της ν.ε. που περιλαμβάνουν τύπους του ουσ. ἡ φρήν: «είμαι έξω φρενών» και «έχω σώας τας φρένας».
[Απάντηση: «είμαι έξαλλος» και «είμαι διανοητικά υγιής» αντίστοιχα]
2. Να βρείτε σύνθετες λέξεις της ν.ε. που συνδέονται ετυμολογικά με το ρ. οἰκέω, οἰκῶ, π.χ. οικοδόμος.

Γ. Γραμματική – Σύνταξη -

Ο διδακτικός στόχος είναι η επανάληψη της ύλης της γραμματικής και του συντακτικού που διδάχτηκαν οι μαθητές στην προηγούμενη τάξη.

- Οι ασκήσεις είναι κλιμακούμενης δυσκολίας και περιλαμβάνουν επανάληψη των περισσότερων γραμματικών και συντακτικών φαινομένων της προηγούμενης τάξης. Οι πρώτες έξι ασκήσεις μπορούν να ανατεθούν σταδιακά ως εργασία για το σπίτι.

- Με ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να επιλυθούν μέσα στην τάξη οι ασκήσεις 7-10. Δίνουν την ευκαιρία, πέραν των ζητούμενων, να γίνει επανάληψη των κύριων όρων της πρότασης και των ονοματικών προσδιορισμών, αλλά και να ζητηθεί η μετάφραση προς επανάληψη λεξιλογίου. Σε αυτή την τάξη αναμένεται οι μαθητές να αναγνωρίζουν με άνεση λεπτές σημασιολογικές διαφορές και να αναζητούν τον συντακτικό ρόλο κάποιων λέξεων ή φράσεων που τους δυσκολεύουν.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

6. α. **διαφέρειν:** ειδικό απαρέμφατο, αντικείμενο του προσωπικού ρ. *δοκει* με υποκείμενο *ἀνήρ* (ταυτοπροσωπία).
β. **εἶναι:** ειδικό απαρέμφατο, υποκείμενο του απρόσωπου ρ. *ὁμολογείται*, με υποκείμενο *τὴν πόλιν*. Να ζητηθεί και η συντακτική αναγνώριση και η δικαιολόγηση της πτώσης του κατηγορουμένου *ἀρχαιοτάτην*.
γ. **εἶναι:** ειδικό απαρέμφατο, αντικείμενο του ρ. *ἔφη*, με υποκείμενο *τὸν στρατηγόν* (ετεροπροσωπία).
δ. **ποιεῖσθαι:** τελικό απαρέμφατο, αντικείμενο του ρ. *συμβουλευῶ*, με υποκείμενο το ενν. *ὑμᾶς*. Μπορεί να αναφερθεί ότι το αντικείμενο *ὑμῖν* βοηθά στην εύρεση του υποκειμένου.
7. α. **θεραπεύων:** κατηγορηματική μτχ., που εξαρτάται από την περίφραση *φανερὸς ἦν*.
β. **παρόντος:** επιρρ. αιτιολογική μτχ., γενική απόλυτη.
γ. **λέγοντες:** επιρρ. εναντιωματική μτχ., συνημμένη στο υποκείμενο του ρ. *ποιοῦσιν*.
δ. **ἐπιούση:** επιθετική μτχ., με υποκείμενο *τῇ νυκτί*, ως επιθετικός προσδιορισμός στο

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

- υποκειμένο της // **παρελθόντες**: κατηγορηματική μτχ. που εξαρτάται από το ρ. ἔφθασαν.
- ε. **διαχειμάσοντες**: επιρρ. τελική μτχ., συνημμένη στο υποκείμενο του ρ. ἀπέπλευσαν (ρ. κίνησης).
8. α. Παρατακτική (αντιθετική: οὐ μόνον δικαίως ἀλλὰ καὶ ἐλευθερίως).
- β. Υποτακτική (δευτερεύουσα ονοματική ειδική πρόταση: ὅτι... Πελοποννησίων).
- γ. Παρατακτική (αντιθετική: ἐκείνους μὲν ἀπολέσθαι ἐμὲ δὲ σώζεσθαι) // Υποτακτική (δευτερεύουσες επιρρηματικές αιτιολογικές προτάσεις: ὅτι... ἠσέβησαν, ὅτι μὴδὲν ἠμάρτηκα).
- δ. Παρατακτική (αντιθετική: ἂν ὄνειδίσαιε, ἀλλὰ ἐλεήσαι).
9. α. **τῶν νεωτέρων**: γεν. διαιρετική στο πολλοί.
- β. **πᾶσιν**: κατηγορ. προσδ. στο ἄνθρώποις // **ὁ πᾶς**: επιθ. προσδ. στο χρόνος // **ἴσον**: επιθ. προσδ. στο λόγον // **τοῖς τούτων**: επιθ. προσδ. στο ἔργοις // **τοῖς ἔργοις**: δοτ. αντικτ. στο ἴσον.
- γ. **ἐλευθερία** και **νόμος**: δοτ. αντικειμενικές στο ἐναντίος.
- δ. **ὁ ποιήσας**: επιθ. μτχ. ως επιθ. προσδ. στο οὗτος // **τῷ ἀλγίστῳ**: επιθ. προσδ. στο θανάτῳ // **λιμῶ**: επεξήγηση στο θανάτῳ.
- ε. **ἀνῆρ**: παράθεση στο Ἀρίστανδρος // **Τελμισσεύς**: επιθ. προσδ. στο ἀνῆρ // **μάντις**: παράθεση στο Ἀρίστανδρος.
- στ. **τοῦ ἵππικοῦ**: γεν. αντικειμενική στα ἐξέτασιν και δοκιμασίαν («ἐξετάζει και δοκιμάζει τὸ ἵππικόν») // **τοῦ Φεραίων**: επιθ. προσδ. στο ἵππικοῦ.
- ζ. **χρημάτων**: γεν. συγκριτική στο ὁ ἔπαινος μέσω του κρείττων // **πολλῶν**: επιθ. προσδ. στο χρημάτων // **ὁ παρὰ τοῦ πλήθους**: επιθ. προσδ. στο ἔπαινος.
- η. **ἠδίστη**: κατηγ. προσδ. στο τῆ γλώττη.
10. α. **διὰ τοὺς κινδύνους**: εμπρ. επιρρ. προσδ. αιτίας στο ζηλοῦνται (ψυχικού πάθους) // **ὑπὸ ἀνθρώπων**: εμπρ. επιρρ. προσδ. ποιητικού αιτίου στο ζηλοῦνται // **ἐν Πειραιεῖ**: εμπρ. επιρρ. προσδ. τόπου.
- β. **ἐκ τῶν οἰκιῶν**: εμπρ. επιρρ. προσδ. κίνησης από τόπο στο ἐχώρουν // **πρὸς αὐτούς**: εμπρ. επιρρ. προσδ. κατεύθυνσης (προς πρόσωπο) στο ἐχώρουν.
- γ. **τῷ λιμῶ**: δοτ. αιτίας στο ἀπέθανον.
- δ. **ταχέως**: επιρρ. προσδ. τρόπου στο διέβαινον.
- ε. **τοῦ θέρου**: γεν. χρόνου στο ἀφίκοντο // **πολλῶ**: δοτική του ποσού στο ὕστερον // **ὕστερον**: επιρρ. προσδ. χρόνου στο ἀφίκοντο // **εἰς τὴν χώραν**: εμπρ. επιρρ. προσδ. τόπου (κατεύθυνση) στο ἀφίκοντο.
- στ. **σιδήρῳ**: δοτ. οργάνου στο ὠπλισμένα ἦσαν.
- ζ. **μαθήσει και μελέτῃ**: δοτ. μέσου στο αὔξεσθαι // **πρὸς ἀνδρείαν**: εμπρ. επιρρ. προσδ. σκοπού στο αὔξεσθαι.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να γίνει εγκλιτική αντικατάσταση σε όλους τους χρόνους των ρημάτων *παύω*, *παύομαι* στο γ' εν.

2. Να συμπληρώσετε τα κενά με τους ζητούμενους τύπους (για τις μετοχές θα βρείτε την πτώση και τον αριθμό με βάση το άρθρο):

*Πρότερον μὲν, ᾧ βουλή, ... (α' εν. οριστ. παρατ. ε.φ. ρ. νομίζω) ἐξεῖναι τῶ
..... (μτχ. ενεστ. ρ. βούλομαι) μήτε ..... (αιτ. πληθ. ουσ. δίκη)
..... (απαρ. ενεστ. ε.φ. ρ. ἔχω) μήτε πράγματα· νυνὶ δὲ οὕτως ἀπροσδοκή-
τως πονηροῖς συκοφάνταις περιπέπτακα, ὥστε δοκεῖ μοι δεῖν καὶ τοὺς μὴ .....
(μτχ. παρακ. ρ. γίγνομαι) ἤδη δεδιέναι περὶ τῶν μελλόντων ..... (απαρ. μέλλ.
ρ. εἰμί)· διὰ γὰρ τοὺς ..... (τοιούτος) οἱ κίνδυνοι κοινοὶ γίνονται καὶ τοῖς
μηδὲν ἀδικοῦσι καὶ τοῖς πολλὰ ἡμαρτηκόσιν.*

(Λυσίας, Ἀρεοπαγитικός 1.1-2.1, διασκευή)

3. Στο παραπάνω κείμενο:

- α. να αναγνωριστεί συντακτικά το απαρέμφατο *ἐξεῖναι*,
- β. να κλιθῆ και στους δύο αριθμούς η φράση *πονηροῖς συκοφάνταις*,
- γ. να αναγνωριστεί γραμματικά ο τύπος *ἡμαρτηκόσιν* και να γραφτεῖ το α' εν. όλων των χρόνων στην οριστική.

4. Να αναγνωρίσετε συντακτικά τα απαρέμφατα και τις μετοχές των φράσεων:

- α. Ὁ Περικλῆς ἔλεγεν κρατίστην εἶναι τὴν δημοκρατίαν, ἐν ἧ πάντες τοὺς νόμους φυλάττουσιν.
- β. Ἀπερχόμενος ἐκέλευσεν ἡμᾶς πορεύεσθαι ἠσύχως.
- γ. Ἐμπειροὶ ὄντες περὶ τὰ ναυτικὰ βούλονται κυβερνηταὶ γενέσθαι.
- δ. Νῦν οὖν σοι καιρὸς ἐστὶν ἐπιδείξασθαι τὴν παιδείαν καὶ φυλάξασθαι μὴ ληφθῶμεν κλέπτοντες.
- ε. Καὶ αὐτοῦ ταῦτα λέγοντος, Σόλων ἔχαιρεν.
- στ. Στρατηγοὶ ἀκούουσιν τὴν πόλιν μεγάλην οὖσαν.
- ζ. Οἱ Ἕλληνες διετέλεσαν μαχόμενοι δέκα ἡμέρας.
- η. Δίκαια πράξας βοηθοὺς ἔξεις.

5. Να υπογραμμίσετε τα αντικείμενα των ρηματικών τύπων και να δικαιολογήσετε την πτώση τους:

*Εἰ δέ τοι ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τοῦτο ἠνείχετο, ἐπεὶ πολλοὶ μὲν τῶν ἄλλων Τρώων, μά-
λιστα δὲ οἱ αὐτοῦ υἱεῖς, ὁπότε συμβάλλοιεν τοῖς Ἀχαιοῖς, ἀπώλλυντο, Πρίαμος, εἰ καὶ αὐτὸς
Ἐλένη συνώκει, ἀπέδωκε ἄν αὐτὴν Μενελάω, ἵνα αὐτὸς καὶ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ ἀπαλλαγῆεν τῶν
παρόντων κακῶν.*

[Απάντηση: τοῦτο → ἠνείχετο· τοῖς Ἀχαιοῖς → συμβάλλοιεν· Ἐλένη → συνώκει· αὐτὴν, Με-
νελάω → ἀπέδωκε ἄν· τῶν κακῶν → ἀπαλλαγῆεν]

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Backès, J.L., *Ο μύθος της Ελένης*, μτφρ. Μαίρη Γιόση, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, Αθήνα, 1993.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Lloyd, A.B., *Herodotus. Book II*, Brill, Leiden, 1975-1988.

Μαρωνίτης, Δ.Ν. (με πρόλογο Ι.Θ. Κακριδής), *Ηρόδοτος*, Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια, Γκοβόστης, Αθήνα, 1964.

Walter-Karydi, E., «Ελένης ανακαλυπτήρια», *Kretika chronika* 22, 1970, σ. 316-320.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Α. Κείμενο

Λυσίας, Ἐπιτάφιος τοῖς Κορινθίων βοηθοῖς 79-81

Ἔκδοση: C. Hude, (OCT) ²1952

Συμπληρωματικό υλικό για τον συγγραφέα και το έργο του

Ο Λυσίας ήταν ρήτορας και λογογράφος. Η νεότερη έρευνα τοποθετεί τη γέννησή του γύρω στο 445 π.Χ. Γίνεται αναφορά σε αυτόν στον *Φαῖδρο* του Πλάτωνα, ενώ στην *Πολιτεία* δίνονται πληροφορίες για την οικογένειά του. Ο πατέρας του Κέφαλος καταγόταν από τις Συρακούσες και ζούσε στην Αθήνα ως μέτοικος. Μετά τον θάνατο του πατέρα τους ο Λυσίας και οι αδερφοί του πήγαν στους Θουρίους –πανελλήνια αποικία στην Κάτω Ιταλία–, όπου ο Λυσίας διδάχτηκε τη ρητορική από τον Τεισία. Μετά τη Σικελική Εξοστρατεία εκδιώχθηκαν ως φιλικά προσκεείμενοι στην Αθήνα και επέστρεψαν στην Αθήνα ως μέτοικοι.

Κατά την περίοδο των Τριάντα τυράννων ο Λυσίας και ο αδερφός του Πολέμαρχος (ο άλλος αδερφός, ο Ευθύδημος, είχε πεθάνει) κατηγορήθηκαν για τα δημοκρατικά τους φρονήματα, με απώτερο στόχο, σύμφωνα με τον ίδιο τον Λυσία (12.6), τη δήμευση της παρουσίας τους. Ο Πολέμαρχος δολοφονήθηκε και ο Λυσίας κατέφυγε στα Μέγαρα, από όπου βοήθησε στην αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ο Θρασύβουλος, εκτιμώντας την προσφορά του Λυσία, πρότεινε να του παραχωρηθεί το δικαίωμα του Αθηναίου πολίτη, διαδικασία που αμφισβητήθηκε από τον Αρχίνο και τελικά ακυρώθηκε.

Ο Λυσίας έγραψε λόγους και για ιδιωτικές και για δημόσιες υποθέσεις. Σώζονται 34 λόγοι του, ενώ είναι γνωστοί οι τίτλοι ή και αποσπάσματα άλλων 130 λόγων. Η φήμη του Λυσία ήταν τέτοια, ώστε να του αποδίδονται περίπου 425 λόγοι, από τους οποίους οι 233 θεωρούνται γνήσιοι. Το έργο του Λυσία, πέρα από το γεγονός ότι φωτίζει πλευρές του δημόσιου και ιδιωτικού βίου στην Αθήνα του 5ου αι. π.Χ., ξεχωρίζει για την επιδέξια χρήση της αττικής γλώσσας και για την ικανότητα του λογογράφου να προσαρμόζει τον λόγο στην προσωπικότητα του ομιλητή (*ήθοποιία*). Ενδεικτικά αναφέρουμε τους εξής λόγους του Λυσία: *Δήμου καταλύσεως άπολογία*, *Ἐπὲρ Μαντιθεοῦ*, *Κατὰ Ἐρατοσθένους*, *Ἐπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους γόνου*, *Ἐπὲρ ἀδυνάτου*, *Ἐπιτάφιος*.

Συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο της Ενότητας

Η πατρότητα και η αυθεντικότητα του *Ἐπιταφίου* αμφισβητούνται. Ο λόγος εικάζεται ότι εκφωνήθηκε υπέρ των πεσόντων στον Κορινθιακό πόλεμο, ενώ πολλοί ερευνητές εκφράζουν την άποψη ότι πρόκειται για καθαρά λογοτεχνικό προϊόν, πιθανότατα μια ρητορική άσκηση. Τα κύρια σημεία όπου στηρίζεται η αμφισβήτηση της πατρότητας είναι τα εξής: α) το συγκεκριμένο έργο διαφοροποιείται από τους άλλους λόγους του Λυσία (βέβαια, αυτό θα μπορούσε να οφείλεται στο είδος στο οποίο ανήκει)· β) σε άλλους λόγους του Λυσία υπάρχουν

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

καυστικές αναφορές στα έκτροπα που προκλήθηκαν από ολιγαρχικούς μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, ενώ σε αυτόν τον λόγο παρουσιάζεται μια εξωραϊσμένη εικόνα (βέβαια, και αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ίδιον του συγκεκριμένου λογοτεχνικού είδους).

Από την άλλη, στον *Επιτάφιο* (2.66) γίνεται αναφορά στον ρόλο που διαδραμάτισαν οι μέτοικοι στην αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος, και αυτή η αναφορά συνηγορεί υπέρ της αυθεντικότητας του λόγου.

Οι **επιτάφιοι** είναι επικήδειοι λόγοι που εκφωνούνταν από επιφανή άνδρα και είχαν σκοπό να τιμήσουν τους νεκρούς του πολέμου. Σύμφωνα με τον Δημοσθένη (20.141), οι επιτάφιοι λόγοι ήταν ίδιον της Αθήνας. Ο Θουκυδίδης χαρακτηρίζει ως «*πάτριον νόμον*» την οργάνωση της επικήδειας τελετής στον Κεραμεικό και υπάρχει η άποψη ότι η θεσμοθέτηση αυτής της τελετής έγινε από τον Σόλωνα (Διονύσιος Ἑλικαρνασσεύς, *Τέχνη Ρητορική* VI). Η προσθήκη του επιτάφιου λόγου εικάζεται ότι ίσως έγινε την εποχή των Περσικών πολέμων. Ο F. Jacoby θεωρεί ότι αυτός που φέρεται ως «*πάτριος νόμος*» θεσπίστηκε το 465/464 π.Χ. μετά την ήττα της Αθήνας στον Δράβησκο. Άλλοι φιλόλογοι (π.χ. ο A. Gomme) αντικρούουν τα επιχειρήματά του και εκφράζουν την άποψη ότι η εκφώνηση επιταφίου θεσπίστηκε σε παλαιότερη εποχή· αν όχι στην εποχή του Σόλωνα, σίγουρα πάντως παλαιότερα από τους Περσικούς πολέμους.

Η πιο γνωστή περίπτωση επιτάφιου λόγου είναι εκείνου που εκφωνήθηκε από τον Περικλή για τους πεσόντες του πρώτου έτους (431 π.Χ.) του Πελοποννησιακού πολέμου, όπως τον παραδίδει ο Θουκυδίδης (Θουκυδίδης 2.35-46), αν και επικεντρώνεται περισσότερο στην εξύμνηση του μεγαλείου της αθηναϊκής δημοκρατίας του 5ου αι. π.Χ. Άλλοι επιτάφιοι λόγοι που σώζονται είναι: του Γοργία (απόσπασμα· κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου), του Πλάτωνα (πλαστός επιτάφιος στον διάλογο *Μενέξενος*, για τους νεκρούς των πολέμων πριν από την Ανταλκίδεια ειρήνη), του Δημοσθένη και του Υπερείδη.

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αυτού του κειμένου αναμένεται οι μαθητές:

- να έρθουν σε επαφή με έναν από τους επιτάφιους λόγους που εκφωνήθηκαν κατά την αρχαιότητα,
- να εντοπίσουν τα γλωσσικά μέσα (χρήση υπερθετικού βαθμού, αντιθετικά ζεύγη) που χρησιμοποιεί ο ρήτορας και να αξιολογήσουν τη συμβολή τους στην αποτελεσματικότητα του λόγου,
- να αντιληφθούν τη σπουδαιότητα που απέδιδαν οι αρχαίοι Έλληνες στην αυτοθυσία για χάρη της πατρίδας,
- να επισημάνουν παράλληλες περιπτώσεις θυσίας για την πατρίδα από τη σύγχρονη πραγματικότητα, όχι μόνο από τον ελληνικό, αλλά και από τον διεθνή χώρο,
- να συζητήσουν ποια είναι η σύγχρονη αντίληψη περί θυσίας για την πατρίδα και κατά πόσο διαμορφώνονται στις μέρες μας ανάλογες καταστάσεις.

Οδηγίες διδασκαλίας – διδακτικές επισημάνσεις

- Η αναφορά στο μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη στην Πλατεία Συντάγματος της Αθήνας (στο κέντρο του οποίου δεσπόζει η ανάγλυφη μορφή ενός νεκρού στρατιώτη και δεξιά και αριστερά καταγράφονται οι τοποθεσίες σημαντικών μαχών στις οποίες πήρε μέρος ο ελληνικός στρατός από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή) μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως **αφόρμηση** και να ζητηθεί σχολιασμός του ονόματός του. Γιατί δεν κατονομάζονται οι ήρωες που έπεσαν για χάρη της πατρίδας; Η απάντηση είναι ότι το μνημείο τιμά τον αφανή και άγνωστο ήρωα που θυσίασε τη ζωή του για την πατρίδα και όχι ονομαστούς ήρωες σε δεδομένες περιόδους της ελληνικής Ιστορίας.

- Κατά την **πρώτη ανάγνωση** του κειμένου να δοθεί έμφαση στα αντιθετικά ζεύγη (οὐκ ἐπιτρέψαντες - ἀλλ' ἐκλεξάμενοι, ἀγήρατοι μὲν - ζηλωταὶ δέ, πενθοῦνται μὲν - ὑμνοῦνται δέ κ.ά.) του αποσπάσματος, που περιέχουν και τη βασική επιχειρηματολογία του *Ἐπιταφίου*. Μπορεί να ζητηθεί και ως άσκηση για το σπίτι.

- Σκόπιμη είναι η **υφολογική προσέγγιση** του αποσπάσματος μέσα από τον εντοπισμό των επιθέτων και μάλιστα του επιθέτου «ἀθάνατος», που επαναλαμβάνεται τρεις φορές. Η χρήση των υπερθετικών βαθμῶν τονίζει τη σημασία της θυσίας και προσδίδει στον λόγο μεγαλοπρεπή τόνο.

- Η αναφορά στις τιμές που αποδίδονται στους νεκρούς και στα συναισθήματα θαυμασμού που γεννά ο θάνατός τους [(αναφέρεται δύο φορές: *ζηλωταὶ δὲ ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων αἱ τιμαὶ / ζηλῶ (τοῦ θανάτου)*] υπερτονίζει τον αντίκτυπο που έχει η θυσία τους και δεν αφήνει καμία αμφιβολία για την υστεροφημία που θα τους συνοδεύει.

Προτείνονται οι παρακάτω ερωτήσεις κατανόησης:

- Ποιους θεωρεί ευτυχισμένους ανθρώπους ο ρήτορας;
- Ποιο είναι το αποτέλεσμα της γενναιότητας που επέδειξαν;
- Τι είδους τιμές τους αποδίδουν οι συμπολίτες τους;
- Ποια είναι η προσωπική γνώμη του ρήτορα για τους νεκρούς ήρωες;

Απαντήσεις στις ερωτήσεις

3. Στη φράση αυτή παρατηρούμε μια αξιοθαύμαστη σύνδεση αντίθετων εννοιών, η οποία μάλιστα αποτελεί και την ουσία ολόκληρου του αποσπάσματος. Από τη μία αναφέρεται η *φύσις*, που με τους αδήριτους νόμους της είναι κοινή για όλους, και από την άλλη η *ἀρετή*, που διαφοροποιεί τους ανθρώπους. Η *ἀρετή* είναι ακριβώς αυτή που αναιρεί τη φυσική αντίθεση *θητὸς - ἀθάνατος* και μετατρέπει το πένθος σε ύμνο. Πρόκειται, λοιπόν, για τριπλή αντίθεση, της οποίας οι όροι συμπλέκονται σε ένα αδιάσπαστο σύνολο.

4. Η ερώτηση δίνει έναυσμα για συζήτηση σχετικά με την τιμή που αποδίδεται σε σύγχρονους ήρωες, οι οποίοι αφέρωσαν (σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό) ή και θυσίασαν τη ζωή τους για την πατρίδα. Οι μαθητές θα έχουν, ίσως, στο μυαλό τους περιπτώσεις ανθρώπων που χαίρουν ιδιαίτερης αναγνώρισης για την προσφορά τους προς την πατρίδα, όπως οι επιζώντες πολεμιστές του έπους της Αλβανίας. Το ερώτημα είναι κατά πόσον οι ίδιοι οι μαθητές νιώθουν θαυμασμό και συνειδητοποιούν τα κίνητρα που έδωσε σε αυτούς τους ανθρώπους η ανάγκη να δοξάσουν την πατρίδα.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Για όσους θυσίασαν τη ζωή τους ή έχουν προσφέρει μεγάλες υπηρεσίες στην πατρίδα, η ταφή «δημοσία δαπάνη» και οι πάνδημες τελετές, καθώς και ο χαρακτηρισμός «αθάνατος», είναι τιμές που αποδίδονται και σήμερα.

Πρόσθετες ερωτήσεις – Θέματα για συζήτηση

1. Ποια σημεία του αποσπάσματος σας έκαναν ιδιαίτερη εντύπωση και γιατί; Αναζητήστε διαχρονικά μηνύματα.
2. Υπάρχουν στη σημερινή εποχή περιπτώσεις όπου διαστρεβλώνεται η έννοια του ήρωα;
3. Αν έπρεπε να εκφωνήσετε εσείς έναν παρόμοιο λόγο για κάποιον σύγχρονο ήρωα, ποιες επιλογές (προσθήκες, παραλείψεις κτλ.) θα κάνατε σε σχέση με το απόσπασμα που μελετήσατε και γιατί;

Δημιουργικές – διαθεματικές δραστηριότητες

1. Ποια συναισθήματα νιώσατε διαβάζοντας το απόσπασμα;
2. Συγκεντρώστε κατά ομάδες εικόνες από επιτάφια επιγράμματα νικητών, και όχι μόνο, σε πολεμικούς αγώνες ή από τύμβους και τάφους ηρώων της αρχαίας ή της νεότερης Ιστορίας και δημιουργήστε κολάζ με το κείμενο του Λυσία τοποθετημένο σε κάποιο σημείο.

B. Λεξιλογικά – Ετυμολογικά

Ο διδακτικός στόχος είναι η επανάληψη της παραγωγής ουσιαστικών από ρήματα.

Κρίνεται σκόπιμο να υπενθυμίσει ο εκπαιδευτικός στους μαθητές τις παραγωγικές καταλήξεις και τη σημασία κάθε κατάληξης (πρόσωπο που ενεργεί, ενέργεια, κατάσταση, αποτέλεσμα ενέργειας, τόπος, όργανο, μέσο).

Με αφορμή λέξεις του κειμένου της Ενότητας γίνεται η επανάληψη σε μια εισαγωγική άσκηση εμπέδωσης. Συγκεκριμένα, στον Πίνακα είναι συγκεντρωμένα ρήματα του κειμένου, από τα οποία ζητείται ο σχηματισμός παράγωγων ουσιαστικών. Για κάθε ρήμα δίνονται μία ή περισσότερες παραγωγικές καταλήξεις και οι μαθητές καλούνται εναλλάξ να γράψουν την παράγωγη λέξη που προκύπτει ή/και να δηλώσουν τι δηλώνει η λέξη αυτή (π.χ. *γίγνομαι* > *γένεσις*, ενέργεια / *θάπτω* > *ταφή*, ενέργεια / *ἡγοῦμαι* > *ἡγεμών*, πρόσωπο που ενεργεί).

Σε περιπτώσεις που δεν προκύπτει αβίαστα ο τύπος, ακόμα και αν το ρήμα ήταν αντικείμενο διδασκαλίας στις προηγούμενες τάξεις, για διευκόλυνση των μαθητών δίνεται το θέμα από το οποίο προκύπτει το ουσιαστικό που κάθε φορά ζητείται.

Συμπλήρωση Πίνακα

ὁ γονεύς, πρόσωπο που ενεργεί // ἡ γένεσις, ενέργεια // ὁ ἡγέτης, πρόσωπο που ενεργεί // ὁ ἡγεμών, πρόσωπο που ενεργεί // ἡ ταφή, ενέργεια // ἡ θέσις, κατάσταση // ὁ τιμητής, πρόσωπο που ενεργεί // ἡ τίμησις, ενέργεια // τὸ τίμημα, αποτέλεσμα ενέργειας // ἡ τροπή, ενέργεια ἢ τύχη, κατάσταση // ἡ φύσις, κατάσταση.

Λεξιλογικές παρατηρήσεις

Δεδομένου ότι στη Γ' Γυμνασίου δεν προβλέπεται ύπαρξη Λεξιλογικού Πίνακα, όπως στις προηγούμενες τάξεις, προτείνεται στον εκπαιδευτικό η γλωσσική αξιοποίηση λέξεων του κειμένου.

Το ρ. *τυγχάνω* μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για περαιτέρω γλωσσική επεξεργασία με αξιοποίηση των πρόσθετων ασκήσεων που δίνονται παρακάτω.

Είναι σκόπιμο να αναφερθούν τα θέματα του ρ. *τυγχάνω* (*τυχ-* και *τευχ-*) και να εξηγηθεί ότι και το ίδιο το ρ. *τυγχάνω* προέρχεται από το ασθενές θέμα *τυχ-* με τα προσφύματα *-ν-* και *-αν-*, που προηγούνται και έπονται αντίστοιχα του χαρακτήρα *-χ-*, ως εξής: *τυχ-* > *τυ - ν - χ - άν - ω* > *τυγχάνω* (όπου το *-ν-*, επειδή ακολουθείται από ουρανικό [*κ, γ, χ*], τρέπεται σε *-γ-*).

Κατά την ίδια έννοια, θα εξηγηθούν από το θέμα του μέλλοντα / αορίστου λέξεις όπως *επί-τευξη*. Ενδεικτικά δίνονται κάποια απλά και σύνθετα ομόρριζα, με τα οποία μπορούν να ασκηθούν οι μαθητές (*τύχη, τεύξις, τυχηρός, τὸ τυχαῖον, εὐτυχής, δυστυχής, ἐντυχάνω, ἀπο-τυχάνω, ἐπίτευξις κ.ά.*). Μπορούν να ζητηθούν και σύνθετα της ν.ε., όπως *τυχάρπαστος, τυχοδιώκτης, εντευκτήριο, δυσεπίτευκτος κτλ.*

Παράλληλα, η Ενότητα προσφέρει υλικό με το ρήμα *μακαρίζω* < *μάκαρ* (= ευτυχής). Μπορεί να σχολιαστεί για το ότι η λέξη *μάκαρες* στην α.ε. χρησιμοποιούνταν ως προσωνύμιο των θεών. Μπορεί επιπλέον να γίνει σημασιολογική σύγκριση στο πλαίσιο εργασίας με τη ν.ε. λέξη *μακάριος* και με τη σημασία που έχει το επίθετο στους Μακαρισμούς της Επί του Όρους Ομιλίας του Χριστού (Ευαγγ. Ματθ. 5.3-11).

Απαντήσεις στις ασκήσεις

2. *αὐτοτελής, αὐτόχειρ, αὐτοσχέδιος, αὐτόπτης.*
3. *τίθενται, κατέλιπον, τύχη και ἔτυχον, ἐπιτρέψαντες, γενέσθαι, ὄντας και εἶναι, ἐκλεξάμενοι, θάπτονται.*
4. **ουσιαστικά:** πρόσθεση, παράθεση, ανατροπή, υποτίμηση, εκλογή, παρουσία.
επίθετα: πρόσθετος και προσθετικός, παραθετικός, ανατρεπτικός και ανατρέψιμος, υποτιμητικός, εκλεκτός, παροντικός.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να βρείτε όσο περισσότερες ν.ε. σύνθετες λέξεις μπορείτε ομόρριζες του ρ. *τυγχάνω* και να σχηματίσετε μία πρόταση με τρεις από αυτές.
2. Να γράψετε φράσεις της ν.ε. που να περιλαμβάνουν τη λέξη «τύχη» και να δώσετε την ερμηνεία τους. Σε ποιες περιπτώσεις χρησιμοποιούνται;
[Απάντηση: η τύχη μου γύρισε την πλάτη // έχω την τύχη με το μέρος μου // αφήνω τα πράγματα στην τύχη τους // αυτός κοιμάται και η τύχη του δουλεύει // κάνω την τύχη μου κ.ά.]
3. Να συμπληρωθούν τα κενά με λέξεις ομόρριζες του ρ. *τυγχάνω*:
α. Ήταν ..... συγκυρία να βρεθούμε στην εξοχή και να έχει τέτοια κακο-

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

καιρία. (ευτυχής)

β. Η ..... του στις εισαγωγικές εξετάσεις γιορτάστηκε με μια μεγάλη δεξίωση. (επιτυχία)

γ. Τα γλυπτά του Παρθενώνα, αυτά τα ..... του ελληνικού πολιτισμού, πρέπει να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. (επιτεύγματα)

δ. Πήρε για την εφημερίδα του μια ..... συνέντευξη από έναν μεγάλο πολιτικό. (επιτυχημένη)

Γ. Γραμματική – Σύνταξη

Οι διδακτικοί στόχοι είναι:

- η εξοικείωση με τον σχηματισμό των παραθετικών στην α.ε. και ο συσχετισμός με τη ν.ε.,
- η πρώτη επαφή με τους επιρρηματικούς προσδιορισμούς που εκφέρονται με πλάγιες πτώσεις.

Γ1. Παραθετικά

Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στις καταλήξεις των παραθετικών που διαφέρουν από τα παραδείγματα των πινάκων και σε επίθετα που δε σχηματίζουν παραθετικά, όπως τα επίθετα του κειμένου *αυτόματον, ἀγήρατοι, ἀθάνατοι*.

Στον πίνακα των ανώμαλων παραθετικών εκτός από λέξεις του κειμένου της Ενότητας περιλαμβάνονται και παραθετικά που χρησιμοποιούνται και στη ν.ε., π.χ. *μείον, ἄριστος, καθώς* και αυτά που απαντούν συχνότερα στα αρχαία κείμενα.

Ενδιαφέρουσα εργασία θα ήταν να σχηματίσουν οι μαθητές μέσα στην τάξη φράσεις στη ν.ε. με παραθετικά της α.ε. που χρησιμοποιούνται και σήμερα ή να θυμηθούν κάποιες χαρακτηριστικές φράσεις, π.χ. *το μη χείρον βέλτιστον, ως επί το πλείστον, κάλλιστα, ἄριστος, πλέον*.

Γ2. Επιρρηματικοί προσδιορισμοί

Οι μαθητές πρέπει να θυμηθούν αρχικά μόνοι τους ποιοι είναι οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί που διδάχτηκαν στην προηγούμενη τάξη και να εντοπίσουν κάποιους μέσα στο κείμενο, π.χ. *διὰ τὴν φύσιν* (εμπορ. επιρρ. προσδ. αιτίας), *κινδυνεύσαντες* (χρονική μετχ.). Με τις επιρρηματικές μετοχές επιτυγχάνεται και επανάληψη ύλης της Β' Γυμνασίου (μετοχές της Ενότητας: *κινδυνεύσαντες, επιτρέψαντες, ἀναμεινάντες, ἐκλεξάμενοι*). Η δοτική δημοσία χρησιμοποιείται και στη ν.ε. («η ταφή έγινε δημοσία δαπάνη»).

Λόγω της έλλειψης χρόνου, αλλά και της αυξημένης δυσκολίας, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθούν τα πιο αναγνωρίσιμα παραδείγματα πλάγιων πτώσεων με επιρρηματική χρήση, π.χ. του τόπου, της αιτίας, και να μην επιμείνει ο διδάσκων στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, που προβλέπεται να εξαντληθεί στην Α' Λυκείου. Θα βοηθούσε να γίνει σύγκριση και με αντίστοιχες περιπτώσεις στη ν.ε., π.χ. *και του χρόνου, βάσει, φύσει*.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

4. α. *αὐτοῦ*: γενική τόπου στο *ἐτρέφετο* (να επισημανθεί ότι η ίδια χρήση παρατηρείται στη

- ν.ε.).
- β. **ἔτει**: δοτική χρόνου στο *ἐγένετο*.
- γ. **σπουδῇ, προθυμίᾳ**: δοτικές τρόπου στο *ἐχώρουν*.
- δ. **τί**: αιτιατική αιτίας στο *ἀφίξαι*.
5. α. **ἔτη**: αιτιατική χρόνου στο *ἐγένεσθε*.
- β. **οὐδαμῶς**: επιρρ. προσδ. τρόπου στο *ἐστίν* // **σὺν τῇ βίᾳ, σὺν τῇ εὐεργεσίᾳ**: εμπρ. επιρρ. προσδ. τρόπου στο *ἐστί* // **μᾶλλον**: επιρρ. προσδ. ποσού στο *ἐστί*.
- γ. **παρὰ τὴν πόλιν**: εμπρ. επιρρ. προσδ. τόπου (πλησίον) στο *ἦν* // **τὸ εὖρος, τὸ ὕψος**: αιτ. αναφοράς στο *ἦν*.
- δ. **ἀκούσαντες**: επιρρ. χρόν. μτχ. ως επιρρ. προσδ. χρόνου στο *ἔπεμψαν* // **πρὸς Δερκυλίαν**: εμπρ. επιρρ. προσδ. τόπου (κατεύθυνση σε πρόσωπο) στο *ἔπεμψαν* // **σὺν τῷ στρατεύματι**: εμπρ. επιρρ. προσδ. συνοδείας στο *διαβαίνειν* // **ἐπὶ Καρίαν**: εμπρ. επιρρ. προσδ. τόπου (κατεύθυνση) στο *διαβαίνειν*.
- ε. **ἐν τῷ θέρει, μετὰ τὴν ἄλωσιν**: εμπρ. επιρρ. προσδ. χρόνου στο *ἐστράτευσαν* // **στρατηγούντος**: επιρρ. προσδ. χρόνου στο *ἐστράτευσαν* // **ἐπὶ Μινώαν**: εμπρ. επιρρ. προσδ. εχθρικής διάθεσης στο *ἐστράτευσαν*.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να εντοπίσετε στους παρακάτω στίχους τα επίθετα και τα επιρρήματα και να τα μεταφέρετε στους άλλους δύο βαθμούς:

*Θυμός δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων,
ὅσπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς.*

[Του λογικού μου πιο ισχυρός εἶν' ο θυμός μου,
που ἔχει αἰτία μεγάλων κακῶν στους θνητούς.]

Εὐριπίδης, *Μήδεια* στ. 1079-80

Τὸ λίαν ἤσσον ἐπαινῶ τοῦ μηδὲν ἄγαν.

[Το πολύ εκτιμῶ λιγότερο απ' ὅ,τι το μέτρο.]

Εὐριπίδης, *Ἰππόλυτος* στ. 264-265

2. Να βρείτε τα επίθετα και επιρρήματα συγκριτικού και υπερθετικού βαθμού των παρακάτω φράσεων και να τα αναγνωρίσετε γραμματικά:

α. *Τῶν πραγμάτων δι' ἀναρχίας φερομένων εἰς μείζονα ταραχάς, ἀποδείκνυνται δικτάτωρ ὁ στρατηγός ὑπὸ τῆς βουλῆς.*

β. *Οὔτοι γὰρ ἅπαντες Λίβνες λέγονται πλουσιώτατοι καὶ κάλλιστοι. Καὶ ἡ χώρα αὕτη ἀρίστη καὶ παμφοροτάτη (= γονιμώτατη), καὶ βοσκήματα παρ' αὐτοῖς ἐστί καὶ μέγιστα καὶ πλεῖστα.*

γ. *Πρὸς μὲν γὰρ τὸν πόλεμον πολλαὶ πόλεις ἂν εὐρεθεῖεν καλῶς ἠγωνισμένα, περὶ δὲ στάσεως οὐκ ἔστιν ἦν ἂν τις ἐπιδείξειεν ἄμεινον τῆς ἡμετέρας βεβουλευμένην.*

δ. *Δεινὸν ἠγοῦμαι τοὺς χεῖρους τῶν βελτιόνων ἄρχειν καὶ τοὺς ἀνοητοτέρους τοῖς φρονιμωτέροις προστάττειν.*

3. Να συμπληρώσετε τους ζητούμενους τύπους στις φράσεις:

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

α. Τὸν πάντας τοὺς πολίτας προτρέπειν προθυμούμενον πρὸς τὸ ..... (συγκρ. επιθ. δίκαιος), πῶς εἰκὸς τοῦτον τοὺς συνόντας διαφθείρειν;

β. Ὄταν δὲ δέισωσιν (= φοβηθούνη, πβ. ν.ε. δέος), ἐπὶ τοὺς ..... (υπερθ. επιθ. φρόνημος) καταφεύγουσι.

γ. Σύννοιδά τε τοῖς ..... (υπερθ. επιθ. πολὺς) αὐτῶν ἤκιστα χαίρουσιν ταύτη τῇ καταστάσει, δι' ἣν ἔξεστιν αὐτοῖς ἐν ταῖς ἀκολασίαις διατρίβειν.

δ. Καίτοι, ὧ ἄνδρες Αἰγινῆται, πῶς ἂν τις ἄμεινον ἦ ..... (συγκρ. επιρρ. ἡδέως) περὶ τῶν αὐτοῦ πραγμάτων ἐβουλεύσατο;

4. Να βρεῖτε τις πλάγιες πτώσεις που λειτουργοῦν ὡς επιρρηματικοὶ προσδιορισμοὶ και να δηλώσετε την επιρρηματικὴ σχέση που εκφράζουνη:

α. Ἐνταῦθα ἔμειναν ἡμέρας τρεῖς και ἐπιτήδεια πολλὰ εἶχον, ἄλευρα και οἶνον.

β. Τοὺς ἄρχοντας δώροισ μεγάλοισ καταπλουτίζει.

γ. Λακεδαιμόνιοι μὲν ζηλοῦσι τὴν πόλιν τῆς Μαραθῶνι μάχης και φοβοῦνται μὴ δις ἢ πόλις ἡμῶν αἰτία γένηται τοῖς Ἑλλησιν τῆς σωτηρίας.

δ. Οἱ μὲν νέοι τοῖς τῶν πρεσβυτέρων ἐπαίνουισ χαίρουσιν, οἱ δὲ γεραίτεροι ταῖς τῶν νέων τιμαῖς ἀγάλλονται.

ε. Εἰς τοσοῦτον ἤλθον δυσδαιμονίας, εἴτε χρὴ εἰπεῖν νεότητί τε και ἀνοία τῇ ἑμαυτοῦ, εἴτε και δυνάμει τῶν πεισάντων με ἐλθεῖν εἰς τοιαύτην συμφορὰν τῶν φρενῶν, ὥστ' ἀνάγκην μοι γενέσθαι κατελεπεῖν τὰ γεγενημένα.

Ενδεικτικὴ βιβλιογραφία

Edwards, M., *Οἱ Αττικοὶ ρήτορες*, μτφρ. Δ. Σπαθάρας, Μ. Κυρτζάκη, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2002.

Θεοδορακόπουλος, Β., *Εἰσαγωγή στην αττικὴ ρητορεία. Ἐνα πρῶτο σχεδίασμα*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1989.

Jacoby, F., "Patrios Nomos: state burial in Athens and the public cemetery in the Kerameikos", *JHS* 64, 1944, σ. 37-66.

Kennedy, G., *Ιστορία της κλασικῆς ρητορικῆς*, μτφρ. Ν. Νικολοῦδης, Παπαδήμας, Αθήνα, 2000.

Μαργαλάκης, Ε.Ν., *Η ρητορικὴ τέχνη στην ακμὴ της*, Βασδέκης, Αθήνα, 1991.

Todd, S.C., *Lysias*, Austin, 2000.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Α. Κείμενο

Πρωτότυπο κείμενο

Εἰ δὲ σὺ οἶε ὡς πλείω ἔχων τῶν ιδιωτῶν κτήματα ὁ τύραννος διὰ τοῦτο καὶ πλείω ἀπ' αὐτῶν εὐφραίνεται, οὐδὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, ὡς Σιμωνίδῃ, ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἀθληταὶ οὐχ ὅταν ιδιωτῶν γέγονται κρείττονες, τοῦτ' αὐτοὺς εὐφραίνει, ἀλλ' ὅταν τῶν ἀνταγωνιστῶν ἦττους, τοῦτ' αὐτοὺς ἀνιᾶ, οὕτω καὶ ὁ τύραννος οὐχ ὅταν τῶν ιδιωτῶν πλείω φαίνεται ἔχων, τότε εὐφραίνεται, ἀλλ' ὅταν ἐτέρων τυράννων ἐλάττω ἔχη, τούτῳ λυπεῖται· τούτους γὰρ ἀνταγωνιστὰς ἠγεῖται αὐτῷ τοῦ πλούτου εἶναι. Οὐδέ γε θάπτόν τι γίνεται τῷ τυράννῳ ἢ τῷ ιδιωτῇ ὧν ἐπιθυμεῖ. Ὁ μὲν γὰρ ιδιώτης οἰκίας ἢ ἀγροῦ ἢ οἰκέτου ἐπιθυμεῖ, ὁ δὲ τύραννος ἢ πόλεων ἢ χώρας πολλῆς ἢ λιμένων ἢ ἀκροπόλεων ἰσχυρῶν, ἃ ἔστι πολὺ χαλεπώτερα καὶ ἐπικινδυνότερα κατεργάσασθαι τῶν ιδιωτικῶν ἐπιθυμημάτων. Ἀλλὰ μέντοι καὶ πένητας ὄψει οὐχ οὕτως ὀλίγους τῶν ιδιωτῶν ὡς πολλοὺς τῶν τυράννων. Οὐ γὰρ τῷ ἀριθμῷ οὔτε τὰ πολλὰ κρίνεται οὔτε τὰ ὀλίγα, ἀλλὰ πρὸς τὰς χρήσεις· ὥστε τὰ μὲν ὑπερβάλλοντα τὰ ἱκανὰ πολλὰ ἔστι, τὰ δὲ τῶν ἱκανῶν ἐλλείποντα ὀλίγα. Τῷ οὖν τυράννῳ τὰ πολλαπλάσια ἦττον ἱκανὰ ἔστιν εἰς τὰ ἀναγκαῖα δαπανήματα ἢ τῷ ιδιωτῇ.

Ξενοφῶν, *Ἰέρων* 4.6-9

Ἔκδοση: E.C. Marchant, (OCT) 1900-1920

Συμπληρωματικό υλικό για τον συγγραφέα και το έργο του

Ο Ξενοφών γεννήθηκε γύρω στο 430 π.Χ. Ήταν γιος του Γρύλλου και καταγόταν από εύπορη οικογένεια. Πιθανότατα υπηρέτησε στο αθηναϊκό ιππικό και συνδέθηκε με τον Σωκράτη, χωρίς ωστόσο να ενταχθεί στον κύκλο των μαθητών του. Δέχτηκε να λάβει μέρος στην εκστρατεία του Κύρου εναντίον του αδερφού του Αρταξέρξη. Κατά τη μάχη στα Κούναξα –στις όχθες του ποταμού Ευφράτη, κοντά στη σημερινή Βαγδάτη– το 401 π.Χ. το στρατεύμα του Κύρου με τη βοήθεια των Ελλήνων μισθοφόρων νίκησε, ωστόσο ο ίδιος ο Κύρος έχασε τη ζωή του. Το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα βρέθηκε σε δυσμενή θέση, ιδιαίτερα μετά τη δολοφονία των αρχηγών του από τον Πέρση σατράπη Τισσαφέρνη. Τότε ο Ξενοφών ανέλαβε ως αρχηγός του να το οδηγήσει πίσω στην Ελλάδα. Πέρασαν από τη Μεσοποταμία και την Αρμενία στη Μαύρη Θάλασσα, στο Βυζάντιο και μετά στη Θράκη, όπου ο Ξενοφών παρέμεινε παρακολουθώντας τις επιχειρήσεις των Σπαρτιατών, οι οποίοι με επικεφαλής τον Θίβρωνα διεξήγαν πόλεμο εναντίον του Τισσαφέρνη στο πλευρό των ελληνικών πόλεων της Μ. Ασίας το 399 π.Χ. Ο Ξενοφών προσχώρησε στον σπαρτιατικό στρατό, αλλά για την περίοδο εκείνη δεν έχουν διασωθεί πολλά στοιχεία σχετικά με τη δράση του και τη στάση του απέναντι στον Θίβρωνα. Μετά την ανάκληση του Θίβρωνα από τους Σπαρτιάτες, ανέλαβε δράση ο Δερκυλίδας και στη συνέχεια ο Αγησίλαος, για τον οποίο ο Ξενοφών έτρεφε ιδιαίτερη εκτίμηση. Η νικηφόρος πορεία του Αγησίλαου διακόπηκε το 394 π.Χ., όταν έλαβε διαταγή από τη Σπάρτη να επιστρέψει με τον στρατό του στην Ελλάδα.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Το 394 π.Χ. στη μάχη της Κορώνειας βρέθηκαν αντιμέτωποι οι Αθηναίοι (και οι σύμμαχοί τους Βοιωτοί, Αργείοι και Κορίνθιοι) με τους Σπαρτιάτες, των οποίων επικεφαλής ήταν ο Αγησίλαος. Ο Ξενοφών, που ακολουθούσε τον στρατό του Αγησιλάου, κατηγορήθηκε για τις σχέσεις του με τη Σπάρτη και εξορίστηκε από την Αθήνα. Εγκαταστάθηκε τότε στον Σκιλλούντα της Ηλείας και έγινε πρόξενος των Σπαρτιατών στην Ολυμπία.

Μετά τη μάχη στα Λεύκτρα το 371 π.Χ. κατέφυγε στην Κόρινθο και για κάποια περίοδο συμφιλιώθηκε με την Αθήνα. Εξάλλου, δύο έργα του, ο *Ίππαρχικός* και ο *Οικονομικός*, προϋποθέτουν εξοικείωση με τον αθηναϊκό τρόπο ζωής. Ο γιος του σκοτώθηκε το 362 π.Χ. στη Μαντίνεια πολεμώντας στο πλευρό των Αθηναίων ιππέων.

Ο θάνατος του Ξενοφώντα τοποθετείται μετά το 355 π.Χ. Τα πιο γνωστά έργα του είναι η *Κύρου Ἀνάβασις* και τα *Ἑλληνικά* (βλ. και Ενότητα 11), όπου στην ουσία συνεχίζει το έργο του Θουκυδίδη έως τη μάχη της Μαντίνειας. Εκτός από ιστορικά έργα συνέγραψε και πολλά φιλοσοφικά και τεχνικά (*τέχναι*, *πραγματείες*), στα οποία περιέχονται συμβουλές και πρακτικές οδηγίες για διάφορες δραστηριότητες (π.χ. *Κυνηγετικός*, *Πόροι*).

Συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο της Ενότητας

Ο *Ἰέρων*, έργο του Ξενοφώντα με φιλοσοφικό περιεχόμενο, είναι ένας φανταστικός διάλογος ανάμεσα στον τύραννο των Συρακουσών Ιέρωνα Α' και τον λυρικό ποιητή Σιμωνίδη τον Κείο. Ο διάλογος θυμίζει σε πολλά σημεία τον διάλογο Κροίσου και Σόλωνα που παραθέτει ο Ηρόδοτος (ένας τύραννος συνομιλεί με έναν σοφό). Ο Σιμωνίδης εκφράζει την άποψη ότι πρέπει να είναι ευχάριστο να είναι κάποιος τύραννος, ενώ ο Ιέρων την αντικρούει και συζητούν τα προβλήματα που αναφέρονται σε ένα τυραννικό καθεστώς.

Ο *Ιέρων Α'*, αδερφός του Γέλωνα, ήταν τύραννος των Συρακουσών από το 478 έως το 466 π.Χ. Κυβέρνησε σε μια δύσκολη περίοδο κατά την οποία ξέσπασαν πολλές διαμάχες και στο εσωτερικό της πόλης και μεταξύ των ελληνικών πόλεων. Η περίοδος διακυβέρνησης των Συρακουσών από τον Ιέρωνα χαρακτηρίστηκε από αυθαιρεσίες και βιαιότητες, με αποτέλεσμα να σημειωθούν πολλές στάσεις εναντίον του. Το 476 π.Χ. εγκατέστησε Συρακουσίους στην Κατάνη, η οποία μετονομάστηκε σε «Αίτνα». Εκεί και τάφηκε το 466 π.Χ. με τιμές ιδρυτή πόλης. Θέλοντας να προσδώσει κύρος στην αυλή του, συχνά καλούσε ανθρώπους του πνεύματος, όπως τον Βακχυλίδη, τον Πίνδαρο, τον Σιμωνίδη τον Κείο, τον Ξενοφάνη και τον Αισχύλο.

Ο *Σιμωνίδης ο Κείο* ασχολήθηκε με ποικίλα είδη λυρικής ποίησης. Γεννήθηκε, σύμφωνα με τις περισσότερες πηγές, γύρω στο 556 π.Χ. και πέθανε στον Ακράγαντα της Σικελίας το 467/6 π.Χ. Κανένα ποίημα του Σιμωνίδη δε σώζεται ολόκληρο, ωστόσο το όνομά του έχει συνδεθεί με τα περίφημα επιγράμματα για τους πεσόντες στο Μαραθώνα και στις Θερμοπύλες. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε το επίγραμμα προς τιμήν των Τριακοσίων του Λεωνίδα που έπεσαν στις Θερμοπύλες το 480 π.Χ.: *ὦ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε κείμεθα, τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι* (Σιμωνίδης, *Παλατινή Ἀνθολογία* 7.249). Ο Σιμωνίδης συνέθεσε επίσης *επινίκους*, δηλαδή ύμνους προς τιμήν νικητών σε αθλητικούς αγώνες, *σκόλια*, δηλαδή τραγούδια για συμπόσια, *θρήνους*, *εγκώμια*, *παιάνες*, *παρθένια*, *ελεγείες* και *διθυράμβους*. Η φήμη του ήταν μεγάλη και αποδίδονται σε αυτόν ποικίλες αποφθεγματικές φράσεις, εκ των ο-

ποίων ίσως η πιο χαρακτηριστική είναι η ρήση του «η ζωγραφική είναι σιωπηλή ποίηση και η ποίηση είναι ζωγραφική που μιλάει» (Πλούταρχος, *Ἠθικά* 346F).

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αυτού του κειμένου αναμένεται οι μαθητές:

- να συζητήσουν για τα πολιτεύματα της αρχαιότητας και ειδικότερα για την τυραννίδα,
- να περιγράψουν κάποιες πλευρές του χαρακτήρα των τυράννων, και μάλιστα του Ιέρωνα,
- να εντοπίσουν τα αδιέξοδα του μοναρχικού πολιτεύματος, και μάλιστα ιδωμένα από την οπτική γωνία του ίδιου του μονάρχη.

Οδηγίες διδασκαλίας – διδακτικές επισημάνσεις

- Αφόρμηση για τη διδασκαλία μπορεί να αποτελέσει το παρακάτω απόσπασμα από λόγο του Τσόρτσιλ που εκφωνήθηκε στις 11/11/1947: «*Κανείς δεν ισχυρίστηκε ότι η δημοκρατία είναι τέλεια ή πάνσοφη. Αντίθετα, όπως έχει ήδη ειπωθεί, η Δημοκρατία είναι η χειρότερη μορφή διακυβέρνησης – αν εξαιρεθούν βέβαια όλες οι άλλες μορφές που δοκιμάστηκαν στο παρελθόν*» (πβ. και Ἡροδότου 3.80-81). Οι μαθητές μπορούν να σχολιάσουν την παραπάνω άποψη και στη συνέχεια να αναφέρουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας.

- Οι μαθητές καλούνται να μιλήσουν για τη λέξη «τύραννος». Επίσης, ζητείται να θυμηθούν από το μάθημα της Ιστορίας την εξέλιξη των πολιτευμάτων στην αρχαία Ελλάδα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τυραννίδας (*βασιλεία – αριστοκρατία – ολιγαρχία – τυραννίδα – δημοκρατία*). Είναι αρκετό να αναφερθεί ότι σε πολλές περιπτώσεις τύραννοι έγιναν κάποιοι φιλόδοξοι και δυναμικοί πολίτες που προέρχονταν συνήθως από την τάξη των ευγενών και που επωφεληθήκαν από την αναταραχή που υπήρχε σε κάποιες πόλεις λόγω των αντιθέσεων μεταξύ πλουσίων και φτωχών. Πήραν με το μέρος τους μέρος του δήμου και κατέλαβαν την εξουσία με τη βία, καταργώντας όλες τις άλλες αρχές. Κυβέρνησαν σαν απόλυτοι μονάρχες και, παρόλο που σε πολλές περιπτώσεις η προσφορά τους υπήρξε σημαντική, ήταν μισητοί, γιατί στηρίζαν τη δύναμή τους στη βία.

- Ιδιαίτερη σημασία έχει ο εντοπισμός φράσεων αποφθεγματικού χαρακτήρα, καθώς φέρουν το νοηματικό βάρος του κειμένου: *Οὐδὲ γε θάττον τι γίνεται τῶ τυράννω ἢ τῶ ιδιώτῃ ὧν ἐπιθυμῆι – Οὐ γὰρ τῶ ἀριθμῶ οὔτε τὰ πολλὰ κρίνεται οὔτε τὰ ὀλίγα, ἀλλὰ πρὸς τὰς χρήσεις.*

Ενδείκνυται να ζητηθεί από τους μαθητές να παρακολουθήσουν τη ροή του κειμένου απαντώντας σε **ερωτήσεις κατανόησης** όπως:

- Ποιους θεωρεί ο τύραννος ανταγωνιστές του ως προς τον πλούτο;
- Ποια παραδείγματα επιθυμιών ενός τυράννου δίνει το κείμενο;
- Τι αποδεικνύουν αυτές οι επιθυμίες;

Απαντήσεις στις ερωτήσεις

3. Ο ισχυρισμός αυτός δείχνει ακριβώς ότι τα υλικά αγαθά κρίνονται ανάλογα με τη χρησιμότητά τους, τις ανάγκες που πρέπει να καλύψουν και το περιβάλλον μέσα στο οποίο ε-

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ντάσσονται. Σήμερα, όπως και τότε, δεν έχουν όλοι οι άνθρωποι τις ίδιες ανάγκες, έτσι αυτά που για κάποιον είναι πολλά για κάποιον άλλο είναι λίγα. Κατά τον Ιέρωνα, αυτό αποτελεί αιτία δυστυχίας για τους τυράννους, οι οποίοι δεν μπορούν να αρκεστούν σε αυτά που για άλλους είναι αρκετά, με αποτέλεσμα να μην μένουν ποτέ ικανοποιημένοι. Αυτή η «αναγκαστική» πλεονεξία του τυράννου φυσικό είναι να προξενεί προβλήματα στους πολίτες.

4. (βλ. παραπάνω τις Οδηγίες διδασκαλίας)

Για την ερώτηση ενδείκνυται να ζητηθεί από τους μαθητές να ανατρέξουν σε λεξικά της ν.ε., προκειμένου να βρουν τις διαφορετικές σημασίες της λέξης και να επιστημονούν την αρνητική σημασία της, με την οποία χρησιμοποιείται σήμερα. Ενδιαφέρον θα είχε να γίνει το ίδιο και στα Αγγλικά, Γαλλικά, Ιταλικά, Γερμανικά, όπου οι αντίστοιχες λέξεις προέρχονται απευθείας από την ελληνική λ. *τύραννος*.

Β. Λεξιλογικά – Ετυμολογικά

Ο διδακτικός στόχος είναι η επανάληψη της παραγωγής ουσιαστικών από επίθετα και άλλα ουσιαστικά.

Στο κεφάλαιο αυτό κρίνεται σκόπιμο να επαναλάβει ο εκπαιδευτικός στους μαθητές τις παραγωγικές καταλήξεις των ουσιαστικών που παράγονται από επίθετα [-ε]ια, (ο)ια, -ος, -(ο)σύνη, -(ω)σύνη, -της, -άς], καθώς και τις καταλήξεις των τοπικών, υποκοριστικών, περιεκτικών, πατρωνυμικών, εθνικών, γονεωνυμικών και παρωνύμων, τα οποία διδάχτηκαν οι μαθητές στην Α' Γυμνασίου. Χρήση του σχετικού σχολικού εγχειριδίου και της Γραμματικής κρίνεται απαραίτητη στην τάξη για διευκόλυνση μαθητών και εκπαιδευτικού.

Ο Πίνακας στηρίζεται σε λέξεις του κειμένου (επίθετα και ουσιαστικά): δίνονται παραγωγικές καταλήξεις και ζητείται ο σχηματισμός του κατάλληλου ουσιαστικού, π.χ. *ἀγαθός* > *ἀγαθότης*, *ἄξιος* > *ἄξια*, *οικία* > *οικίδιον*, υποκοριστικό.

Συμπλήρωση Πίνακα

ἀγαθότης, *ἀναγκαιότης*, *ἄξια*, *ἔτερότης*, *ικανότης*, *μικρότης*, *οικίδιον*, *οικέτης*, *οικίσκος*, *πολίτης*, *πολίδιον*.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

2. *χρησις* (ενέργεια), *δαπάνη* (ενέργεια, κατάσταση), *κτῆμα* (αποτέλεσμα ενέργειας), *ὄλεθρος* (κατάσταση), *ἀθλητής* (πρόσωπο που ενεργεί).

3. ὁ *οικέτης*, ὁ *οἰκεύς*, ἡ *οἴκησις*, τὸ *οἴκημα*, τὸ *οἰκητήριον*, ἡ *οἰκειότης*.

4. *ταχύρρυθμος*, *ταχύπλος*, *ταχυμεταφορά*, *ταχυπληρωμή*, *ταχυπαλμία/ταχυκαρδία*

Γ. Γραμματική

Οι διδακτικοί στόχοι είναι:

- η εξοικείωση των μαθητών με τους γενικούς κανόνες σχηματισμού των συνηρημένων ρημάτων,
- η μελέτη των συναιρέσεων της α' τάξης συνηρημένων ρημάτων σε -άω, -ῶ και η εξάσκηση

ση στον σχηματισμό μεμονωμένων τύπων.

Ο διδάσκων μπορεί αρχικά να αναφερθεί στις καταλήξεις των ρημάτων της β' συζυγίας της ν.ε. (π.χ. αγαπώ, φιλώ).

Ιδιαίτερη σημασία έχει η κατανόηση από τους μαθητές της **διαδικασίας σχηματισμού**, γι' αυτό και ενδείκνυται να λυθούν αρκετές ασκήσεις με τη βοήθεια του πίνακα των συναίρεσεων και να μη ζητηθεί η απομνημόνευση των καταλήξεων που προκύπτουν από τις συναίρεσεις.

Η εξοικείωση με τον **τονισμό** των συνηρημένων πρέπει να ξεκινήσει με την επανάληψη δύο βασικών κανόνων τονισμού: α) όταν η λήγουσα είναι μακρά, δεν τονίζεται η προπαραλήγουσα, και β) η προπαραλήγουσα παίρνει πάντα οξεία. Σε αυτούς θα προστεθεί ο κανόνας για την περισπωμένη στη λήγουσα που προέρχεται από συναίρεση. Χρήσιμη είναι η παρατήρηση ότι τα ρήματα τονίζονται γενικώς στην προπαραλήγουσα, εκτός εάν η λήγουσα είναι μακρόχρονη, οπότε ο τόνος κατεβαίνει στην παραλήγουσα.

Επιπλέον, είναι σκόπιμο μετά τη συμπλήρωση της κλίσης οι μαθητές να επισημάνουν μόνοι τους την ομοιότητα οριστικής και υποτακτικής ενεστώτα. Γενικά, για όλες τις τάξεις των συνηρημένων, ενδείκνυται να υπάρχει ένας πίνακας στο τετράδιο των μαθητών με όλους τους ομόηχους τύπους και τη διάκρισή τους.

Η κλίση των ρημάτων *ζῶ, πεινώ, διψῶ, χροῶμαι* μπορεί να ανατεθεί ως εργασία για το σπίτι, αλλά μόνο αφού έχουν αφομοιωθεί απολύτως οι καταλήξεις των συνηρημένων σε *-άω, -ῶ*. Οπωσδήποτε θα πρέπει να γίνει παραπομπή και στην αντίστοιχη παράγραφο της Γραμματικής.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

2. γ' εν. παρατ. ε.φ., γ' εν. προστ. ενεστ. ε.φ., απαρ. ενεστ. ε.φ., γ' πληθ. ευκτ. ενεστ. ε.φ., γ' εν. προστ. ενεστ. μ.φ., ονομ. εν. αρσ. μτχ. ενεστ. ε.φ.

3. 1-στ, 2-δ, 3-β, 4-ζ, 5-α, 6-γ, 7-ε.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να κλίνετε τα ρ. *ζήω, -ῶ* και *χροῶμαι, -ῶμαι* στην υποτακτική, ευκτική και προστακτική ενεστώτα στη φωνή που βρίσκονται.
2. Στις παρακάτω φράσεις να εντοπίσετε τους τύπους συνηρημένων ρημάτων α' τάξης, να τους αναγνωρίσετε γραμματικά και να τους μεταφέρετε στον άλλο αριθμό:
  - α. Ἄλλά, φίλοι γάρ οἱ παρόντες ἐν λόγῳ, τί ταῦτα τοὺς Λάκωνας αἰτιώμεθα;
  - β. Οὐδὲ διψῶσιν οὐδὲ πεινώσιν ἄνθρωποι, πρὶν σοφοὶ γενέσθαι; Διψῶντες οὖν ὕδατος οὐκ ἔχουσι χρεῖαν οὐδ' ἄρτου πεινῶντες.
  - γ. Ἡ μὲν φαρμακευτικὴ διὰ φαρμάκων ἰᾶται τὰς ἀρρώστιας, ἡ δὲ νοσογνωμονικὴ (= επιστήμη του γιατρού, διαγνωστική) διὰ τοῦ γινῶναι τὸ ἀρρώστημα.
  - δ. Μὴ βοᾶτε· καὶ γὰρ τυγχάνει οὗτος πρόσθεν καθεύδων (= να κοιμάται).
3. Να συμπληρώσετε τις φράσεις με τους σωστούς τύπους των συνηρημένων ρημάτων τα οποία δίνονται στις παρενθέσεις:
  - α. Τῶ δὲ στρατιωτῇ ζημία πληγαὶ καὶ τὸ ..... (πεινώ).

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

- β. Ἄλλὰ λέγε εἰ δοκεῖ τίς σοι ἰατρός, ὑγιᾶ (= υγιή) τινα ποιῶν, ὠφέλιμα καὶ ἑαυτῷ ποιεῖν καὶ ἐκείνῳ ὄν ..... (ἰῶμαι);
- γ. .... (ἀποδειλιῶ) καὶ σύ, ὦ Ἀδείμαντε, πλησίον τοῦ κινδύνου γενόμενος;
- δ. Οὗτος Μνηκηαῖος μὲν ..... (αὐδῶμαι = μιλώ) γένος, Ἴππομέδων ἄναξ (= ἄρχοντας).
- ε. Οὐκ οὐκ οἴεσθε τὸ ξυμφέρον μὲν μετ' ἀσφαλείας εἶναι, τὸ δὲ δίκαιον καὶ καλὸν μετὰ κινδύνου ..... (δρῶμαι);

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Anderson, K.**, *Ξενοφών. Η ζωή και το έργο του*, μτφρ. Π. Μοσχόπουλος, επιμ. Α. Μαρκαντωνάτος, Τυπωθήτω, Αθήνα, 2002.
- Andrewes, A.**, *Η τυραννία στην αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Μ. Κάσου, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1982.
- Bury, J.B.**, *Οι αρχαίοι Έλληνες ιστορικοί*, μτφρ. Φ. Βώρος, Παπαδήμας, Αθήνα, 1984.
- Chatelet, F.**, *Η γέννηση της Ιστορίας. Η διαμόρφωση της ιστορικής σκέψης στην αρχαία Ελλάδα*, τόμ. 1: μτφρ. Α. Κασίμη, τόμ. 2: μτφρ. Δ. Κίκιζας, Σμίλη, Αθήνα, 1992.
- Gray, V.J.**, “Xenophon’s Hiero and the Meeting of Wise Man and Tyrant in Greek Literature” *CQ* N.S. 36, 1986, σ. 115-123.
- Κατσουλάκος, Θ.**, *Οι απόψεις του Ξενοφώντα για την Ιστορία*, Πατάκης, Αθήνα 1999.
- Μικρογιαννάκης, Ε.**, *Παθολογία πολιτευμάτων στην Αρχαιότητα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1992.
- Moore, J.M.**, *Aristotle and Xenophon on Democracy and Oligarchy*, Univ. of California Press, Berkeley, 1975.
- Strauss, L.**, *Περί τυραννίας (Ξενοφών, Ιέρων ή τυραννικός)*, μτφρ. Α. Τρουλινού, επιμ. Ζ. Σαρίκας, Εξάντας, Αθήνα, 1994.
- Vidal-Naquet, P.**, *Οι Έλληνες, οι ιστορικοί, η δημοκρατία. Η μεγάλη απόκλιση*, μτφρ. Α. Μεθενίτη - Α. Στεφανής, Πατάκης, Αθήνα, 2002.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Α. Κείμενο

Πρωτότυπο κείμενο

Ἐὰρ οὖν ἂν ἐξαρκέσειεν ἡμῖν, εἰ τὴν τε πόλιν ἀσφαλῶς οἰκοῖμεν καὶ τὰ περὶ τὸν βίον εὐπορότεροι γιγνοίμεθα καὶ τὰ τε πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ὁμονοοῖμεν καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν εὐδοκίμοιμεν; Ἐγὼ μὲν γὰρ ἠγοῦμαι τούτων ὑπαρξάντων τελῶς τὴν πόλιν εὐδαιμονήσειν. Ὁ μὲν τοίνυν πόλεμος ἀπάντων ἡμᾶς τῶν εἰρημένων ἀπεστέρηκεν· καὶ γὰρ πενεστέρους ἐποίησεν καὶ πολλοὺς κινδύνους ὑπομένειν ἠνάγκασεν καὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνας διαβέβληκεν καὶ πάντας τρόπους τεταλαιπώρηκεν ἡμᾶς. Ἦν δὲ τὴν εἰρήνην ποιησώμεθα καὶ τοιούτους ἡμᾶς αὐτοὺς παράσχωμεν οἴους αἱ κοινὰι συνθήκαι προσάττουσιν, μετὰ πολλῆς μὲν ἀσφαλείας τὴν πόλιν οἰκήσομεν; ἀπαλλαγέντες πολέμων καὶ κινδύνων καὶ ταραχῆς εἰς ἣν νῦν πρὸς ἀλλήλους καθέσταμεν; καθ' ἑκάστην δὲ τὴν ἡμέραν πρὸς εὐπορίαν ἐπιδώσομεν, ἀναπεπαυμένοι μὲν τῶν εἰσφορῶν καὶ τῶν τριηραρχιῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν περὶ τὸν πόλεμον λειτουργιῶν, ἀδεῶς δὲ γεωροῦντες καὶ τὴν θάλατταν πλέοντες καὶ ταῖς ἄλλαις ἐργασίαις ἐπιχειροῦντες αἱ νῦν διὰ τὸν πόλεμον ἐκλελοίπασι. Ὀψόμεθα δὲ τὴν πόλιν διπλασίας μὲν ἢ νῦν τὰς προσόδους λαμβάνουσαν, μεστὴν δὲ γιγνομένην ἐμπορῶν καὶ ξένων καὶ μετοίκων ὧν νῦν ἐρήμη καθέστηκεν. Τὸ δὲ μέγιστον· συμμάχους ἔξομεν ἅπαντας ἀνθρώπους, οὐ βεβιασμένους, ἀλλὰ πεπεισμένους.

Ἰσοκράτης, Περὶ εἰρήνης 19-21

Ἐκδοση: G.E. Benseler – F. Blass, (Teubner) 21913-27

Συμπληρωματικό υλικό για τον συγγραφέα και το έργο του

Ο **Ἰσοκράτης** εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιο γνωστοὺς Ἀθηναίους ρήτορες. Γεννήθηκε τὸ 436 π.Χ. στὸν αττικὸ δῆμο Ερχιά καὶ πέθανε λίγο μετὰ τὸ 338 π.Χ. σὲ ηλικία περίπου 98 ἐτῶν. Καταγόταν ἀπὸ εὐπορὴ οἰκογένεια καὶ μαθήτευσε κοντὰ στὸν σοφιστὴ Γοργία, τὸν Πρόδικο, τὸν Τεισία καὶ τὸν μετριοπαθὴ ολιγαρχικὸ Θηραμένη· θεωρεῖται ὅτι ἀνήκε καὶ στὸν κύκλο τοῦ Σωκράτη. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ πατρικὴ περιουσία τοῦ ἐξανεμίστηκε καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἀναγκάστηκε νὰ ἀσκήσει γιὰ κάποια περίοδο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ λογογράφου.

Γύρω στὸ 390 π.Χ. δημιούργησε τὴ δική του ρητορικὴ σχολή καὶ διακρίθηκε ὡς σπουδαῖος ρητοροδιδάσκαλος. Συνέγραψε αρκετοὺς λόγους, ὁ ἴδιος ὅμως δὲν ἐκφώνησε ποτέ κανένα, διότι, ὅπως παραδεχόταν, δε διέθετε τόλμη καὶ δυνατὴ φωνή· ἀπευθύνθηκε ὅμως στὸ κοινὸ με τὸν γραπτὸ λόγο («Ἐγὼ γὰρ πρὸς μὲν τὸ πολιτεύεσθαι πάντων ἀφνέστατος ἐγενόμην τῶν πολιτῶν· οὔτε γὰρ φωνὴν ἔσχον ἱκανὴν οὔτε τόλμαν δυναμένην ὄχλω χρησθαι καὶ μολύνεσθαι καὶ λοιδορεῖσθαι τοῖς ἐπὶ τοῦ βήματος καλινδουμένοις», *Φίλιππος* 81).

Κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ἀποδίδονταν στὸν Ἰσοκράτη 60 λόγοι, κυρίως ἐπιδεικτικοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 25 θεωρήθηκαν γνήσιοι ἀπὸ τὸν Διονύσιο τὸν Ἀλικαρνασσεά καὶ 28 ἀπὸ τὸν Καικίλιο (ρήτορα καὶ ἱστορικὸ ἀπὸ τὴ Σικελία). Σήμερα σώζονται 21 λόγοι, με γνωστότερους τὸν *Παναθηναϊκὸ*, τὸν *Παναθηναϊκὸ*, τὸν *Ἀρεοπαγιτικὸ*, τὸν *Περὶ ἀντιδόσεως*, τὸν *Περὶ*

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ειρήνης κ.ά. Έγραψε επίσης επιστολές· αξίζει να αναφέρουμε τη Β' Επιστολή του, η οποία γράφτηκε το 344 π.Χ. και απευθύνεται στον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο.

Συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο της Ενότητας

Στον λόγο του *Περί ειρήνης* ο Ισοκράτης εκφράζει την άποψη ότι η Αθήνα πρέπει να χαράξει νέα πορεία, εγκαταλείποντας τις επεκτατικές βλέψεις της. Η Αθήνα γνωρίζει την ήττα στη ναυμαχία στα Έμβρατα το 356 π.Χ. και ταυτόχρονα αντιμετωπίζει την απειλή της περσικής εισβολής. Οι αντιμαχόμενες παρατάξεις (Αθήνα από τη μία, Ρόδος, Κως, Χίος με τη βοήθεια του Βυζαντίου και του Μανσώλου της Καρίας από την άλλη) συμβιβάζονται και αποκαθίσταται η ειρήνη. Ο Ισοκράτης εκφράζει την άποψή του για την αναγκαιότητα σύναψης κοινής ειρήνης και ίδρυσης αποικιών στη Θράκη, προκειμένου να αντιμετωπίσουν οι Αθηναίοι την οικονομική κρίση (αυτός ο λόγος και οι *Πόροι* του Ξενοφώντα φωτίζουν την οικονομική και εξωτερική πολιτική του Ευβούλου). Θεωρεί ότι οι συμπολίτες του δεν έχουν πια την πολυτέλεια να ονειρεύονται μια ηγεμονία αλλά πρέπει να επιδιώξουν να κερδίσουν την εύνοια των Ελλήνων.

Ο Ισοκράτης σταδιακά διαμόρφωσε την άποψη ότι οι Έλληνες θα έπρεπε να συνασπιστούν υπό μια μεγάλη δύναμη, για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν την περσική απειλή. Κατά τον Ισοκράτη, μόνο ο Φίλιππος θα μπορούσε να παίξει έναν τέτοιο ηγετικό ρόλο.

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αυτού του κειμένου επιδιώκεται οι μαθητές:

- να γνωρίσουν ένα ρητορικό κείμενο του Ισοκράτη το οποίο έχει τη μορφή του προτρεπτικού λόγου,
- να αντιληφθούν τα πολλαπλά πλεονεκτήματα της ειρήνης όσον αφορά στη ζωή και την πρόοδο ενός λαού και, αντίστοιχα, τα προβλήματα που προξενεί ο πόλεμος,
- να συνειδητοποιήσουν τη διαχρονική ισχύ των επιχειρημάτων που προβάλλει ο ρήτορας και να συζητήσουν πάνω σ' αυτά.

Οδηγίες διδασκαλίας – διδακτικές επισημάνσεις

- Να ζητηθεί αρχικά η γνώμη των μαθητών σχετικά με τα γενεσιουργά αίτια του πολέμου. Τι οδηγεί τους ανθρώπους στον πόλεμο, αν και είναι γενικά παραδεκτό ότι η ειρήνη είναι προτιμότερη και όλοι ευχόμαστε οι λαοί να συνυπάρχουν ειρηνικά;

- Πέραν του γενικότερου προβληματισμού για την ειρήνη και τον πόλεμο, που εύκολα θα προκύψει από το περιεχόμενο του κειμένου, είναι σκόπιμο να δοθεί έμφαση στις επιλογές του ρήτορα, λεξιλογικές και υφολογικές, οι οποίες στηρίζουν τη θέση του. Η έννοια του επιχειρήματος αναλύεται διεξοδικά στη Γ' Λυκείου, αλλά ρητορικά κείμενα όπως αυτό του Ισοκράτη ενδείκνυται να χρησιμεύσουν ως εισαγωγή. Οι μαθητές μπορούν, για παράδειγμα, να κατανοήσουν αρχικά τον τρόπο της πειθούς, ότι δηλαδή ο ρήτορας απευθύνεται εκτός από τη λογική και στο συναίσθημα του κοινού, προσπαθώντας μέσα από τη γλαφυρή περιγραφή να του μεταφέρει μια ιδεατή εικόνα της Αθήνας όπου όλοι θα απολαμβάνουν την ευημερία

και τον πλούτο της πόλης τους: Ἐγὼ μὲν γὰρ ἠγοῦμαι τούτων ὑπαρξάντων τελέως τὴν πόλιν εὐδαιμονήσειν. Πῶς, λοιπόν, προσπαθεῖ να εμπνεύσει ενθουσιασμό και παράλληλα να προβληματίσει τους συμπολίτες του; Μέσα από λέξεις (κυρίως ρήματα) συναισθηματικά φορτισμένες και μέσα από ζεύγη αντίθετων εικόνων, που μοιάζουν με εναλλαγές φωτός και σκότους, μιας πόλης γεμάτης ευτυχία και μιας πόλης γεμάτης δυστυχία και φτώχεια:

ἀσφαλῶς οἰκοῖμεν, εὐπορώτεροι γιγνοίμεθα, εὐδοκιμοῖμεν, (αντίθεση) ὄ... πόλεμος... ἀπεστέρηκεν... πενεστέρους ἐποίησεν... κινδύνους ὑπομένειν ἠνάγκασεν... διαβέβληκεν... τεταλαιπώρηκεν... ἀσφαλείας (χρήση της λέξης για δεύτερη φορά - ἔμφαση), πολέμων καὶ κινδύνων (χρήση της λέξης για δεύτερη φορά - ἔμφαση) καὶ ταραχῆς (ἡ επανάληψη του καὶ δίνει ἔμφαση), πρὸς εὐπορίαν (χρήση της λέξης για δεύτερη φορά - ἔμφαση), ἀδεῶς, (αντίθεση) αἶνῃν διὰ τὸν πόλεμον ἐκλελοιπασιν, διπλασίας... προσόδους (αντίθεση) ἢ νῦν, μεστήν..., ἐρήμη (αντίθεση) καθέστηκεν (σε αυτό το σημείο ἡ παύση του ρήτορα και ἡ προεξαγγελτική παρουσίαση προετοιμάζουν το κοινό για κάτι πολύ σημαντικό), Τὸ δὲ μέγιστον... ἅπαντας (το ἐπίθετο, με τὴν ἀπόλυτη φύση του, δεν αφήνει περιθώρια ἀμφιβολίας), οὐ βεβιασμένους, ἀλλὰ πεπεισμένους (ἡ αντίθεση στηρίζει το ἐπιχείρημα).

Ερωτήσεις για τὴν πληρέστερη κατανόηση του κειμένου:

- Ποια εἶναι τα τέσσερα χαρακτηριστικά μιας ευτυχισμένης πόλης κατὰ τον Ἰσοκράτη;
- Πῶς περιγράφονται τα ἀποτελέσματα του πολέμου;
- Πῶς περιγράφεται ἡ εικόνα της πόλης σε περίοδο εἰρήνης;
- Ποιο θεωρεῖ ο Ἰσοκράτης ὡς πιο σημαντικό ἀποτέλεσμα της σύναψης εἰρήνης;

Ἀπαντήσεις στις ἐρωτήσεις

3. Εἶναι βέβαιο ὅτι και οἱ συμμαχίες, ὅπως και κάθε σχέση, πρέπει να στηρίζονται στην ελεύθερη βούληση των συμβαλλομένων. Φυσικά, αυτό δεν ἀποκλείει τὴν ἐπιδίωξη προώθησης των συμφερόντων τους. Αυτό ὅμως που θέλει να τονίσει ἐδῶ ο ρήτορας εἶναι ὅτι, ἀν κάποιος παραμένει σε μια συμμαχία μόνο και μόνο ἐπειδὴ εἶναι ἐξαναγκασμένος να το κάνει, δε θα εἶναι πιστὸς σύμμαχος και θα ἀναζητεῖ ευκαιρία να ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ αὐτήν. Ἐτσι, ἡ συμμαχία θα εἶναι ἀσταθής, ἐνῶ ἡ συμμετοχή ὕστερα ἀπὸ ελεύθερη ἀπόφαση ἀποτελεῖ το ισχυρότερο συνεκτικό στοιχεῖο μιας συμμαχίας, στην ὁποία ο ἕνας δε θα ὑπονομεύει τον ἄλλο, κάτι που θα ὀδηγοῦσε σε μια πολιτική οὐσιαστικά ἰμπεριαλιστική.

4. Εἶναι βέβαιο πῶς ἡ στάση των Ἀθηναίων ἀπέναντι στους συμμάχους τους και κατὰ τὴν Α' και κατὰ τὴ Β' Ἀθηναϊκή Συμμαχία συντέλεσε στην ἀποξένωση των συμμάχων και στη διαμόρφωση ἐχθρικής στάσης ἐκ μέρους τους ἐναντι της Ἀθήνας. Σωστά, λοιπόν, ἐπισημαίνει ο Ἰσοκράτης ὅτι, ἀν ἡ Ἀθήνα διατηρεῖ τις ἡγεμονικές βλέψεις της, θα πρέπει να μεταβάλλει τὴν στάση της ἐναντι των συμμάχων της. Μια τέτοια μεταστροφή, ὠστόσο, δεν εἶναι βέβαιο πῶς θα εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἄρση των ἐπιφυλάξεων ἀπὸ τὴν πλευρά των συμμάχων. Γνωρίζουμε πῶς ἡ ἐξωτερική πολιτική δεν εἶναι προϊόν συμπάθειας και ἠθικών ἀρχῶν ἀλλὰ συνισταμένη βλέψεων και συμφερόντων. Κατὰ συνέπεια, μόνο ἐάν ἡ Ἀθήνα θα μπορούσε να εμπνεύσει σιγουριά στους συμμάχους της και να πείσει ὡς ἡγετική δύναμη, θα εἶχε νόημα ἡ μεταστροφή στη συμπεριφορά της, ὥστε να εἶναι ἐπιπλέον και ἀρεστή και ἀγαπητή στους συμμάχους της.

Πρόσθετες ερωτήσεις – Θέματα για συζήτηση

1. Ποιο θεωρείτε ότι είναι το πιο πειστικό επιχείρημα του Ισοκράτη και γιατί;
2. Υπάρχουν, κατά τη γνώμη σας, περιπτώσεις κατά τις οποίες ο πόλεμος μπορεί να είναι προτιμότερος από την ειρήνη;

Δημιουργικές – διαθεματικές δραστηριότητες

1. Δραστηριότητα προτρεπτικού λόγου:

Να συνεχίσετε τον λόγο του Ισοκράτη σαν να τον εκφωνούσατε εσείς σε ένα σύγχρονο συνέδριο με θέμα την ευαισθητοποίηση των ηγετών στο θέμα της ειρήνης. Μπορείτε να αντλήσετε στοιχεία και από το απόσπασμα του Βακχυλίδη που παρατίθεται στο Επίμετρο.

2. Να εντοπίσετε στο κείμενο του Ισοκράτη μια σημαντική αρχή για ομαλές και εποικοδομητικές διεθνείς σχέσεις (συμμάχους ἔξομεν...).

Β. Λεξιλογικά – Ετυμολογικά

Ο διδακτικός στόχος της Ενότητας αυτής είναι η επανάληψη της παραγωγής επιθέτων από ρήματα.

Κρίνεται απαραίτητη η υπενθύμιση στους μαθητές των καθαρά ρηματικών επιθέτων σε -τος και -τέος από τη μία, καθώς και των άλλων επιθέτων που παράγονται από ρήματα με παραγωγικές καταλήξεις -άς, -ής, -ός, -νός, -ανός, -ρός, -ερός, -ικός, -ιμος, -μων, -τήριος κ.ά. από την άλλη. Το σχολικό εγχειρίδιο της Α' Γυμνασίου και η Γραμματική είναι απαραίτητα βοηθήματα για την εργασία της επανάληψης μέσα στην τάξη.

Το ρ. μένω του κειμένου δίνει αφορμή για γλωσσική επεξεργασία. Οι προτεινόμενες ασκήσεις που ακολουθούν δίνουν κάποια εναύσματα για αξιοποίηση του γλωσσικού του πλούτου. Πλήθος παράγωγων και σύνθετων λέξεων, καθώς και σημασιολογικές διαφοροποιήσεις και ενδιαφέρουσες λεξιλογικές παρατηρήσεις, μπορούν να δώσουν αφορμή για παραγωγική ενασχόληση με το ρήμα μέσα στην τάξη και για πρακτική εφαρμογή όσων οι μαθητές έχουν μέχρι τώρα διδαχτεί και επαναλάβει.

Συμπλήρωση Πίνακα

ἀναγκαστικός, γεωργικός, γεωργητέον, γενετικός, δοτός, δοτικός, σχετικός, ληπτέος, ληπτικός, μενετός, ὀπτικός, πειστικός, πειστήριος, πιθανός, ποιητός.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

2. ἐπιθυμητικός, ἐπιθυμητός (τα ίδια και στη ν.ε.) // φανερός (το ίδιο και στη ν.ε.) // (α.ε.) ἡγήτεον, ἡγητικός, ἡγεμονικός, ἡγεμόνιος, (ν.ε.) ηγεμονικός, ηγετικός // (α.ε.) ἐργαστικός, ἐργασιμος, ἐργαστέος, (ν.ε.) εργασιακός, εργάσιμος, εργατικός // (α.ε.) βουλευτικός, (ν.ε.) βουλευτικός.

3. υπομονή, υπομονετικός, επιμονή, επίμονος, εμμονή, έμμονος, επίδοση, επιδοτικός, στέρηση, στερητικός, απαλλαγή, απαλλακτικός, ανταλλαγή, ανταλλακτικός.

α. εμμονή, β. ανταλλαγή, γ. επίδοση, δ. υπομονή, επιμονή. ε. απαλλαγή, στ. στέρηση.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να συμπληρώσετε τα κενά επιλέγοντας την κατάλληλη από τις λέξεις που δίνονται, αφού τη μεταφέρετε στον σωστό τύπο: περιμένω, μοναχός, μοναστικός, εμμονή, μοναστήρι.
  - α. .... με ανυπομονησία τις διακοπές του Πάσχα, για να ξεκουραστεί.
  - β. Έχει ..... με την καθαριότητα. Δεν ανέχεται το παραμικρό ίχνος σκόνης.
  - γ. Το Άγιον Όρος είναι μια αυτοδιοικούμενη ..... πολιτεία.
  - δ. Στο αρχονταρίκι του ....., οι ..... προσφέρουν νερό και λουκούμι στους επισκέπτες.
2. Να γράψετε ν.ε. λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: εμμένω, επιμένω, υπομένω, διαμένω, προσμένω.
3. *μενετός*: Να σχηματίσετε μία πρόταση στη ν.ε. με τη φράση «οι καιροί ου μενετοί».
4. Να αναζητήσετε τη σημασιολογική διαφορά των λέξεων «επιμονή» και «υπομονή». [Απάντηση: Η επιμονή υποδηλώνει την ένταση και η υπομονή τη διάρκεια σε μια προσπάθεια.]

Γ. Γραμματική

Ο διδακτικός στόχος είναι η μελέτη των συναιρέσεων της β' τάξης συνηρημένων ρημάτων σε -έω, -ῶ και η εξάσκηση στον σχηματισμό μεμονωμένων τύπων (βλ. και Οδηγίες διδασκαλίας της Ενότητας 3).

Ειδικά για τα ρήματα που λήγουν σε -έω, -ῶ είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι τα περισσότερα στη ν.ε. έχουν μετατραπεί κυρίως στον προφορικό λόγο, αλλά και στην κανονική κλίση τους, σε -άω, π.χ. «Να βοηθάτε όποιον έχει ανάγκη» (ρ. βοηθέω, -ῶ). «Τι ακριβώς μου ζητάτε να γίνει;» (ρ. ζητέω, -ῶ). Οι μαθητές μπορούν να σκεφτούν και άλλα παραδείγματα, ώστε να συνειδητοποιήσουν ότι δεν είναι ασφαλές να βρίσκουν το θέμα των συνηρημένων ρημάτων της α.ε. βάσει του ν.ε. τύπου.

Επιπλέον, σε αυτή την Ενότητα μπορεί να γίνει αναφορά στα λάθη στην ορθογραφία των συνηρημένων ρημάτων στη ν.ε. λόγω άγνοιας των συναιρέσεων. Ειδικά η προστακτική αορίστου απαντά συχνά ανορθόγραφη σε κάθε είδους διαφημίσεις και έντυπα (ο διδάσκων θα μπορούσε να φέρει ένα δείγμα και να το παρουσιάσει στην τάξη). Μπορεί, λοιπόν, να γίνει σαφές ότι γράφεται με -η- (λόγω συγκοπής) και όχι με -ει-, αφού στο θέμα του αορίστου των συνηρημένων σε -άω, -ῶ και -έω, -ῶ οι χαρακτήρες -α- και -ε- τρέπονται σε -η-: «Παρακολουθήστε τη συνέχεια στο επόμενο επεισόδιο...», «Κρατήστε τις αναμνήσεις για πάντα κοντά σας...», «Ζήστε έντονα!». Ο διδάσκων μπορεί να ενθαρρύνει τους μαθητές να βρουν και οι ίδιοι τέτοια λάθη σε έντυπα ή να βγάλουν φωτογραφία μια λανθασμένη επιγραφή μαγαζιού και να τα παρουσιάσουν στην τάξη.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Απαντήσεις στις ασκήσεις

4. 1-στ, 2-α, 3-ζ, 4-γ, 5-β, 6-δ, 7-ε.

5. **α.** λαλεῖν, **β.** ὑμνούντων, **γ.** συμμαχῶσι, **δ.** ἰσοροποῖμεν, **ε.** ἀδικῆται, **στ.** σκοπῆς Λυσίας.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να γράψετε την οριστική ενεστώτα και παρατατικού του ρ. ῥέω στο β' και γ' πρόσ. εν. και πληθ.

2. Να υπογραμμίσετε τους τύπους συνηρημένων ρημάτων στις παρακάτω φράσεις, να διακρίνετε σε ποια τάξη (α' ή β') ανήκουν και να αναγνωρίσετε την έγκλισή τους:

α. Ἐπί τῆς πρώτης ψήφου οὐδ' ὑπακοῦσαι καλούμενος ἤθελες, ἐδέου δέ τῶν δικαστῶν συγγνώμην ἔχειν σοί;

β. Ἐννόει δ' ὅτι ἡμεῖς ἤλθομεν σοὶ χαριζόμενοι μακρὰν ὁδόν.

γ. Πᾶς ἡμῶν αἰδέισθω τὸν ἑαυτοῦ προεσβύτερον ἔργω τε καὶ ἔπει.

δ. Καὶ σέ οἶμαι, εἰ βούλοιο, μαθόντα, εἴ σοι ὁ θεὸς μὴ ἐναντιοῖτο, πάνυ ἂν δεινὸν χρηματιστὴν γενέσθαι.

ε. Νῦν οὕτω με ἄτιμον ὄντα ἐν τοῖς στρατιώταις τολμᾶς περιορᾶν;

3. Στο παρακάτω απόσπασμα να εντοπίσετε τους τύπους συνηρημένων ρημάτων των δύο τάξεων που γνωρίζετε και να γράψετε τους αντίστοιχους τύπους στην υποτακτική του ενεστώτα:

Κῦρος τοὺς στρατιώτας παρελαύνειν ἐκέλευσεν ὅπως εἴ τί που ἐναντιοῖτο αὐτῶ, ἀπαντῶν ἔχων τὴν ἰσχὴν ἐν τάξει καὶ μάχοιτο. Κῦρος μὲν δὴ οὕτως ἤγε τὸ στράτευμα· οὐ μέντοι αὐτός γε μιᾶ χώρα ἐχρῆτο, ἀλλ' ἄλλοτε ἀλλαχῆ περιελαύνων ἐφεύρα τε καὶ ἐπεμελεῖτο, εἴ του δέοιντο.

Ξενοφῶν, *Κύρου Παιδεία* 5.3.57-59 (διασκευή)

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Αντωνίου, Δ., *Ισοκράτη Περί ειρήνης*, Γρηγόρης, Αθήνα, 1977.

Carey, C., "Observers of speeches and hearers of action: the Athenian orators", στο: Taplin, O. (επιμ.), *Literature in the Greek and Roman worlds*, Oxford, 2000.

Davidson, J., "Isocrates against Imperialism", *Historia* 39, 1990, σ. 20-36.

Του ιδίου, "The Structure of Arguments in Isocrates De pace", *Philologus* 114, 1970, σ. 195-210.

Λαούρδας, Β., *Ο Ισοκράτης και η εποχή του*, Αθήνα, 1966.

Μανδηλαράς, Β.Γ., *Ο Περί ειρήνης λόγος του Ισοκράτους εκ του Παπύρου του Βρετανικού Μουσείου*, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1975.

Mathieu, G., *Οι πολιτικές ιδέες του Ισοκράτη*, μτφρ. Κ. Διαμαντάκου, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1995.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

Α. Κείμενο

Πρωτότυπο κείμενο

Καὶ γὰρ περὶ τοῦ παρόντος πράγματος ὀρθῶς γνώσεσθε καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας κοσμιωτέρους ποιήσετε καὶ τὸν βίον τὸν ὑμέτερον αὐτῶν ἀσφαλέστερον καταστήσετε. Ἔστιν δὲ δικαστῶν νοῦν ἔχόντων περὶ τῶν ἀλλοτριῶν τὰ δίκαια ψηφίζομένους ἅμα καὶ τὰ σφέτερον αὐτῶν εὖ τίθεσθαι. Καὶ μηδεὶς ὑμῶν, εἰς τοῦτ' ἀποβλέψας ὅτι πένης εἰμί καὶ τοῦ πλήθους εἷς, ἀξιούτω τοῦ τιμήματος ἀφαιρεῖν. Οὐ γὰρ δίκαιον ἐλάττους ποιεῖσθαι τὰς τιμωρίας ὑπὲρ τῶν ἀδόξων ἢ τῶν διωνομασμένων, οὐδὲ χεῖρους ἡγεῖσθαι τοὺς πενομένους ἢ τοὺς πολλὰ κεκτημένους. Ὑμᾶς γὰρ ἂν αὐτοὺς ἀτιμάζοιτ' εἰ τοιαῦτα γινώσκοιτε περὶ τῶν πολιτῶν. Ἔτι δὲ καὶ πάντων ἂν εἴη δεινότερον, εἰ δημοκρατουμένης τῆς πόλεως μὴ τῶν αὐτῶν ἅπαντες τυγχάνοιμεν, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀρχῶν μετέχειν ἀξιούμεν, τῶν δ' ἐν τοῖς νόμοις δικαίων ἀποστεροῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ μαχόμενοι μὲν ἐθέλοιομεν ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς πολιτείας, ἐν δὲ τῇ ψῆφῳ πλέον νέμοιομεν τοῖς τὰς οὐσίας ἔχουσιν. Οὐκ, ἂν γέ μοι πεισθῆθ', οὕτω διακείσεσθε πρὸς ὑμᾶς αὐτοὺς οὐδὲ διδάξετε τοὺς νεωτέρους καταφρονεῖν τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν, οὐδὲ ἀλλοτρίους ἡγήσεσθ' εἶναι τοὺς τοιούτους τῶν ἀγόνων, ἀλλ' ὥς ὑπὲρ αὐτοῦ δικάζων οὕτως ἕκαστος ὑμῶν οἴσει τὴν ψῆφον. Ἄπαντας γὰρ ὁμοίως ἀδικοῦσιν οἱ τολμῶντες τοῦτον τὸν νόμον παραβαίνειν τὸν ὑπὲρ τῶν σωματίων τῶν ὑμετέρων κείμενον.

Ἰσοκράτης, *Κατὰ Λοχίτου* 18-21

Ἔκδοση: G.E. Benseler – F. Blass, (Teubner) ²1913-27

Συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο της Ενότητας

Ο Ισοκράτης (για τον οποίο βλ. Ενότητα 4) ὅσον καιρὸ ἀσκήσε το ἐπάγγελμα του λογογράφου ἔγραψε ἕξι δικανικούς λόγους· ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁ *Κατὰ Λοχίτου*. Ο λόγος δε σώζεται ἀκέραιος. Κάποιος κατηγορεῖ ἓναν πλούσιο Ἀθηναῖο που ονομάζεται Λοχίτης ὅτι ἀσκήσε βία και του προκάλεσε σωματικές βλάβες (*αἰκία*). Ο Ισοκράτης δρώττειται της ευκαιρίας να καταγγεῖλει τη βία και να τονίσει την ἀνάγκη καταστολής της, ιδίως ὅταν προέρχεται ἀπὸ ισχυροὺς πολίτες.

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αὐτοῦ του κειμένου αναμένεται οἱ μαθητές:

- να συνειδητοποιήσουν μια σημαντική παράμετρο της δημοκρατίας, την ἰσονομία,
- να διακρίνουν διαφορές στον τρόπο που αντιμετωπίζεται ὁ πολίτης σε μια δημοκρατική πολιτεία και σε μια πολιτεία με ἄλλο πολίτευμα, π.χ. βασιλεία,
- να κατανοήσουν τον ρόλο της δικαιοσύνης σε μια δημοκρατική πολιτεία,
- να εντοπίσουν ὁμοιότητες και διαφορές μεταξύ της δημοκρατίας που περιγράφει ὁ Ισοκράτης και της δημοκρατίας που βιώνουν οἱ ἴδιοι σήμερα.

Οδηγίες διδασκαλίας – διδακτικές επισημάνσεις

- Ως **αφόρμηση** οι μαθητές μπορούν να ερωτηθούν για τον τρόπο με τον οποίο αναπαρίσταται η Δικαιοσύνη: κρατά μια ζυγαριά, που δε γέρνει ούτε από τη μία ούτε από την άλλη πλευρά, και συνήθως έχει δεμένα τα μάτια της, απεικόνιση που δηλώνει ότι δεν ενδιαφέρεται να δει εκείνους που αντιδικούν, αρκεί να τους ακούσει και στη συνέχεια αποφασίζει αντικειμενικά.

Ερωτήσεις για την πληρέστερη **κατανόηση** του κειμένου:

- Ποια σχέση διακρίνει ο Ισοκράτης ανάμεσα στο λειτούργημα των δικαστών και στον προσωπικό βίο τους;

- Ποια χαρακτηριστικά του κατηγορούου δεν πρέπει να αποτελέσουν αιτίες διαφορετικής αντιμετώπισής του από το δικαστήριο, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο ίδιος;

- Τι θα ήταν φοβερό για μια δημοκρατική πολιτεία σύμφωνα με τον ομιλητή;

- Ποια θα είναι τα θετικά αποτελέσματα της ορθής κρίσης των δικαστών, σύμφωνα με τον ομιλητή;

- Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά στους φτωχούς και τους άσημους ως πιθανά θύματα μεροληπτικής αντιμετώπισης από τη δικαιοσύνη. Οι μαθητές μπορούν να αναφέρουν αν έχουν την αίσθηση ότι στις μέρες μας διαπράττονται αδικίες εναντίον ατόμων που μειονεκτούν κατά κάποιον τρόπο.

- Μπορεί ακόμη να ζητηθεί από τους μαθητές να εντοπίσουν τα αποφθεγματικού χαρακτήρα σημεία του κειμένου, τα οποία ο ρήτορας έχει επιλέξει για να ενισχύσει τα επιχειρήματά του στο συγκεκριμένο απόσπασμα. Σκόπιμη θα ήταν η σύγκριση με το ύφος του προηγούμενου κειμένου, ώστε να εξαχθούν κάποια συμπεράσματα για τις διαφορές στο ύφος. Η κυριότερη διαφορά έγκειται στη σοβαρότητα του ύφους και στην παντελή έλλειψη συναισθηματικών αναφορών.

Απαντήσεις στις ερωτήσεις

2. Οι νέοι είναι οι πολίτες του μέλλοντος και πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι σε ένα δημοκρατικό καθεστώς προέχει να υπακούουν οι πολίτες συνειδητά στους νόμους. Η αίσθηση ότι η δικαιοσύνη δεν απονέμεται με τον ίδιο τρόπο για όλους μπορεί να κλονίσει μέσα τους την εμπιστοσύνη στο νομικό σύστημα, με αποτέλεσμα να θεωρήσουν ότι επιβραβεύεται η διαφθορά και, επομένως, να μη θεωρούν αναγκαίο να τηρούν τους νόμους. Η αδικία μπορεί στο μυαλό τους να «νομιμοποιήσει» ή και να εξιδανικεύσει τη δική τους αυθαιρεσία. Ευρύτερα, για το κοινωνικό σύνολο η δικαιοσύνη εξακολουθεί να έχει σημαντικότερο ρόλο. Ενδεικτικά, η ανεξαρτησία της, σύμφωνα με το Σύνταγμα της Ελλάδας, εγγυάται τα δικαιώματα των πολιτών (πβ. Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 3, εδ. 2: Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων).

3. Η ισονομία εξασφαλίζει την εμπιστοσύνη των πολιτών στη δικαστική εξουσία, επομένως δρα ενισχυτικά προς την κατεύθυνση της τήρησης των νόμων. Επιπλέον, εμπνέει στους πολίτες αίσθημα ασφάλειας, που είναι απαραίτητο ώστε να έχουν τη διάθεση να συμβάλλουν ενεργά στην ανάπτυξη της χώρας τους (πβ. Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 4, εδ. 1: Οι

Ἕλληνες είναι ἴσοι ενώπιον του νόμου· ἄρθρο 4, εδ. 2: Οἱ Ἕλληνες και οἱ Ἑλληνίδες ἔχουν ἴσα δικαιώματα και υποχρεώσεις· ἄρθρο 20, εδ. 1: Καθένας ἔχει δικαίωμα στην παροχή ἐννομης προστασίας ἀπὸ τα δικαστήρια και μπορεί να ἀναπτύξει σ' αὐτά τις ἀπόψεις του για τα δικαιώματα ἢ συμφέροντά του, ὅπως νόμος ορίζει κ.ά.).

Πρόσθετες ερωτήσεις – Θέματα για συζήτηση

1. Θεωρεῖτε ορθά και πειστικά τα επιχειρήματα του Ἰσοκράτη; Ποια ἀπήχηση πιστεύετε ὅτι εἶχαν στους Ἀθηναίους δικαστές που ἀκούσαν τον λόγο του;

[Ἀπάντηση: Οἱ Ἀθηναῖοι μπορούν να συνειδητοποιήσουν ἀπὸ τα λεγόμενά του ὅτι η δικαιοσύνη και οἱ λειτουργοί της εἶναι μία ἀπὸ τις σημαντικότερες παραμέτρους της εὐρύθυμης λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος και της κοινωνικῆς συνοχῆς.]

2. Πιστεύετε ὅτι το δημοκρατικό καθεστῶς που φαίνεται να ἐπιθυμεῖ ο ρήτορας μοιάζει με την κοινοβουλευτική δημοκρατία, ὅπως τη ζούμε εμεῖς σήμερα; Να εστιάσετε την ἀπάντησή σας στις ἐννοιες που θίγονται στο ἀπόσπασμα (ἀπονομή δικαιοσύνης, ἰσονομία, διαχείριση ἐξουσίας, τήρηση νόμων, ἐπιβολή ποινῶν, ἀσφάλεια πολιτῶν κτλ.).

[Ἀπάντηση: Το πρόβλημα και σήμερα εἶναι η ἐφαρμογή των κανόνων σε μια δημοκρατική πολιτεία και ὄχι η θέσπισή τους. Οἱ ἀναγκαῖοι νόμοι συνήθως ὑπάρχουν, παρουσιάζονται ὁμως πολλές δυσκολίες στην ἐφαρμογή τους. Μερικές φορές οὔτε ἰσονομία ὑπάρχει οὔτε οἱ πολῖτες ικανοποιούνται ἀπὸ την ἀπονομή της δικαιοσύνης.]

Δημιουργική – διαθεματική δραστηριότητα

Φανταστεῖτε ὅτι συμμετέχετε σε σύγχρονο ἀγῶνα ρητορικῶν λόγων και πρέπει να υποστηρίξετε συμπληρωματικά τις θέσεις του Ἰσοκράτη. Να λάβετε ὑπόψη σας την επιχειρηματολογία που προηγήθηκε. Να δώσετε ἰδιαίτερη σημασία στο προοίμιο του λόγου, για να προκαλέσετε το ενδιαφέρον του ἀκροατηρίου σας, στη δομῆ των επιχειρημάτων σας και στον ἐπίλογο, που πρέπει να συνοψίζει τις βασικές θέσεις σας.

Β. Λεξιλογικά – Ἑτυμολογικά

Ο διδακτικός στόχος εἶναι η ἐπανάληψη των ἐπιθέτων που παράγονται ἀπὸ ονόματα.

Κρίνεται ἀπαραίτητο στην Ἐνότητα αὐτή να ὑπενθυμίσει ο ἐκπαιδευτικός τις παραγωγικές καταλήξεις των ἐπιθέτων και κυρίως τη σημασία των ἐπιθέτων ἀνάλογα με την κατάληξή τους (π.χ. αὐτὸν που ἀνήκει σε ὅ,τι δηλώνει η πρωτότυπη λέξη ἢ ἐκείνον που ἔχει σχέση με αὐτό, την ὕλη, το χρῶμα, τον κατάλληλο για ἐκεῖνο που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη, την πλησμονή, τον χρόνο, το μέτρο). Η χρήση της Γραμματικῆς στην τάξη κρίνεται ἀπαραίτητη.

Λεξιλογικές παρατηρήσεις

Η Ἐνότητα αὐτή προσφέρει υλικό για ἐπεξεργασία σχετικό με τα ρ. *πένομαι* και *ψηφίζω*.

Σχετικά με το ρ. *πένομαι*, κρίνεται σκόπιμο να σχολιαστεί η σημασιολογική διάκριση των λέξεων *πενία* και *πτωχεία*. Συγκεκριμένα, *πένης* στην α.ε. ἦταν αὐτὸς που μοχθοῦσε για το μεροκάματο, δηλ. ὁ φτωχὸς εργαζόμενος. *Πενία*, κατὰ συνέπεια, ἦταν η ἀξιοπρεπῆς φτώ-

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

χεια. Αντιθέτως, *ἡ πτωχεία* ήταν η παντελής έλλειψη πόρων, που κατέληγε στην επαιτεία. Κατ' επέκταση, *πτωχός* ήταν ο ζητιάνος. Στη ν.ε. η στέρηση των αναγκαίων για τη ζωή δηλώνεται γενικά με τον όρο «φτώχεια».

Παράλληλα με το ρ. *πένομαι*, το ρ. *ψηφίζω* δίνει υλικό για περαιτέρω επεξεργασία. Το ουσιαστικό *ψήφος* ως συνθετικό δίνει στη ν.ε. ικανοποιητικό αριθμό σύνθετων λέξεων. Στις πρόσθετες ασκήσεις επιδιώκεται η αξιοποίηση του υλικού αυτού με διάφορους τρόπους.

Συμπλήρωση Πίνακα

ἄλλοις (αυτός που χαρακτηρίζεται από την έννοια του *ἄλλου*, του διαφορετικού) // *δικαιος* (αυτός που ανήκει σε εκείνο που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη *δίκη* ή έχει σχέση με αυτό) // *(συν)εκτικός* (αυτός που ανήκει σε εκείνο που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη *ἔξις* ή έχει σχέση με αυτό) // *νόμιμος* (τον κατάλληλο για εκείνο που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη *νόμος*) // *νοερός* (πλησμονή) // *πολιτικός* (αυτός που ανήκει σε εκείνο που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη *πολίτης* ή έχει σχέση με αυτό) // *σωματικός* (αυτός που ανήκει σε εκείνο που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη *σῶμα* ή έχει σχέση με αυτό) // *τυχηρός* (πλησμονή) // *τυχαῖος* (αυτός που ανήκει σε εκείνο που δηλώνει η πρωτότυπη λέξη *τύχη* ή έχει σχέση με αυτό).

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. *τίμιος, ἀγοραῖος, χρυσοῦς, μανιώδης, πειναλέος, σπουδαῖος, πολέμιος / πολεμικός, τέλειος, ὠραῖος.*

2. **α.** *πενία, πένης, πενιχρός, λεξιπενία, σιδηροπενία, β.* *οι στερήσεις κάνουν τον άνθρωπο να επινοεί έξυπνες και πρωτότυπες λύσεις για τη βελτίωση της κατάστασής του.*

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να γράψετε λέξεις της ν.ε. ομόρριζες του ρήματος *ψηφίζω*.
2. Να αποδώσετε τη σημασία των φράσεων: *ψήφος εμπιστοσύνης, καθολικότητα της ψήφου, ισότητα της ψήφου.*
3. Στον πίνακα που ακολουθεί να συμπληρώσετε τα κενά με σύνθετες λέξεις της ν.ε. χρησιμοποιώντας τα συνθετικά που σας δίνονται και ομόρριζά τους:

ψήφος + θήρα (= κυνήγι)	ο ..... η ..... (επίθ.) .....
ψήφος + φέρω	ο ..... η .....
ψήφος + δέχομαι	η ..... (= η κάλη)
ψήφος + δελτίο	το .....
κατά + ψηφίζω	(ρήμα) ..... (= αποδοκιμάζω σε ψηφοφορία) η .....
συν + ψηφίζω	(ρήμα) ..... ο .....

[Απάντηση: ψηφοθήρας, ψηφοθηρία, ψηφοθηρικός, ψηφοφόρος, ψηφοφορία, ψηφοδόχος, ψηφοδέλτιο, καταψηφίζω, καταψηφίσιση, συμψηφίζω, συμψηφισμός]

Γ. Γραμματική

Ο διδακτικός στόχος είναι να εξοικειωθούν οι μαθητές με την κλίση των συνηρημένων ρημάτων της γ' τάξης, που λήγουν σε -όω, -ῶ (βλ. και Οδηγίες διδασκαλίας της Ενότητας 3).

Κατ' αρχάς είναι σημαντικό να καταλάβουν οι μαθητές ότι στη ν.ε. τα ρήματα σε -όω, -ῶ της α.ε. έχουν την κατάληξη -ώνω. Μπορεί, βεβαίως, να αναφερθεί η περίπτωση του «πληρώ», που (σε λόγιο ύφος και στον γραπτό κυρίως λόγο) διατηρεί τις καταλήξεις της α.ε. (πληρώ, πληροίς, πληροί, πληρούμε, πληρούτε, πληρούν): «Δεν πληροί τις απαραίτητες προϋποθέσεις». Το ίδιο ισχύει και για τα ρ. «αξιῶ» και «απαξιῶ»: «Αξιοί να έχει μια δίκαιη μεταχείριση». Στη μεσοπαθητική φωνή συνηθισμένο είναι το ρ. «δικαιούμαι» (δικαιούσαι, δικαιούται, δικαιούμεθα, δικαιούσθε, δικαιούνται). Υπάρχουν και κάποια ρήματα που σχηματίζουν με αυτές τις καταλήξεις κυρίως το γ' ενικό και το γ' πληθυντικό: «ισούνται», «υποχρεούνται», «καρπύονται» κ.ά. Η παραπάνω παρατήρηση εμπίπτει στον γενικότερο στόχο του μαθήματος να μπορούν οι μαθητές να δικαιολογήσουν τύπους που βλέπουν σε σύγχρονα κείμενα και να μη νιώθουν αμηχανία με την ορθογραφία τους.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το ρ. *ἀξιῶ* στην α.ε. συνήθως σημαίνει «θεωρώ άξιο / σωστό» και όχι «έχω την αξίωση», όπως συνήθως πιστεύεται.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

3. α. δηλοῖ, β. ἀξιῶν, γ. ἐπιβεβαιουῖσθαι, δ. ἀξιοῖ, ε. ἐλευθεροῦτε.
4. 1-στ, 2-ζ, 3-β, 4-γ, 5-ε.
5. α. ἐδικοῦν, β. ἐλευθεροῦμεν, γ. ζημοῦν, δ. πληροῖτο, ε. ὑπνῶσι.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να αναγνωρίσετε γραμματικά τους τύπους του ρ. *ἀξιῶ* στις παρακάτω φράσεις και να τις μεταφράσετε. Στη συνέχεια να μεταφέρετε το ρήμα στον αντίστοιχο τύπο του αορίστου:

- α. Ὑμᾶς τοὺς δεδοκῶτας ἀξιοῦμεν μνημονεύειν.
β. Ἦξιούτε Μενέξενον πράττειν ὄ,τι βούλοιο.
γ. Ἀξιοῦσιν τὴν ἡγεμονίαν ἔχειν.
δ. Χρηὶ τοὺς προτεύειν ἐν τοῖς Ἑλλήσιν ἀξιοῦντας τοιούτων ἔργων ἡγεμόνας γίγνεσθαι.
ε. Πυθαγόρα ὁμοιος εἶναι ἡξίου.

2. Να συμπληρώσετε (με τη βοήθεια της σύνταξης) τον ζητούμενο τύπο στις παρακάτω προτάσεις:

- α. Ἀνάχαρσις πολλὰ πλανηθεὶς πάντας ἔπειθε ..... (απαρ. ενεστ. ε.φ. ρ. βιω) ἤθεσιν Ἑλλαδικοῖς.
β. Οὔτε φυτεύει χερσὶ φυτὸν οὔτε ..... (οριστ. ενεστ. ε.φ. ρ. ἀρῶ).
γ. Εἰ αὐτάρκειαν ἀσπάζη, φιλόσοφε, τί οὐ τοὺς Πυθαγορικοὺς ἐκείνους ..... (οριστ. ενεστ. ε.φ. ρ. ζηλῶ);

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

δ. Ἄλλ' οἱ πυρέττοντες καὶ ἐν τοιούτοις νοσήμασιν ἐχόμενοι ..... (ΟΡΙΣΤ. ΕΝΕΣΤ. ε.φ. ρ. διψῶ).

[Απάντηση: α. βιοῦν, β. ἀροῖ, γ. ζηλοῖς, δ. διψῶσι]

3. Να εντοπίσετε τα συνηρημένα ρήματα των παρακάτω φράσεων και να γράψετε σε ποια τάξη ανήκουν:

- α. Ἀγησίλαος ὡς δ' ἤκουσε τοὺς πολεμίους ταράττεσθαι διὰ τὸ αἰτιασθαι ἀλλήλους τοῦ γεγεννημένου, εὐθύς ἦγεν ἐπὶ Σάροδεις.
- β. Ὁ θεῖος οὐκ αἰσχύνεται τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν ταύτης τῆς ἐξουσίας ἀποστερῶν νῦν, ἧς οὐδεὶς πώποτε ἐφθόνησεν.
- γ. Καὶ τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις καὶ Ἑλλησι καὶ βαρβάροις δοκεῖ καλῶς οὗτος ὁ νόμος κείσθαι καὶ διὰ τοῦτο χροῶνται πάντες αὐτῷ.
- δ. Ἀγησίλαος ἐπόρθει τὰ περὶ τὸ ἄστυ καὶ κηρύγματι ἐδήλου τοὺς μὲν ἐλευθερίας δεομένους ὡς πρὸς σύμμαχον αὐτὸν παρεῖναι.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Βλάχος, Γ., *Η ιδέα του ελεύθερου ανθρώπου στη δημοκρατία των Αθηναίων*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1992.

Βλάχου, Α., *Η οικοδόμηση της δημοκρατίας*, Παπαδήμας, Αθήνα, 1999.

Farrar, C., *Οι αρχές της δημοκρατικής σκέψης στην κλασική Αθήνα*, μτφρ. Α. Σακελλαρίου, Παπαδήμας, Αθήνα, 1991.

Finley, M.I., *Αρχαία και σύγχρονη δημοκρατία*, μτφρ. Γ. Τσιώμης, Ευρύαλος, Αθήνα, 1989.

Forrest, W.G., *Η γένεση της αθηναϊκής δημοκρατίας*, μτφρ. Α. Παναγόπουλος, Παπαδήμας, Αθήνα, 1994.

Kennedy, G., *Ιστορία της κλασικής ρητορικής, αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής*, μτφρ. Ν. Νικολούδης, Παπαδήμας, Αθήνα, 2000.

Του ιδίου, *The Art of Persuasion in Greece*, Princeton, 1963.

MacDowell, D., *Το δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων*, μτφρ. Γ. Μαθιουδάκης, Παπαδήμας, Αθήνα, 1988.

de Romilly, J., *Προβλήματα της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας*, μτφρ. Ν. Αγκαβανάκης, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1992, 1998.

Σακελλαρίου, Μ.Β., *Η Αθηναϊκή δημοκρατία*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1999.

Sinclair, R.K., *Δημοκρατία και συμμετοχή στην αρχαία Αθήνα*, μτφρ. Ε. Ταμβάκη, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1997.

Starr, Ch., *Η γέννηση της αθηναϊκής δημοκρατίας*, μτφρ. Μ. Καρδαμίτσα, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1991.

Τουλουμάκος, Ι.Σ., *Η θεωρητική θεμελίωση της δημοκρατίας στην κλασική Ελλάδα*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1979.

ΕΝΟΤΗΤΑ 6

Α. Κείμενο

Πρωτότυπο κείμενο

Μουσικήν γάρ, τήν γ' ἀληθῶς μουσικήν, πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὄφελος ἀσκεῖν, Ἀρκάσι δὲ καὶ ἀναγκαῖον. Οὐ γὰρ ἡγητέον μουσικήν, ὡς Ἐφορός φησιν ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ὄλης πραγματείας, οὐδαμῶς ἀρμόζοντα λόγον αὐτῷ ῥίψας, ἐπ' ἀπάτη καὶ γοητεία παρεισῆχθαι τοῖς ἀνθρώποις, οὐδὲ τοὺς παλαιούς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων αὐλὸν καὶ ῥυθμὸν εἰς τὸν πόλεμον ἀντὶ σάλπιγγος εἰκὴ νομιστέον εἰσαγαγεῖν, οὐδὲ τοὺς πρώτους Ἀρκάδων εἰς τὴν ὄλην πολιτείαν τὴν μουσικήν παραλαβεῖν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε μὴ μόνον παισὶν οὖσιν, ἀλλὰ καὶ νεανίσκοις γενομένοις ἕως τριάκοντ' ἐτῶν κατ' ἀνάγκην σύντροφον ποιεῖν αὐτήν, τᾶλλα τοῖς βίοις ὄντας ἀσπληροτάτους. Ταῦτα γὰρ πᾶσίν ἐστι γνώριμα καὶ συνήθη, διότι σχεδὸν παρὰ μόνους Ἀρκάσι πρῶτον μὲν οἱ παῖδες ἐκ νηπίων ἄδειν ἐθίζονται κατὰ νόμους τοὺς ὕμνους καὶ παιᾶνας, οἷς ἕκαστοι κατὰ τὰ πάτρια τοὺς ἐπιχωρίους ἥρωας καὶ θεοὺς ὕμνοῦσι· μετὰ δὲ ταῦτα τοὺς Φιλοξένου καὶ Τιμοθέου νόμους μανθάνοντες πολλῇ φιλοτιμίᾳ χορεύουσι κατ' ἐνιαυτὸν τοῖς Διονυσιακοῖς ἀγληταῖς ἐν τοῖς θεάτροις, οἱ μὲν παῖδες τοὺς παιδικοὺς ἀγῶνας, οἱ δὲ νεανίσκοι τοὺς τῶν ἀνδρῶν λεγομένους. Ὅμοίως γε μὴν καὶ παρ' ὄλον τὸν βίον τὰς ἀγωγὰς τὰς ἐν ταῖς συνουσίαις οὐχ οὕτως ποιοῦνται διὰ τῶν ἐπεισάκτων ἀχροαμάτων ὡς δι' αὐτῶν, ἀνὰ μέρος ἄδειν ἀλλήλοις προστάττοντες. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων μαθημάτων ἀρνηθῆναι τι μὴ γινώσκειν οὐδὲν αἰσχρὸν ἡγοῦνται, τὴν γε μὴν ᾠδὴν οὐτ' ἀρνηθῆναι δύνανται διὰ τὸ κατ' ἀνάγκην πάντας μανθάνειν, οὐθ' ὁμολογοῦντες ἀποτρίβεσθαι διὰ τὸ τῶν αἰσchrῶν παρ' αὐτοῖς νομίζεσθαι τοῦτο. Καὶ μὴν ἐμβατήρια μετ' αὐλοῦ καὶ τάξεως ἀσκοῦντες, ἔτι δ' ὀρχήσεις ἐκπονοῦντες μετὰ κοινῆς ἐπιστροφῆς καὶ δαπάνης κατ' ἐνιαυτὸν ἐν τοῖς θεάτροις ἐπιδείκνυνται τοῖς αὐτῶν πολίταις οἱ νέοι. Ταῦτά τέ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι παρεισαγαγεῖν οὐ τρυφῆς καὶ περιουσίας χάριν, ἀλλὰ θεωροῦντες μὲν τὴν ἐκάστων αὐτουργίαν καὶ συλλήβδην τὸ τῶν βίων ἐπίπονον καὶ σκληρὸν, θεωροῦντες δὲ τὴν τῶν ἡθῶν αὐστηρίαν, ἥτις αὐτοῖς παρέπεται διὰ τὴν τοῦ περιέχοντος ψυχρότητα καὶ στυγνότητα τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τοῖς τόποις ὑπάρχουσαν.

Πολύβιος, Ἱστορίαι 4.20.4-21.1

Ἐκδοσὴ: W.R. Paton, (Loeb) 1922-1927

Συμπληρωματικό υλικό για τον συγγραφέα και το έργο του

Ο Πολύβιος ήταν ιστορικός. Γεννήθηκε γύρω στο 200 π.Χ. στη Μεγαλόπολη της Αρκαδίας (πόλη που ανήκε στην Αχαϊκή Συμπολιτεία). Τα βιώματα του Πολυβίου ήταν τέτοια (για παράδειγμα, ο πατέρας του Λυκόρτας είχε εκλεγεί πολλές φορές στρατηγός της συμμαχίας), που γρήγορα τον οδήγησαν να συμμετάσχει ενεργά στην πολιτική ζωή της πατρίδας του και της Αχαϊκής Συμπολιτείας. Το 170/169 π.Χ. έγινε ἴππαρχος της Συμπολιτείας, αλλά μετά την ήττα του Περσέα στην Πύδνα το 168 π.Χ. πιάστηκε αιχμάλωτος από τους Ρωμαίους μαζί με άλλους εξέχοντες Αχαιούς και οδηγήθηκε στη Ρώμη για να δικαστεί, στην ουσία όμως ως όμηρος. Παρέμεινε στη Ρώμη δεκαεπτά χρόνια περιμένοντας τη δίκη του (που δεν έγινε ποτέ).

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Κατά τη διάρκεια της ομηρίας έγινε δεκτός στον κύκλο της φιλελληνικής αριστοκρατίας της Ρώμης και συνδέθηκε φιλικά με τον Κορνήλιο Σκιπίωνα Αιμιλιανό, τον Γάιο Λαίλιο τον νεότερο, τον Κάτωνα κ.ά. Χάρη σε αυτούς μπόρεσε να παραμείνει στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας και γύρω στο 149 π.Χ., ακολουθώντας τον φίλο του Σκιπίωνα Αιμιλιανό, πήρε μέρος στην εκστρατεία εναντίον της Καρχηδόνας. Επέστρεψε στην Ελλάδα το 146 π.Χ., μετά την άλωση της Καρχηδόνας και της Κορίνθου, αλλά συνέχισε τα ταξίδια του επισκεπτόμενος την Αλεξάνδρεια, τις Σάρδεις και άλλα μέρη. Πέθανε σε ηλικία 82 ετών πέφτοντας από άλογο.

Τα ιστορικά γεγονότα της εποχής του και κυρίως η ραγδαία ρωμαϊκή επέκταση αποτέλεσαν το έναυσμα για να ασχοληθεί με την ιστοριογραφία. Ο ίδιος διακηρύσσει πολλές φορές στο έργο του ότι τον ενδιαφέρει να ερευνήσει με ποιον τρόπο και με ποιο πολιτεύμα κατάφεραν οι Ρωμαίοι να επεκτείνουν την κυριαρχία τους. Η άποψη του Πολυβίου είναι ότι μόνο εποπτεύοντας την αλληλουχία όλων των γεγονότων και εξετάζοντας τις ομοιότητες και τις διαφορές τους μπορεί κάποιος να αποκομίσει όφελος και απόλαυση από την Ιστορία.

Ο Πολύβιος χρησιμοποίησε μεθόδους παρόμοιες με αυτές του Θουκυδίδη (αυτοψία, έλεγχος και μελέτη των πηγών, αλλά και συστηματικός διαχωρισμός *ἀρχῶν* και *αἰτιῶν*). Οι *Ἱστορίαι* του αριθμούσαν 40 βιβλία και πραγματεύονταν την αύξηση της δύναμης της Ρώμης και την εδραίωση της εξουσίας της από την αρχή του Β' Καρχηδονιακού πολέμου (221 π.Χ.) –στα πρώτα δυο βιβλία γίνεται μια σύντομη επισκόπηση της περιόδου 264-220 π.Χ.– έως την ήττα του Περσέα (168 π.Χ.). Φιλοδοξία του ιστορικού ήταν να καλύψει και τα γεγονότα που ακολούθησαν, κι έτσι συνέχισε το έργο του φθάνοντας μέχρι την τελική υποταγή της Ελλάδας το 146 π.Χ. Από το έργο του μόνο τα πέντε πρώτα βιβλία σώζονται ακέραια, ενώ τα υπόλοιπα σώζονται αποσπασματικά.

Συμπληρωματικά σχόλια για το κείμενο της Ενότητας

Το κείμενο της Ενότητας περιέχεται στο 4ο βιβλίο των *Ἱστοριῶν*. Από το 3ο έως το 5ο βιβλίο εξιστορούνται γεγονότα στην Ελλάδα και την Ιταλία από το 220 π.Χ. περίπου έως τη μάχη των Καννών (πόλη όπου ο Αννίβας νίκησε τους Ρωμαίους το 216 π.Χ.). Λίγο πριν από το συγκεκριμένο απόσπασμα ο Πολύβιος επιχειρεί να εξηγήσει τη διαφοροποίηση των Κυναιθίων από τους άλλους Αρκαδες και να ερμηνεύσει την επιθετικότητα και την αγριότητά τους. Τα **Κύναιθα** ήταν πόλη της Αρκαδίας που εντάχθηκε στην Αχαϊκή Συμπολιτεία το 241/240 περίπου π.Χ. Ο Πολύβιος υποστηρίζει ότι ο ανθρώπινος χαρακτήρας διαμορφώνεται με βάση τις συνθήκες στις οποίες αναπτύσσεται. Έτσι, κατά τον Πολύβιο η σκληρότητα των Κυναιθίων οφείλεται στο ότι αποκόπηκαν από τα έθιμα και τις συνήθειες της υπόλοιπης Αρκαδίας. Αυτοί εγκατέλειψαν και την ενασχόληση με τη μουσική, αντίθετα με τους υπόλοιπους Αρκαδες, που είχαν συνδέσει τη ζωή τους με τη μουσική και τον χορό.

Διδακτικοί στόχοι

Με τη διδασκαλία αυτού του κειμένου αναμένεται οι μαθητές:

- να προβληματιστούν πάνω στο θέμα της μουσικής ως αντικειμένου μάθησης και όχι μόνο ως μέσου ψυχαγωγίας,
- να αντιληφθούν τη σημασία που είχε η μουσική και ο χορός για τους αρχαίους Έλληνες και να συζητήσουν για τη θέση που έχουν σε όλες τις εποχές μέχρι σήμερα.

Οδηγίες διδασκαλίας – διδακτικές επισημάνσεις

- Η ίδια η λέξη «μουσική» μπορεί να δώσει το έναυσμα για την ανάγνωση του κειμένου, αφού πρώτα ζητηθεί από τους μαθητές να πουν λέξεις που τους έρχονται στο μυαλό όταν την ακούν. Ο στόχος είναι να δημιουργηθεί η αίσθηση ότι η μουσική συνδέεται τόσο με την ψυχαγωγία και την εκτόνωση, όσο και με τον εξευγενισμό της ψυχής, το ημέρωμα, την επαφή με τον εαυτό μας και τους άλλους. Ο διδάσκων θα καθοδηγήσει τη σκέψη των μαθητών με ερωτήσεις όπως: «Τι νιώθετε όταν ακούτε μουσική;», «Πώς θα ήταν ο κόσμος χωρίς μουσική?».

- Το ίδιο το κείμενο στη συνέχεια μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως πηγή άντλησης πληροφοριών για την απάντηση των ερωτήσεων που προηγήθηκαν. Το βάρος στην ανάλυση του κειμένου (και με τις ερωτήσεις κατανόησης) πρέπει να δοθεί στον συνδυασμό του εντοπισμού των λέξεων που δηλώνουν τη σημασία της μουσικής για τους Αρχαίους (*οί παῖδες ἐκ νηπίων ἄδην ἐθίζονται, πολλή φιλοτιμία χορεύουσι, τὴν γε μὴν ᾠδὴν οὐτ' ἄρνηθῆναι δύνανται διὰ τὸ κατ' ἀνάγκην πάντας μανθάνειν, διὰ τὸ τῶν αἰσχυρῶν παρ' αὐτοῖς νομίζεσθαι τοῦτο*) και στην επισήμανση των φράσεων που μπορούν να θεωρηθούν ότι αποδίδουν τη διαχρονική σημασία της μουσικής (*Μουσικὴν πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὄφελος ἄσκειν, οὐ τρυφῆς καὶ περιουσίας χάριν, θεωροῦντες μὲν τὴν ἐκάστων αὐτουργίαν καὶ συλλήβδην τὸ τῶν βίων ἐπίπονον καὶ σκληρόν, θεωροῦντες δὲ τὴν τῶν ἠθῶν αὐστηρίαν, ἧτις αὐτοῖς παρέπεται διὰ τὴν τοῦ περιέχοντος ψυχρότητα καὶ στυγνότητα τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τοῖς τόποις ὑπάρχουσαν*).

- Επιπλέον, το κείμενο μπορεί να συνδεθεί με τις γνώσεις που έχουν οι μαθητές από το μάθημα της Ιστορίας σχετικά με τη βασική παιδεία των αρχαίων Ελλήνων, που περιλάμβανε απαραίτητα τη μουσική. Είναι μια καλή ευκαιρία να θυμηθούν οι μαθητές τη 2η Ενότητα της Α' Γυμνασίου, όπου είχε γίνει εκτενής αναφορά στα μαθήματα που διδάσκονταν τα παιδιά κοντά στον γραμματιστή, στον κιθαριστή και στον παιδοτρίβη.

Απαντήσεις στις ερωτήσεις

3. Οι μαθητές έχουν συζητήσει στο μάθημα της Γεωγραφίας πόσο επηρεάζει το κλίμα τόσο το χρώμα και τα χαρακτηριστικά όσο και τη διάθεση, τις συνήθειες και τον τρόπο ζωής των ανθρώπων μιας περιοχής. Η αντίληψη αυτή είναι γενικά αποδεκτή από παλιά. Ο Θουκυδίδης (1.2) εξηγεί κάποιες ιστορικές εξελίξεις βάσει του περιβάλλοντος, ενώ γίνεται δεκτό ότι ακόμη και ο χαρακτήρας μπορεί να επηρεαστεί, τουλάχιστον όσον αφορά στα επίκτητα στοιχεία του. Στην εποχή μας ο αναπτυσσόμενος τεχνικός πολιτισμός περιορίζει την έμμεση επίδραση του φυσικού περιβάλλοντος στην ανθρώπινη ζωή (διατροφή, ενδυμασία, συμπεριφορά, διασκέδαση και άλλες εκδηλώσεις), ωστόσο είναι δύσκολο να αναιρεθεί πλήρως η επίδραση αυτή. Π.χ. οι διατροφικές συνήθειες ενός λαού σχετίζονται κατά μεγάλο μέρος με τα προϊόντα που ευδοκμοούν στη συγκεκριμένη χώρα και με το κλίμα που επικρατεί σε αυ-

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

τή (βλ. και άρθρο Δ. Θεοχάρη, «Το κλίμα και η Ελληνική Ιστορία» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. Α', σσ. 21-26).

Πρόσθετη ερώτηση – Θέμα για συζήτηση

Πιστεύετε ότι εξακολουθεί να επηρεάζει και σήμερα η μουσική τη συμπεριφορά και τον ψυχισμό των ανθρώπων; Πώς θα μπορούσε να αξιοποιηθεί συστηματικότερα για την αγωγή και την αισθητική καλλιέργεια του σύγχρονου ανθρώπου;

Δημιουργικές – διαθεματικές δραστηριότητες

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον και πλούσιο υλικό για διαθεματικές και δημιουργικές δραστηριότητες προσφέρουν τα παρακάτω εκπαιδευτικά προγράμματα: Υπουργείου Πολιτισμού – ΤΑΠΑ, *Μουσών Δώρα, Εκπαιδευτικές δραστηριότητες για το Χορό και τη Μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, 2004· Παπαδοπούλου, Ζ.Δ., *Κάποτε στη Δήλο... Η μουσική και ο χορός*, Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα ΥΠΠΟ – ΚΑ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αθήνα, 1998.

1. Να συγκεντρώσετε αγγειογραφίες που αναπαριστούν σκηνές αρχαίου ελληνικού χορού και να τις παρουσιάσετε στην τάξη με κατάλληλη μουσική υπόκρουση. Σε μια πιο τολμηρή προσπάθεια, μπορείτε να αναπαραστήσετε ζωντανά ένα σύνολο κινήσεων από τα αγγεία δημιουργώντας μια μικρή χορογραφία!

2. Να σκεφτείτε α.ε. λέξεις που συνδέονται με τη μουσική και τον χορό και σώζονται σε ευρωπαϊκές γλώσσες, π.χ. music, rhythm.

Β. Λεξιλογικά – Ετυμολογικά

Ο διδακτικός στόχος είναι η επανάληψη της παραγωγής ρημάτων από ονόματα.

Στην Ενότητα αυτή ο εκπαιδευτικός θα υπενθυμίσει στους μαθητές τις καταλήξεις των ρημάτων που παράγονται από ουσιαστικά και επίθετα.

Σημειώνεται στο σημείο αυτό ότι για λόγους απλούστευσης της θεωρίας στο Βιβλίο του Μαθητή δε δίνεται αναλυτικά ο μηχανισμός σχηματισμού των παραγωγικών καταλήξεων (με το παραγωγικό επίθημα -j-) αλλά προσφέρεται η παιδαγωγικά πιο εύληπτη τελική μορφή τους. Π.χ., στην περίπτωση της κατάληξης -λλω (ποικίλλω), η οποία προέρχεται από επίθετο με χαρακτήρα -λ- (ποικίλος), δεν αναγράφεται στο Βιβλίο του Μαθητή το ενδιάμεσο στάδιο δημιουργίας της κατάληξης με το παραγωγικό επίθημα -j- (ποικίλ-j-ω), ώστε να αποφευχθεί η συσώρευση δύσκολων και περιττών για τον μαθητή πληροφοριών. Αυστηρώς επιστημονικά, στην περίπτωση του παραδείγματός μας (ποικίλλω) κατάληξη αποτελεί μόνο το -ω, καθώς το πρώτο -λ- ανήκει στο θέμα, ενώ το δεύτερο -λ- σχηματίζεται με αφομοίωση του -j- προς το -λ- του θέματος.

Για περαιτέρω πληροφορίες βλ. Γραμματική.

Συμπλήρωση Πίνακα

βιόω-βιῶ, νομίζω, παιανίζω, παιδεύω, τρυφάω-τρυφῶ, ὑμένω-ὑμνῶ, χαρίζομαι.

Λεξιλογικές παρατηρήσεις

Η Ενότητα δίνει ευκαιρία αξιοποίησης του ρ. *χορεύω*, το οποίο είναι οικείο στους μαθητές από τη ν.ε. Υπάρχουν ομόρριζες λέξεις του ρήματος στην α.ε. (*χορός, χορευτής, χορικός, χόρευμα, χορηγός, χοροδιδάσκαλος*), πολλές από τις οποίες έχουν διατηρηθεί αυτούσιες και στη ν.ε., οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο λεξιλογικών ασκήσεων.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

1. ἔθος (-ίζω), δίκη (-άζω), χορός (-εύω), τιμή (-άω, -ῶ), θεωρός (-έω, -ῶ), πόνος (-έω, -ῶ), μαθητής (-εύω).
2. α. ὁ μαθητής, ἡ μάθησις, ἡ μαθητεία, τὸ μάθημα, β. μαθητέος, μαθητός, μαθητικός.
3. γινώσκειν, περιέχοντος, νομίζεσθαι, στυγνότητα.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να αναζητήσετε στις προηγούμενες διδακτικές Ενότητες ρήματα τα οποία σχηματίζουν ρηματικά επίθετα σε -τος και -τέος και να δηλώσετε τη σημασία τους (*ἄφαιρετέος, ποιητέος, ποιητός, καταφρονητέος, διδακτέος, παραβατός κτλ.*).

2. α. Να γράψετε λέξεις παράγωγες του ρ. *χορεύω* στην α.ε. που να δηλώνουν το πρόσωπο που ενεργεί, το αποτέλεσμα της ενέργειας, το επίθετο που παράγεται από το ρήμα.

β. Να αναλύσετε ετυμολογικά στα συνθετικά τους τις λέξεις της α.ε. *χορηγός και χοροδιδάσκαλος*.

Γ. Γραμματική

Οι διδακτικοί στόχοι είναι:

- η εξοικείωση με τον σχηματισμό του ομαλού αορίστου β' ενεργητικής και μέσης φωνής και η μελέτη κάποιων ανώμαλων περιπτώσεων,
- η εκμάθηση της κλίσης των ουσιαστικών ἡ γυνή και ὁ/ἡ παῖς,
- παράλληλα με την εκμάθηση της κλίσης των παραπάνω ουσιαστικών, η γενική επανάληψη της γ' κλίσης,
- η εκμάθηση των ειδών και της κλίσης της αντωνυμίας αὐτός, αὐτή, αὐτό.

ΓΙ. Αόριστος β'

Η διδασκαλία μπορεί να ξεκινήσει με σύντομη επανάληψη των καταλήξεων παρατατικού και ενεστώτα. Στη συνέχεια θα επισημανθούν οι διαφορές στον τονισμό. Ο πίνακας των συνηθέστερων ρημάτων με αόρ. β' μπορεί να αποτελέσει αφορμή για τη συζήτηση της ορθογραφίας κάποιων από αυτά στη ν.ε. Για παράδειγμα, είναι σκόπιμο οι μαθητές να μην κάνουν λάθη στη χρήση του αορίστου β' σε φράσεις όπως «Το ίδρυμα αυτό έχει **προάγει** (αντί του σωστού **προαγάγει**) τα τελευταία χρόνια τις σχέσεις των δύο χωρών», «Προσπάθησε να **συμβάλει** (αντί του σωστού **συμβάλει**) ενεργά» και να συνειδητοποιήσουν ότι πρόκειται για τύπους αορίστου β'. Θα μπορούσε να τους δοθεί βοηθητικά η οδηγία να αντικαθιστούν το ρή-

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

μα που έχει αορίστο β' με το ρ. *γράφω* και, αν λένε «γράφω», να χρησιμοποιούν το θέμα του ενεστώτα, ενώ αν λένε «γράψω» να χρησιμοποιούν το θέμα του αορίστου β': «Η ομάδα μου **έβαλε** («έγραψε» - θ. αορ.) γκολ», «Όσο περισσότερη προσπάθεια **καταβάλλεις** («γράφεις» - θ. ενεστ.) τόσο καλύτερα τα καταφέρνεις». Ανάλογη αναφορά μπορεί να γίνει και στο ρήμα της ν.ε. **συμμετέχω**: «Έχει συμμετάσχει σε τρία παγκόσμια πρωταθλήματα». Επίσης, είναι σκόπιμο να αναφερθεί ότι πολλές φορές χρησιμοποιείται μέλλοντας οριστικής αντί για υποτακτική αορίστου («θα παράξει» αντί για το σωστό «θα **παραγάγει**»).

Γ2. ή γυνή, ό/ή παῖς

Οι μαθητές καλούνται να θυμηθούν την κλίση ενός ουρανικόληκτου και ενός οδοντικόληκτου ουσιαστικού της γ' κλίσης (π.χ. *ὁ φύλαξ* και *ὁ Ἄρκας*, μέσα από το κείμενο). Στη συνέχεια κλίνουν τα ουσιαστικά **ή γυνή** και **ό/ή παῖς** με επισήμανση των διαφορών στην κλητική ενικού (*γύν-αι, παιῖ*) και του τονισμού του **ό/ή παῖς** στην παραλήγουσα της γενικής πληθυντικού (*παίδων* – Οι μαθητές πιθανόν να γνωρίζουν το Νοσοκομείο Παίδων). Η διδασκαλία αυτών των δύο ουσιαστικών προσφέρει την ευκαιρία μιας γενικής επανάληψης της γ' κλίσης, οπότε θα μπορούσε να δοθεί ως άσκηση για το σπίτι ο εντοπισμός των τριτόκλιτων ουσιαστικών στο κείμενο αυτής της Ενότητας ή προηγούμενων Ενοτήτων.

Γ3. αὐτός, αὐτή, αὐτό

Συζητείται η χρήση της (ἀναρθρης) αντωνυμίας *αὐτός, αὐτή, αὐτό*. Καλό θα ήταν ο διδάσκων να αναφερθεί και στην έναρθηρη χρήση της.

Απαντήσεις στις ασκήσεις

2. α. *ἔτυχον, παισί, κατέλιπον, β.* *γυναῖκες, ξυνεπελάβοντο, γ.* *παῖδας, γυναῖκας, ἀπελθεῖν*

3. α. *ἀντεπείν*: απαρ. αορ. βῖ ε.φ. ρ. *ἀντιλέγω*.

μτφρ.: Σχετικά με αυτά, κανείς δε θα τόλμούσε να αντικρούσει ότι από τη μία μεριά δεν έχουμε περισσότερη εμπειρία από τους υπολοίπους, από την άλλη ότι εμείς έχουμε το καλύτερο πολίτευμα.

β. (τό) *τυχόν*: ονομ. εν. ουδ. μτχ. αορ. β' ε.φ. ρ. *τυγχάνω*.

λάβοι: γ' εν. ευκτ. αορ. β' ε.φ. ρ. *λαμβάνω*.

(τό) *γενόμενον*: ονομ. εν. ουδ. μτχ. αορ. β' μ.φ. ρ. *γίγνομαι*.

μτφρ.: Το τυχαίο καλό θα μπορούσε να μεταβληθεί, αλλά αυτό που θα γινόταν από εμάς τους ίδιους θα ήταν πιο σταθερό.

γ. *ἀντανήγαγε*: γ' εν. οριστ. αορ. β' ε.φ. ρ. *ἀντανάγω*.

μτφρ.: Αλλά επειδή ο Λύσανδρος δεν έβγαλε τα πλοία του στα ανοικτά για να τους αντιμετωπίσει, και ήταν αργά, απέπλευσαν πίσω στους Αιγός ποταμούς.

δ. (τούς) *παραγενομένους*: αιτ. πληθ. αρσ. μτχ. αορ. β' μ.φ. ρ. *παραγίγνομαι*.

ἐπελάβομην: α' εν. οριστ. αορ. β' μ.φ. ρ. *ἐπιλαμβάνομαι*.

μτφρ.: Εγώ όμως θα σας παρουσιάσω ως μάρτυρες εκείνους που παρευρίσκονταν από την αρχή για το ότι δεν πήρα τα χρήματα.

Πρόσθετες ασκήσεις

1. Να υπογραμμίσετε τον κατάλληλο τύπο ουσιαστικού από αυτούς που δίνονται στην παρένθεση και να μεταφράσετε τις προτάσεις με τη βοήθεια του λεξικού:

α. Ἔως μὲν γὰρ (παῖδες, παισίν) ἦμεν, περὶ πλείονος ἡμᾶς αὐτοὺς ἠγοούμεθα ἢ τοὺς ἀδελφούς [= βάζαμε σε ανώτερη μοίρα τους εαυτούς μας από τα αδέλφια μας].

β. Πρέπει γὰρ (τοῦ παιδός, τοὺς παῖδας) ὥσπερ τῆς οὐσίας οὕτω καὶ τῆς φιλίας τῆς πατρικῆς κληρονομεῖν.

γ. Ἐτοιμός ἐστιν βοηθεῖν (τὴν γυναῖκα, τῇ γυναικί).

δ. Ἄξιον δ' ἐστὶ καὶ τῶ νόμῳ βοηθεῖν καὶ (παῖδας, παῖς) εἰσποιήσασθαι (= να υιοθετήσετε) καὶ βουλευσασθαι περὶ τῶν ἡμετέρων αὐτῶν, ἐπειδὴ τοῖς ἐρήμοις τῶν ἀνθρώπων ἀντί (παῖ, παίδων) οὗτός ἐστιν.

2. Να γράψετε το β' εν. και γ' πληθ. οριστ., ευκτ. και προστ. αορ. β' των παρακάτω ρημάτων: ἄγω, λέγω, λείπω, ὀρῶ, πάσχω, τυγχάνω.

		ἄγω	λέγω	λείπω	ὀρῶ	πάσχω	τυγχάνω
Οριστική	β' εν.						
	γ' πληθ.						
Ευκτική	β' εν.						
	γ' πληθ.						
Προστακτική	β' εν.						
	γ' πληθ.						

3. Να υπογραμμίσετε τους τύπους αορ. β' των παρακάτω αποσπασμάτων και να σχολιάσετε τον τονισμό των τύπων της προστακτικής:

α. Ἀνέκρινε δ' ἄν με ὁ ἀνήρ ἐρωτῶν, Εἰπέ μοι, ὦ Ἄνδοκίδη, ἦλθες εἰς Δεκέλειαν; Οὐκ ἔγωγε. Τί δέ; ἔτεμες τὴν χώραν; Οὐ δῆτα.

Ἄνδοκίδης, Περὶ μυστηρίων 101 (διασκευή)

β. Οἱ δὲ θεοὶ τῶ ἀνθρώπῳ εἶπον· ἄπελθε εἰς τὸν αἰγιαλὸν εἰς τόνδε τὸν τόπον καὶ εὐρήσεις ἐκεῖσε χρυσοῦ τάλαντα ἑκατόν. Ὁ δὲ ἔξυπνος γενόμενος μετὰ πολλῆς χαρᾶς κατήλθεν εἰς τὸν ὑποδειχθέντα αὐτῷ τόπον δρομαίως ψηλαφῶν τὸ χρυσίον. Περιτυχῶν δὲ ἐκεῖσε λησταῖς συνελήφθη ὑπ' αὐτῶν.

Μύθος του Αισώπου (διασκευή)

4. Να μεταφέρετε τους υπογραμμισμένους ρηματικούς τύπους των παρακάτω φράσεων στον ίδιο τύπο του αορίστου β':

α. Ἡ πόλις ναυσὶ καλλίστας καὶ ἀσφαλεστάτας ὑποδοχὰς ἔχει, ὅπου γ' ἔστιν ἔνεκα χεμιῶνος ἀναπαύεσθαι.

β. Νομίμασι γὰρ οὐ χρησίμοις ἔξω χρῶνται· ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις πλείστα μὲν ἀντεξάγουσιν ὧν ἂν χρεῖαν ἔχωσιν ἄνθρωποι.

γ. Οἱ ἀργύριον ἐξάγοντες καλὴν ἐμπορίαν ἐξάγουσιν. Ὅπου γὰρ ἂν πωλῶσιν αὐτό, πα-

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

νταχοῦ πλέον τοῦ ἀρχαίου λαμβάνουσιν.

δ. Ὅσα γε μὴν πλείονες εἰσοικίζονται τε καὶ ἀφικνοῦντο, τοσοῦτα ἂν πλέον καὶ εἰσάγοιτο καὶ ἐξάγοιτο καὶ ἐκπέμποιτο.

ε. Οὐ δύσελπίς εἰμι τὸ μὴ οὐχὶ προθύμως ἂν τοὺς πολίτας εἰς τὰ τοιαῦτα εἰσφέρειν, ἐπειδὴ πολλὰ μὲν εἰσφέρει ἡ πόλις.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Γεωργιάδης, Θρ., «Η αρχαία ελληνική μουσική», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τ. Γ2, σσ. 334-351.

Παπαδοπούλου, Ζ.Δ., *Κάποτε στη Δήλο... Η μουσική και ο χορός*, Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα ΥΠΠΟ – ΚΑ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Αθήνα, 1998.

Υπουργείο Πολιτισμού – ΤΑΠΑ, *Μουσών Δώρα, Εκπαιδευτικές δραστηριότητες για το Χορό και τη Μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, 2004.

Walbank, F.W., *A Historical Commentary on Polybius*, Oxford, 1957-1979.

West, M.L., *Η αρχαία ελληνική μουσική*, μτφρ. Στάθης Κομνηνός, Παπαδήμας, Αθήνα, 1999.